

Het Witsenalbum: Zeventiende-eeuwse Indiase portretten op bestelling*

aan Hein Verweij

Inleiding

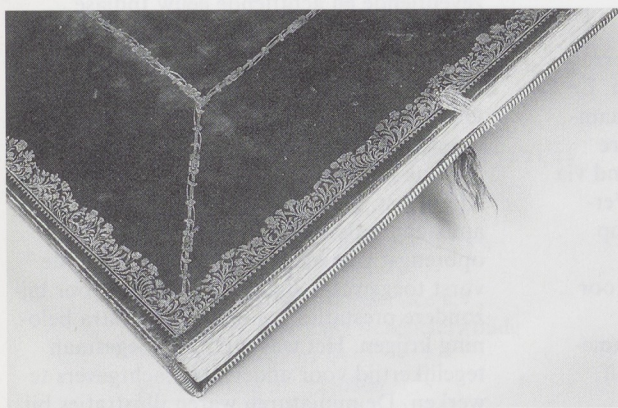
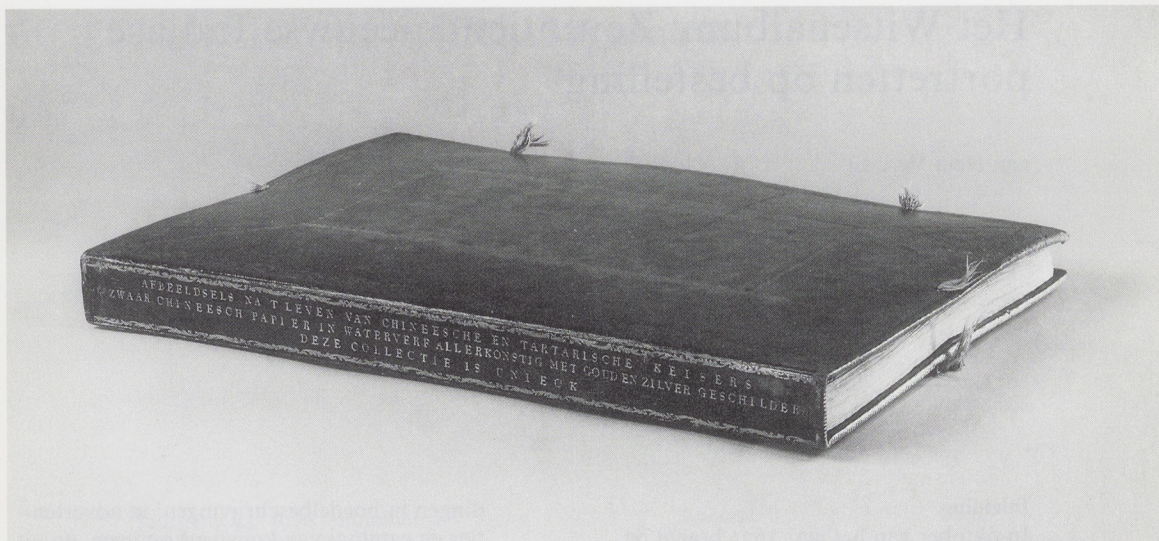
In oktober van het jaar 1671 bracht de Franse arts en numismaat Charles Patin (1633–1693) een bezoek aan vier bekende verzamelaars in Amsterdam: Laurens van der Hem, Lucas Occo, Anthonie Grill en Jan Witsen. In geestdriftige bewoordingen liet hij zich in zijn reisverslag uit over de grote verscheidenheid aan rariteiten die hij daar aantrof. Hij noemde in het bijzonder zeldzame Chinese en Indiase schilderijen waaruit men de geschiedenis, leefgewoonten en godsdienst van die landen kon opmaken. Het is één van de vele aanwijzingen dat Nederlandse en vooral Amsterdamse verzamelingen rijk waren aan zeldzaamheden. Er bestaat geen twijfel over dat deze zeldzaamheden vooral afkomstig waren uit andere werelddelen.¹ Ze kwamen naar Nederland via het netwerk van handelswegen dat de Verenigde Oostindische Compagnie (voc) op vele plaatsen in Azië met de Republiek onderhield. Amsterdam was de markt voor rariteiten, speciaal voor die uit andere werelddelen. Ze waren gezocht bij verzamelaars en handelaren uit de Republiek zelf, maar ook uit andere Europese landen. Over één soort van deze zeldzaamheden die door Patin geroemd werden, gaat dit artikel: Indiase miniaturen. Het is tegenwoordig volstrekt onbekend, maar aan het eind van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw waren Indiase miniaturen helemaal niet zeldzaam in Nederland. Dit blijkt uit vermel-

dingen in boedelbeschrijvingen, in advertenties en catalogi van kunstverkopingen, en uit zeventiende- en achttiende-eeuwse Nederlandse opschriften op de miniaturen zelf.

Ook uit contemporaine tekeningen, schilderijen en prenten in boeken over Azië, die op Indiase miniaturen geïnspireerd waren, blijkt hun aanwezigheid. In bijlage 1 zijn deze gegevens over Indiase miniaturen in Nederland tot 1760 bijeen gebracht.

Deze grote aanwezigheid is des te meer verbazingwekkend, als men bedenkt dat in de zeventiende en achttiende eeuw Indiase miniaturen in India niet zomaar te koop waren. Ze werden vervaardigd door schilders die verbonden waren aan vorstenhoven. De vorst was opdrachtgever en zorgde voor het levensonderhoud van de schilders, zoals hij dat ook deed voor andere ambachtslieden in zijn dienst. De aan een hof verbonden ambachtslieden leefden vaak van de opbrengst van een stuk land dat zij van de vorst toegewezen hadden gekregen. Voor bijzondere prestaties konden zij een extra beloning krijgen. Het was hun niet toegestaan tegelijkertijd voor andere opdrachtgevers te werken. De miniaturen waren illustraties bij religieuze, historische en poëtische teksten en op zichzelf staande onderwerpen, waarvan portretten het belangrijkste waren. Ze werden in stapels losse bladen of ingebonden in een album bewaard in een bibliotheek en waren uitsluitend bedoeld voor gebruik in de kleine kring van de opdrachtgever, zijn familie,

Afb. 1. Het Witsenalbum in gesloten toestand,
410 x 290 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum,
Amsterdam.

Afb. 2. Het opschrift op de rug van het Witsenalbum.
Afb. 3. De stempeling van het omslag van het Witsen-
album.

vrienden en kennissen. Het laten maken van miniaturen was een oude hindoeïstische traditie die door de komst van de islamitische dynastie van de grootmogols in het begin van de zestiende eeuw een sterke impuls heeft gekregen. De hoven waar naar hindoeïstisch of naar islamitisch gebruik miniaturen vervaardigd werden, bevonden zich verspreid over het gehele Indische subcontinent. Natuurlijk had elk hof zijn eigen stijl. Wanneer men niet tot de hofkringen behoorde of werd toegelaten, was het in India onmogelijk miniaturen te zien, laat staan ze te verwerven. Er moeten dus uitzonderlijke omstandigheden voor Nederlanders in India geweest zijn. Om die te achterhalen moeten we eerst te weten komen van welke hoven de miniaturen die naar de Republiek kwamen, afkomstig waren. Vervolgens kan nagegaan worden wat die uitzonderlijke omstandigheden waren.

Afb. 4. Het Witsenalbum in geopende toestand met het in 1801 door Van Buren beschreven schutblad en portret nr. 5, grootmogol Shah Jahan.

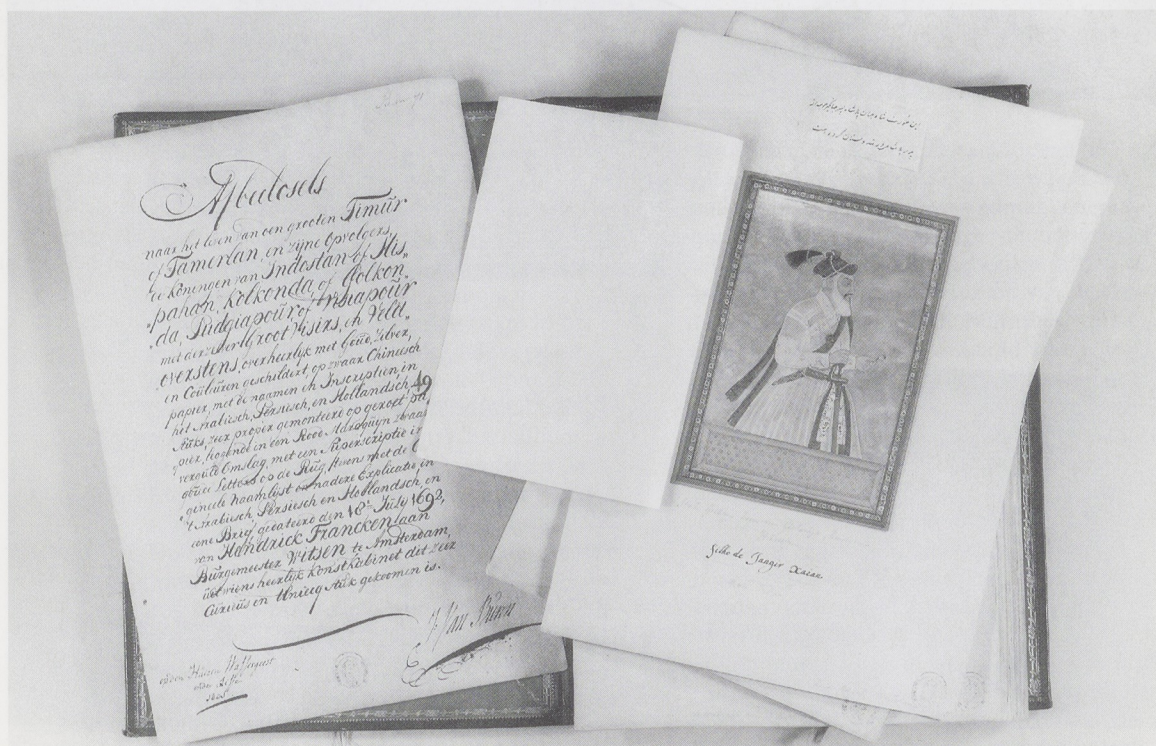
Een unieke gelegenheid om Indiase miniaturen uit zeventiende-eeuws Nederlands bezit te bestuderen doet zich voor bij het zogenaamde Witsenalbum in het Rijksprentenkabinet. Naast enkele losse exemplaren met zeventiende-eeuwse opschriften in Nederlandse openbare verzamelingen (zie bijlage 1) zijn dit de enige nog in Nederland aanwezige Indiase miniaturen die uit zeventiende-eeuws bezit stammen. Dit album met een compleet bewaarde reeks portretten zou afkomstig zijn van de bekende Amsterdamse burgemeester, wetenschapsman en verzamelaar Nicolaas Witsen (1641–1717).²

In dit artikel zal eerst aangetoond worden dat de miniaturen in het album inderdaad uit de verzameling van Nicolaas Witsen afkomstig zijn. Daarbij zal uitkomen dat deze serie portretten slechts een fractie uitmaakte van zijn gehele verzameling Indiase miniaturen en ook dat deze miniaturen onderwerp van zijn studie waren. Daarna wordt de verzamelgeschiedenis van het album gereconstrueerd, waarbij achterhaald wordt welke onderdelen

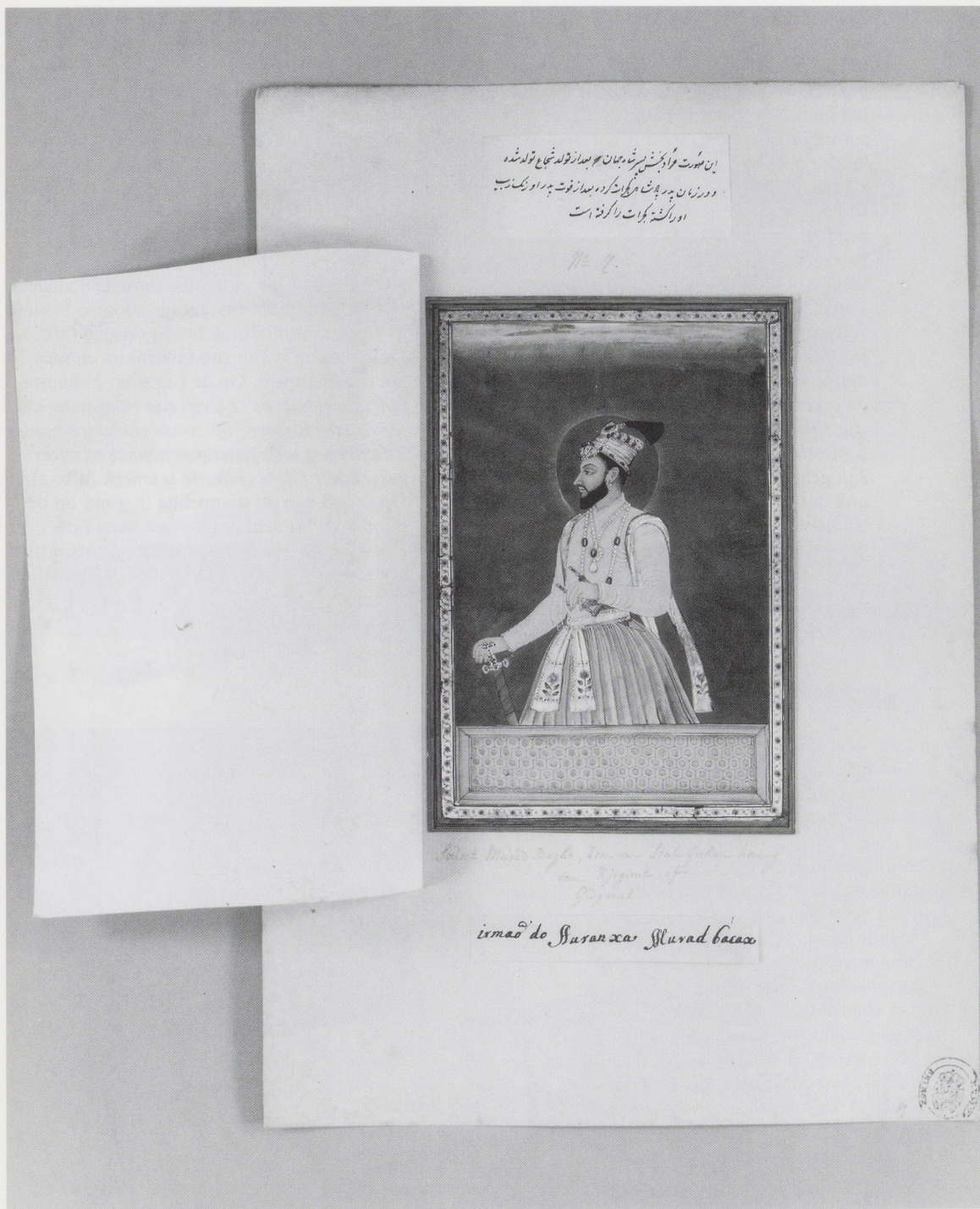
uit Witsens tijd afkomstig zijn en welke later zijn toegevoegd. Wanneer dan duidelijk is geworden wat er met het album gebeurd is en hoe er over gedacht werd in het verleden, wordt onderzocht wat tegenwoordig bekend is over het ontstaan van deze portretminiaturen. Tenslotte zal blijken dat ze representatief zijn voor een deel van de Indiase miniaturen die zich in de zeventiende en achttiende eeuw in Nederland bevonden.

Het Witsenalbum in het Rijksprentenkabinet

Het Witsenalbum bestaat uit 49 losse bladen met portretminiaturen in een omslag (afb. 1). Deze omslag is van rood marokijn en met goud bestempeld. Op de rug staat in kapitalen: *afbeeldsels na 't leven van chineesche en tartarische keisers / op zwaar chineesch papier in waterverf allerkonstig met goud en zilver geschildert / deze collectie is unieck* (afb. 2).³ Op grond van de stempeling in goud op de buiten- en binnenkant kan de band omstreeks 1790 gedateerd worden en toegeschreven aan een atelier in Leiden dat tussen 1766

Afb. 5. Blad met het portret van Murad Baksh, Witsen-
album nr. 7, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud,
203 x 140 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum,
Amsterdam.

Afb. 6. Portret van Timur, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 203 x 140 mm. Witsenalbum nr. 1A. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 7. Portret van de grootmogol Aurangzeb, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 203 x 140 mm. Witsenalbum nr. 6. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

en 1795 bestond (afb. 3).⁴ Op het schutblad heeft de toenmalige eigenaar J. van Buren in 1801 de inhoud omschreven (afb. 4).⁵ Op elk blad⁶ is een portretminiatur geplakt. Boven elke miniatur is een reepje papier met een Perzisch bijschrift bevestigd en onder elke miniatur een strookje met de naam in het Portugees (afb. 4 en 5). Alleen de eerste miniatur, met het portret van Timur, heeft geen enkel strookje met opschrift. In bijlage 2 zijn alle portretten uit het Witsenalbum gereproduceerd met de Nederlandse en de Engelse vertaling van de bijbehorende Perzische bijschriften en de Portugeese bijschriften. De 49 portretminiaturen zijn met dekkende waterverf geschilderd. Het papier meet thans 203 bij 140 mm.⁷ De portretten stellen de keizers van de Mughal-dynastie (afb. 6 en 7), de sultans van de Qutb-Shahi dynastie van Golconda (afb. 8) en de sultans van de Adil-Shahi dynastie van Bijapur voor, steeds vanaf de stichter van de dynastie tot en met

de heerser die in de jaren tachtig van de zeventiende eeuw aan de macht was. Daarnaast zijn er ook een groot aantal generaals, gouverneurs en andere hoge functionarissen uit deze drie rijken in opgenomen (afb. 9 en 10); ten slotte zijn er portretten van de shah van Perzië (afb. 11) en de Marathen-vorst Shivaji. Alle figuren zijn staand weergegeven tot aan de heupen achter een balustrade versierd met een patroon van zeshoeken.⁸ Alleen het portret van Timur is een borststuk waarbij zijn linkerhand op de balustrade rust (afb. 6).⁹ De achtergronden zijn effen met aan de bovenkant gekleurde vegen. Elk portret heeft een smalle rand van eenvoudige bloemen tussen meanderende stelen op een gouden ondergrond, aan de buitenzijde begrensd door een dunne groene lijn. De miniaturen zijn met grote fijnheid en precisie geschilderd. Er is veel goud gebruikt. Bij het bekijken van de gehele serie portretten (zie bijlage 2) kan men zich niet aan een indruk

Afb. 8. Portret van Abul Hasan, koning van Golconda, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 203 x 140 mm. Witsenalbum nr. 23. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 9. Portret van Shah Alam, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 203 x 140 mm. Witsenalbum nr. 11. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

van gelijkvormigheid onttrekken. De miniaturen zijn alleen aan de linkermarge vastgelijmd op het opzetvel. De achterzijden zijn geheel beplakt met een oosterse papier-soort, die hoogstwaarschijnlijk uit India afkomstig is.¹⁰ De randen van de miniaturen en van het papier lopen precies gelijk en moeten dus tegelijk zijn afgesneden. Over elke miniatuur is ter bescherming een groter stuk dun papier geplakt dat scharniert aan de linkerkant. Het papier met de Perzische bijschriften is Indiaas, dat met de Portugese bijschriften Europees. Het papier dat de miniaturen beschermt is hetzelfde als dat van de Perzische bijschriften. Het opzetpapier heeft een watermerk met een monogram in een schild en het contramerck D & C Blauw. Dergelijk papier was vanaf omstreeks 1769 in gebruik.¹¹ Uit de gewassen kaders en lijnresten op sommige van de achterkanten blijkt dat de bladen eerder als opzetpapier voor prenten zijn gebruikt.¹²

In de band ligt ook een brief uit 1692 met een lijst met namen van de predikant Hendrik Francken aan Nicolaas Witsen met als onderwerp de portretten uit het album (bijlage 3). J. van Buren heeft er een papieren omslag om gedaan en daarop de inhoud beschreven.¹³ Dit omslag is gemaakt van papier met een watermerk met een gekroonde leeuw met vrijheidshoed en pijlen, een papiersoort die aan het eind van de achttiende eeuw in gebruik was.¹⁴ Over Franckens brief later meer.

Witsens verzameling Indiase miniaturen

Uit de catalogus van de veiling van de kunstverzameling van Nicolaas Witsen die elf jaar na zijn dood plaatsvond op 30 maart 1728 in Amsterdam, blijkt dat hij een zeer groot aantal Indiase miniaturen bezat: meer dan 450 stuks. Ze waren verdeeld over acht nummers in de rubriek *Chineese, Mogolse en Japanse Miniaturen, tekeningen, Prenten etc.*

Afb. 10. Portret van Muhammad Ibrahim, legeraanvoerder van Golconda, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 203 x 140 mm. Witsenalbum nr. 29. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 11. Portret van shah Sulayman, koning van Perzië. India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 203 x 140 mm. Witsenalbum nr. 47. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

bestaande in *Portraits Historien en Indiaansche Landschappen*.¹⁵

Vijf nummers daarvan bevatten series van grote aantallen variërend van 17 tot 78. De beschrijvingen zijn helaas te algemeen om er een bepaald type aan te verbinden.¹⁶ Of het in Nederland gegroepeerde miniaturen waren of oorspronkelijke series uit India, is evenmin uit de catalogus op te maken. De overige drie nummers, waarvan het wel mogelijk is te achterhalen wat voor soort miniaturen bedoeld werden, blijken in India samengestelde series te zijn geweest.

Het type miniaturen van nr. 6, *Een Boek met 179 Mogolse Portraits, zynde de voornaamste groote van 't Hof, zeer konstig geschilderd*, kan achterhaald worden door een verwijzing in de catalogus van de kunstverzameling van een tijdgenoot van Witsen, Giovanni Antonio Baldini (1654–1725). Deze Italiaanse graaf verbleef in de jaren 1712–1715 in Amsterdam als vertegenwoordiger van

Parma bij de besprekingen die leidden tot de Vrede van Utrecht (1713). Daar bouwde hij een grote collectie rariteiten op, waarvoor hij later in zijn geboorteplaats Piacenza een museum stichtte. De in zijn tijd beroemde Italiaanse natuurhistoricus Antonio Vallisnieri maakte er een catalogus van die in de *Giornale de' Letterati d'Italia* van 1722 is verschenen. In deze catalogus komt onder andere een boek met 178 miniaturen voor, waarin alle heersers van India werden voorgesteld vanaf Judister, de eerste koning, tot 1702, het jaar waarin het boek was geschilderd. Met de eerste koning wordt Yuddhisthira, de mythische koning uit het epos het *Mahabharata*, bedoeld. Het jaar van vervaardiging valt tijdens de regering van de grootmogol Aurangzeb (1658–1707). Bij elk portret werd de naam van de vorst gegeven met het aantal jaren, maanden en dagen dat hij had geregeerd. Vallisnieri vermeldt daarbij dat de Amsterdamse burgemeester Witsen

een boek met miniaturen bezat dat hierop zeer geleek. Daarmee kan hij alleen maar nr. 6 in de veilingcatalogus hebben bedoeld, het boek met 179 *Mogolse Portraits*. Een boek met evenveel vorstenportretten als bij Baldini, van Yuddhistira tot Aurangzeb, van wie ook steeds de duur van de regering tot op de dag wordt aangegeven, bevindt zich tegenwoordig in het Victoria & Albert Museum in Londen (bijlage 1, afb. 11).¹⁷ De miniaturen in het Victoria & Albert Museum zijn gemaakt in een schildersatelier op het Deccan Plateau (het zuidelijke deel van het Indisch subcontinent) dat vermoedelijk uitsluitend voor Europeanen werkte. Het is nog niet achterhaald waar dit atelier precies lag, maar het moet werkzaam geweest zijn van het eind van de zeventiende tot het begin van de achttiende eeuw. Het stond onder sterke Mughal-invloed en kopieerde vroege Mughal-miniaturen. De 178 portretten in het Victoria & Albert Museum zijn zeer zwak van kwaliteit. De miniaturen in het album van Baldini en die van Witsen waarnaar Vallisnieri verwijst, moeten er net zo uitgezien hebben.

Onder nr. 12 van Witsens veilingcatalogus wordt *Een kasje waarin 35 Portraits der Koningen van Golconda, Visiapour, Indostan en andere* genoemd. Het gaat hier om vorstenportretten van dezelfde drie dynastieën als die in het album in het Rijksprentenkabinet. Alleen in Golconda werden zulke reeksen omstreeks 1685 vervaardigd. Het moet dus om een dergelijke serie gaan. De omschrijving van nr. 10, *Een dito Boek met omtrent de 50 Portraits, beginnende met den Grooten Tamerlaan, Mogolse, Persiaansche en andere Grooten, zeer konstig met Goud en Couleuren geschildert, als mede de verduyteste Naamen derzelve*, past precies op het album in het Rijksprentenkabinet, waar dit artikel over gaat. Omtrent 50 is hier 49. Met de *verduyteste Naamen derzelve* wordt de lijst met namen van Francken bedoeld. *Boek* is een kunstboek, waarin de miniaturen los bewaard werden. Ook al volgens Van Buren waren de 49 *afbeeldsels* afkomstig van *burgemeester Witsen te Amsterdam*. Dit schreef hij op het schutblad na het vermelden van Franckens brief (zie bijlage 3). Dankzij deze

brief aan Nicolaas Witsen kan er geen twijfel bestaan over de herkomst. Hij is 18 juli 1692 gedateerd en bevat een lijst met 49 namen en beknopte biografische gegevens van vorsten en hoogwaardigheidsbekleders in het Perzisch met een transcriptie in Latijns schrift en een vertaling in het Nederlands. Bij de brief hoort nog een in het Latijn gestelde toelichting op de in de lijst genoemde personen. Deze 49 namen corresponderen precies met de namen van de geportretteerden in het album in het Prentenkabinet. Het portret van Babur volgt hier direkt op dat van Timur. Deze twee heersers waren in werkelijkheid door een aantal generaties van elkaar gescheiden. In het Perzische bijschrift bij het portret van Babur staat echter dat hij de zoon en opvolger van Timur was. De portretten sluiten hier dus op elkaar aan.

Nicolaas Witsens kennis over het album

Nicolaas Witsen (1641–1717) was een telg uit een vooraanstaand Amsterdams patriciërs-geslacht (afb. 12). Hij studeerde rechten in Leiden en legde zich daarnaast toe op een scala van andere vakgebieden, zoals geografie, cartografie en waterbouwkunde. Hij was een specialist in de scheepsbouw, waarover hij in 1671 het handboek *Aeloude en Heden-daegsche Scheeps-bouw en Bestier* schreef. Hij beheerste een aantal Europese talen en reisde naar Rusland, Zwitserland, Italië en Engeland voordat hij zich in Amsterdam vestigde waar hij herhaalde malen de functie van burgemeester vervulde. Daarnaast bekleedde hij vele andere bestuurlijke ambten. In 1693 werd hij bewindhebber van de voc. Vanaf 1705 trok hij zich terug uit openbare functies en kon hij zich hoofdzakelijk bezig houden met zijn wetenschappelijke liefhebberijen. Deze hadden tot doel de grootsheid van Gods Schepping te beschrijven en er een ordening in te ontdekken. Met grote gedrevenheid verzamelde hij rariteiten en breidde hij de van zijn vader geërfdde bibliotheek uit. Dit verzamelen maakte deel uit van zijn studies. Voor hem stond het gelijk aan het documenteren van de wereld. Om zich van informatie en rariteiten te voorzien onderhield hij een uitgebreide briefwisseling met mensen over de hele wereld. Deze stuurden

Afb. 12. Petrus Schenk, Portret van Nicolaas Witsen
op 60-jarige leeftijd. Mezzotint, 270 x 173 mm.

hem behalve informatie over allerlei onderwerpen ook voorwerpen van allerlei aard. Groot belang hechtte hij aan ooggetuigeverlagen, aan informatie van mensen die zelf in den vreemde geweest waren. Zijn positie als burgemeester van de handelsstad Amsterdam, zijn afkomst uit een bemiddeld patriciërsgezicht, zijn verwantschap via zijn vrouw aan de even invloedrijke familie De Hohepied, zijn invloed als bewindhebber van de VOC, – alles buitte hij uit om contacten te leggen en te onderhouden. Hij correspondeerde met geleerden uit heel Europa. De Deventer burgemeester en hoogleraar klassieke talen Gijsbert Cuper (1644–1716), net als hij een verwoed verzamelaar, was een van zijn trouwste correspondenten. Hij liet ook anderen gebruik maken van zijn relaties en bezorgde veelbelovende lieden baantjes. Zijn huis was een *Versamelpplaats van bereisde, geleerde, en nieuwsgierige In- en Uijtlanders: gelijk het sijnen Persoon maakte tot een gemeenen Vraagbaken in Nederland*.¹⁸

Eén van de projecten waarmee Witsen bijna zijn hele leven bezig is geweest, is het schrijven van zijn boek *Noord en Oost Tartarije* dat in 1692 in Amsterdam verscheen. Het is eigenlijk een zeer uitgebreide toelichting op de kaart van dit gebied die hij eerder, in 1687, gepubliceerd had. Noord- en Oost-Tartarije is het gebied van het huidige Siberië, Mongolië en China tezamen. Het boek, dat zowel bedoeld was voor reizigers daar als voor belangstellenden hier, volgt de landkaart in zoverre dat de wetenswaardigheden per gebied op de kaart worden behandeld.¹⁹ In Witsens tijd regeerde de Russische tsaar over het grootste deel ervan.²⁰ Witsen was in 1665 gezant van de Republiek in Moskou geweest. Hij droeg zijn boek dan ook op aan tsaar Peter de Grote die hij bovendien persoonlijk kende en die hij later, bij diens bezoek aan Nederland in 1697–1698, gastvrij ontving.

In zijn boek besteedt Witsen ook aandacht aan eerdere heersers van dit gebied. Hij is in het bijzonder gefascineerd door Timur, ook wel Tamerlan genoemd (1336–1405) (afb. 6 en 13, en bijlage 1, afb. 10–12), die ook in zijn correspondentie met Cuper steeds weer opduikt.²¹ Eeuwen na zijn dood sprak deze

legendarische veroveraar nog steeds tot de verbeelding van een groot publiek. In zeventiende-eeuws Nederland kwam dit tot uitdrukking in een toneelstuk over hem dat in 1657 voor het eerst in de Amsterdamse schouwburg werd opgevoerd en tot in de achttiende eeuw vele heropvoeringen beleefde.²²

In Witsens serie van 49 portretminiaturen waren er twee geschikt als illustratie in zijn boek *Noord en Oost Tartarije*. Die liet hij in prent brengen. Onder Timurs portret (afb. 13 en vergelijk afb. 6) plaatste hij het onderschrift *Oprecht afbeeldsel van den Grooten Tamerlan gevolgt naar een teekening die in 't hof van den Persischen koning tot Ispahan berust. Hij stierf in het jaar Veertien-hondert en twee*.²³ In de tekst geeft Witsen de beschrijving van een ander portret van Tamerlan dat hij ook nog kende.²⁴

Onder het tweede portret, dat van de Perzische vorst, staat: *ABBAS de tweede Koning van Persien* (afb. 14; vergelijk afb. 11).²⁵ Kennelijk had Witsen er al een idee van wie de portretten voorstelden voordat hij de Perzische bijschriften had laten vertalen. Wellicht baseerde hij zich op de Portugese bijschriften. Het tweede portret stelt namelijk niet Shah Abbas II (1641–1666) voor, maar zijn opvolger Shah Sulayman (1666–1694).²⁶ In het Portugese bijschrift van het Witsenalbum staat namelijk dat het Shah Abbas voorstelt. De identificatie van Timur is juist. Misschien wist Witsen wie de geportretteerden waren door vergelijking met geïdentificeerde portretten uit zijn eigen of andermans verzameling. Zoals verderop zal blijken, waren Indiase portretten die naar de Republiek kwamen vaak voorzien van Nederlandse bijschriften.

Het is lang niet uitgesloten dat de Indiase voorbeelden voor deze prenten in *Noord en Oost Tartarijen* niet uit het Witsenalbum, maar uit een andere portretserie van Witsen afkomstig zijn. Hij bezat immers nog een portretserie van omstreeks 1685 uit Golconda, nr. 12 in zijn veilingcatalogus. Dit type portretseries kwam veel voor met een ovale omlijsting (zie verderop en afb. 21–24). Van Tamerlan kende hij een tweede portret en in zijn veilingcatalogus bevindt zich onder

Afb. 13. Portret van Timur. Anonieme kopergravure, 245 x 144 mm, in: N. Witsen, *Noord en Oost Tartarije*, Amsterdam 1692, tussen pp. 70 en 71. Universiteitsbibliotheek, Amsterdam.

*oprecht Afbeeldsel van den
GROOTEN TAMERLAN
Gevolgt na een teekening, die in 't hof van den
Perfischen koning tot Ispahan beruist.
Hy stierf in het jaar Veertien-hondert en twee.*

Afb. 14. Portret van Shah Sulayman. Anonieme kopergravure, 245 x 144 mm, in: N. Witsen, *Noord en Oost Tartarije*, Amsterdam 1692, tussen pp. 222 en 223 van deel II. Universiteitsbibliotheek, Utrecht.

ABBAS de tweede
Koning van Perfiën.

nr. 8 een serie portretten van de leden van de Mughal-dynastie beginnend met Tamerlan. Uit alles is duidelijk dat Witsen zijn Indiase miniatures bestudeerde en op de hoogte was van de informatie die in zijn tijd beschikbaar was.

Studie van het album in opdracht van Witsen

Witsen was niet tevreden met alleen het bezit van zijn collecties; hij wilde er meer over weten. Hij wilde bijvoorbeeld weten wat er in de Perzische bijschriften bij zijn 49 portretten stond. Hij bezat zelf een boek over de Perzische taal,²⁷ maar dat was niet genoeg om daadwerkelijk te kunnen vertalen. Er waren in Nederland echter enkele mensen die wetenschappelijke studie van het Perzisch

maakten.²⁸ Ook werkten er bij de VOC en andere handelscompagnieën in de Oost die-naren die de Perzische taal in de praktijk hadden geleerd in Perzië, Turkije en India waar zij als regeringstaal werd gebruikt.²⁹ Hendrik Francken (1656–1696) was een van Witsens contacten in de Nederlandse kolonie in Smyrna.³⁰ Hij werd daar in 1684 als predikant aangesteld door de Classis van Amsterdam en de Directeuren van de Levantsche Handel en de Handel in de Middellandsche Zee, waarin Witsen een flink aandeel had. Hij kwam in 1691 terug en werd het jaar daarop in Voorburg beroepen. Het lag in Witsens lijn om iemand uit de praktijk te vragen. Tot nu toe werd een andere Hendrik Francken (1634–1704) gehouden voor de

schrijver van de brief met de vertaling van de Perzische bijschriften. Deze was predikant te Dordrecht en een oom van de gelijknamige 'Turkse' Francken. Van hem is niet bekend dat hij ooit iets aan de oriëntalistiek heeft gedaan.³¹ Ook de verwijzing in de Latijnse toelichting naar de staatsinstellingen van het Turkse rijk ter verklaring van het feit dat Aurangzeb zo veel viziers tegelijk had, wijzen op ervaring met Turkse gewoonten van de schrijver van de brief.

Francken jr. volgde in zijn lijst met namen de nummering achterop de vellen met de Perzische bijschriften – door hem *cedulles* genoemd.³² Witsen vouwde Franckens lijst met namen dubbel en schreef achterop: *Vertaling van de Arabische briefjens die bij dese figuren leggen*. Hieruit kan niet alleen opgemaakt worden dat elk vel genummerd was, maar ook dat de Perzische bijschriften op aparte vellen papier (*cedulles, briefjens*) geschreven stonden. Waarschijnlijk waren deze vellen zo groot als de miniaturen zelf, inclusief de versierde marge, en om de bovenkanten ervan gevouwen en vastgelijmd (vergelijk bijlage 1, s.v. 1750 en afb. 14–16 aldaar).³³ Op de achterkant van een enkel strookje met een Perzisch bijschrift is in ieder geval nog een Europees nummer in zwarte inkt te vinden, zoals bijvoorbeeld bij nr. 45. Het is niet duidelijk of deze nummering bij de Perzische bijschriften gegeven was, of door Witsen zelf bedacht. De volgorde is in ieder geval logisch vanuit het gezichtspunt van de Golcondase samenstellers van de portretserie. De keizers en hoogwaardigheidsbekleders van het Mughal-rijk, aan wie de sultans van Bijapur en Golconda sedert 1636 schatplichtig waren, komen eerst; daarna de sultans en hooggeplaatsten van hun eigen rijk Golconda en dan die van het buurland Bijapur. De reeks wordt afgesloten met Shivaji, die de orde in het hele zuiden van het Indisch subcontinent verstoorde, en de shah van Perzië, die dezelfde richting van de islam aanhing als de sultans van Golconda. Er is een rare verwisseling van nr. 12, Humayun, met nr. 2, een minister van Aurangzeb. Bij het overschrijven heeft Francken een naam overgeslagen die hij aan het eind van de lijst toevoegde als nr. 19B. Hij maakte een lijst

waarin hij de Perzischtalige bijschriften in Nastaliq-schrift gaf met een transcriptie in Latijnse letters en met de Nederlandse vertaling.

Helemaal bovenaan de lijst van Francken is door Witsen zelf toegevoegd: *nr. 1A primo-loco Tamerlane* en bij no 1: *B*. Op het moment dat Francken de Perzische bijschriften vertaalde, was dat van Timur er niet bij. Ook uit zijn toelichting blijkt dat hij de gegevens over stamvader van de dynastie van de grootmogols miste. Als enige verklaring kan ik hiervoor vinden, dat zowel het *briefjens* met het Perzische als ook het Portugese bijschrift aan Cuper gestuurd waren. In zijn brief schreef Francken namelijk dat hij inscripties met problemen van Cuper terug verwacht. Die zijn dan blijkbaar nooit teruggekomen, want de portretminiatuur van Timur is de enige waaraan nu de strookjes met het Perzische en het Portugese bijschrift ontbreken. Behalve de lijst met namen schreef Francken nog een toelichting op de geportretteerden in het Latijn. Hij wist wel degelijk dat het de opvolgers waren van Timur, maar dan zonder Timur zelf: *Successores Timur sine Tamerlani*; hij gaf wel zeven namen van mensen die volgens verschillende tradities voorvaderen van de Mughals waren. Over de vorsten van Golconda, *Regum Golcondae successio*, en Bijapur, *Reges Vigiapour sive Pugiapour*, wist hij minder mee te delen. Over Shivaji schreef hij dat deze met zijn zoon Shambuji oorlog voert tegen Abul Hasan, koning van Golconda. Hij doelde hier op het samenbrengen van een reusachtige legermacht door Shivaji tot voor Golconda in 1676–1677. Hiermee dwong Shivaji een uiterst gunstige overeenkomst van Golconda af.

Francken meende dat de geportretteerden de hoofdrolspelers waren in de successieoorlog die in 1656 door de zoons van Shah Jahan om het Mughal-rijk werd gevoerd: een geschiedenis in portretten. De gruwelijke wreedheden in deze oorlog maakten grote indruk op Europeanen die toen in het land waren, zoals de Italiaan Niccolao Manucci, die later nog ter sprake zal komen, en Jean Baptiste Tavernier (1625–1689) en François Bernier (1620–1688), twee Franse reizigers en

handelaren in goud en edelstenen. Het soort ooggetuige-reisverslagen dat zij schreven, vond gretig aftrek in zeventiende-eeuws Europa. Francken beschikte over hun boeken in de oorspronkelijke franstalige edities, maar ook over Oosterse geschiedbronnen.³⁴

Hendrik Franckens lijst met 49 namen, zijn toelichting en de begeleidende brief van 10 juli 1692 bewaarde Nicolaas Witsen bij de portretten. Alle latere eigenaren hebben dat zo gelaten en de in elkaar gevouwen brief met documentatie er steeds bij gehouden.

De Portugese bijschriften van het Witsenalbum

De portretten in het Witsenalbum zijn de enige van het type gemaakt in Golconda omstreeks 1685 waarbij bijschriften in het Portugees zijn gevoegd. Deze zijn op aparte strookjes papier geschreven. Het schrift is onbeholpen: dezelfde letters zijn op verschillende manieren geschreven, de denkbeeldige lijn waarop de woorden staan is niet recht. De schrijver moet iemand geweest zijn die geen oefening had in het schrijven in het Portugees. Maar hij was wel op de hoogte van de plaatselijke politiek en geschiedenis. De Portugese bijschriften zijn niet van de Perzische afgeleid. Ze zijn korter en een enkele keer staat er iets anders dan in het Perzisch, zoals bijvoorbeeld bij nr. 11 die *Sultan Mazam* genoemd wordt, terwijl het Perzisch *Shah Alam* heeft. Met beide namen wordt één en dezelfde persoon bedoeld. Nr. 47 is volgens het Portugese bijschrift: *Shah Abbas*, maar volgens het Perzische, juiste, bijschrift: *Shah Sulayman van Perzië*. De schrijver was dus geen Europeaan, maar iemand uit Golconda of omgeving die gebruik maakte van deze *lingua franca* ten behoeve van een Europeaan. Het papier waarop het Portugees staat is Europees. Ook op enkele andere Indiase miniaturen die al vroeg in Europese handen waren komen Portugese opschriften voor.³⁵ Die zijn geschreven door een geöfende hand. Die opschriften lijken me dan ook van Portugees-bezigende klerken afkomstig te zijn. Omdat deze miniaturen uit oude Nederlandse verzamelingen komen, waren deze klerken waarschijnlijk in dienst van de

VOC. Aan wat voor iemand in Golconda dit ongeöfende Portugese handschrift toegedacht moet worden, is nog onduidelijk. De Portugese bijschriften worden noch door Francken, noch door Witsen genoemd. Misschien heeft Witsen het onderschrift bij het portret van de Perzische shah in zijn *Noord en Oost Tartarije* uit het Portugees overgenomen (zie hierboven, pp. 176).

Herkomst van het Witsenalbum

Het album werd door Lodewijk Napoleon, koning van Holland (1806–1810), op 7 november 1808 op de veiling van de collectie van mr. Jan van Buren aangekocht voor de Koninklijke Bibliotheek.³⁶ Met de prenten en tekeningen die toen deel uitmaakten van de bibliotheek werd het album in 1816 overgebracht naar het Rijksmuseum in het Trippenhuis te Amsterdam. In 1885 werd het Rijksprentenkabinet in het huidige Rijksmuseumgebouw ondergebracht.³⁷

Van Buren, baljuw van Noordwijkerhout, Hillegom en Lisse,³⁸ bezat het album in ieder geval al in 1800, zoals blijkt uit de datum die hij schreef op het papieren omslag dat hij om Franckens brief deed. Hoe lang had hij het toen al in zijn bezit?

Een album waarvan de beschrijving voldoet aan dat van Van Buren, bevond zich vóór 16 augustus 1790 in bezit van de Amsterdamse vroedschap en commissaris Jonas Witsen. Op die dag werd het in Amsterdam geveild bij zijn nagelaten schilderijen en tekeningen: *In een rood maroquin Omslag zyn 49 stuks Afbeeldzels, alle Chineesche en Tartarijsche Keizers en Troon-Opvolgers, waar by een geschreeven Lyst, in twee byzondere Oosterse en een in de Nederduitsche Taal: alle deeze Pourtraiten zyn uitmuntend fraay en uitvoerig op zwaar Chineesch Papier in waterverv geschilderd; en konstig met goud en zilver versierd.* Dit geheel werd toen gekocht door Jan Yver, een van de makelaars die de veiling organiseerden.³⁹

Het omslag waarin de portretten nu bewaard worden, is in Leiden gemaakt. Het ligt voor de hand dat Van Buren, die in Lisse woonde, hiervoor verantwoordelijk was. Dit maakt het zeer waarschijnlijk dat Yver het album op de veiling van 1790 aankocht voor Van

Afb. 15. Genealogisch portret van de leden van de Quth Shahi dynastie van Golconda, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 364 x 161 mm. Album van Niccolao Manucci. Bibliothèque Nationale, Parijs.

Buren. Toen Van Buren kort daarna de band liet maken, nam hij de beschrijving uit de veilingcatalogus van Jonas Witsen groten-deels over voor de tekst op de rug (afb. 2). Hoewel daar al een rood marokijnen omslag wordt genoemd, zal daarmee waarschijnlijk niet de huidige band bedoeld zijn. Tien jaar na de veiling Witsen, in 1801, omschreef Van Buren op het schutblad de inhoud van het album geheel anders en veel juister dan hij op de rug van de leren band had gedaan. Waarschijnlijk had hij intussen de inhoud van het album bestudeerd.

De Jonas Witsen van de veiling van 1790 was Jonas Jonasz Witsen IV (1733–1788). Zijn vader, ook een Jonas (1705–1767), was het neefje van Nicolaas Witsen dat door deze als een zoon was opgevoed.⁴⁰ Het is zeer aannemelijk dat deze laatstgenoemde Jonas III, die trouwens ook burgemeester van Amsterdam

was, het album voor de familie behield door het in 1728 op de veiling van de verzameling van Nicolaas, de oom en opvoeder van zijn vader, aan te kopen. Als deze veronderstelling juist is, dan heeft zijn zoon Jonas IV het van hem geërfd.

Een van de verzamelaars na Nicolaas Witsen en vóór Lodewijk Napoleon liet de portretten opzetten op het papier, dat al eerder voor een ander doel was gebruikt. Degene die dat deed, heeft ook de met vergulde bloemen versierde randen van de portretten laten afsnijden. Op enkele plaatsen zijn namelijk tegen de groene lijnen gouden vlekjes te zien. Dit zijn restjes van de met verguldsel geschilderde bloeiende planten van de oorspronkelijke versiering van de rand. Zoals nog zal blijken, hebben portretminiaturen van dit type altijd een met bloeiende planten beschilderde rand (afb. 17–24 en 28–30). Waar-

Afb. 16. Portret van Shivaji ten voeten uit, India, Golconda, ca. 1685. Dekverf en goud, 276 x 187 mm. Musée Guimet, Parijs.

schijnlijk waren de randen beschadigd en stonden er dingen op die de eigenaar storend vond. Het met de naamlijst van Francken corresponderende nummer stond ongetwijfeld op de nu afgesneden bloemenrand. Ook Manucci (zie p. 199) had de bijschriften op aparte velletjes, want hij zette de nummers in Romeinse cijfers midden op de miniaturen zelf, bijvoorbeeld in de aureolen van de vorsten (afb. 15). De verzamelaar die de randen van de portretten afsneed, heeft ook de bijschriften uitgeknipt en boven de miniaturen geplakt. Het is zeer waarschijnlijk dat de strookjes met het Perzisch samen met de vellen papier die nu de miniaturen beschermen, de oorspronkelijk bij de miniaturen geleverde vellen zijn.

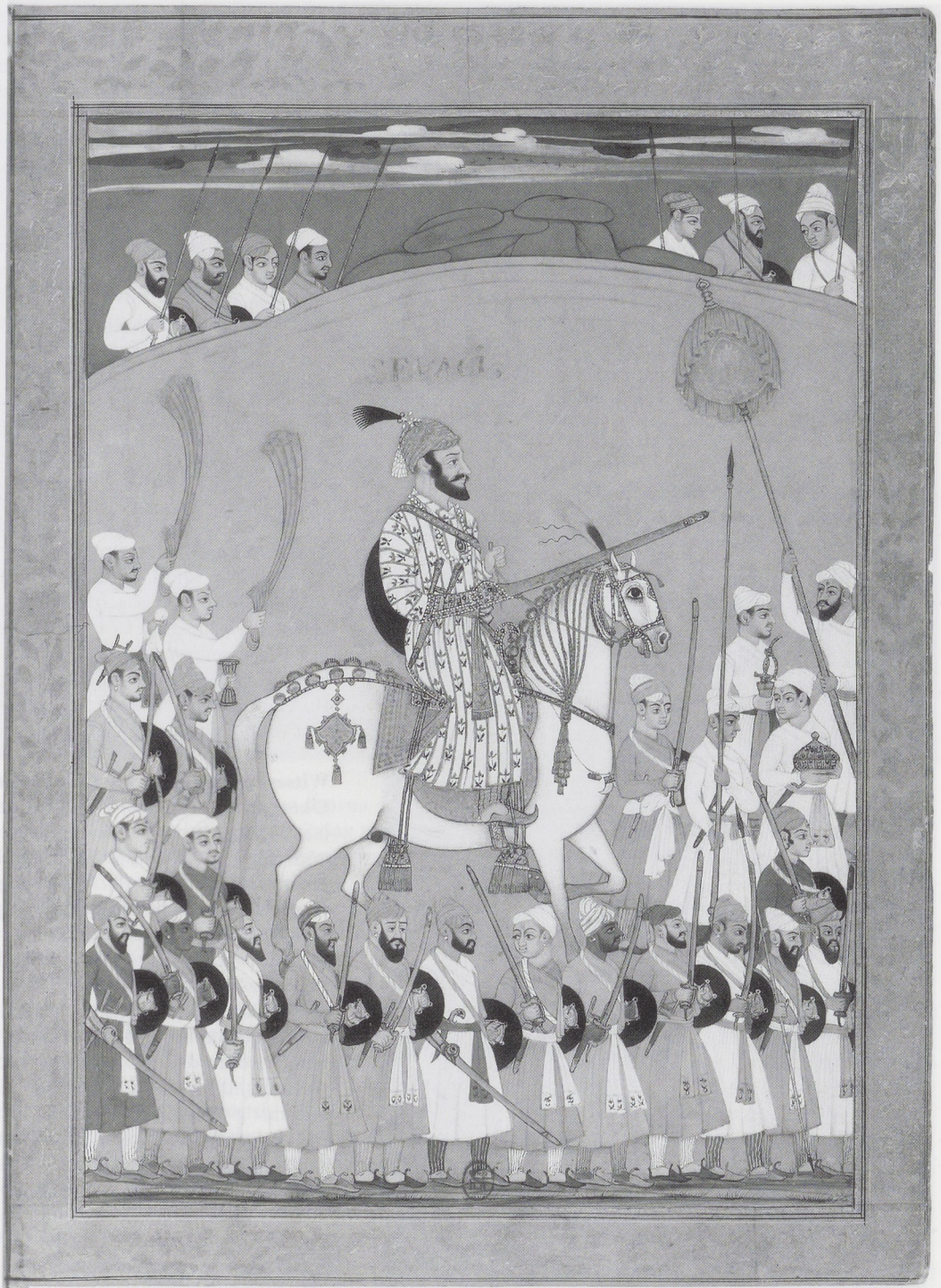

Bij één portret, nr. 42: Khawas Khan, heeft degene, die de miniaturen liet opzetten een stukje papier extra geplakt. In het handschrift van Nicolaas Witsen zelf staat er: *Beeltenis van Gawasghan den abijssinder van geboorte veltoverste van sultan Mahmoud koning van Pugiapour*. Dit is de tekst uit de lijst van Francken. Waarom Witsen die tekst overschreef en waarom alleen dit bijschrift van hem is opgeplakt, blijft onduidelijk. Van de verzamelaars die het Witsenalbum na Nicolaas Witsen bezaten, komt Van Buren het meest in aanmerking om degene geweest te zijn die de portretten heeft laten opzetten. Hij was een bekend verzamelaar van prentkunst en kon gemakkelijk over gebruikt opzetpapier beschikken. Bovendien ligt het meer voor de hand om een album in zijn geheel te verzorgen op het moment dat men er een nieuwe band voor laat maken, zoals Van Buren direct na de aankoop deed. Het hergebruikte opzetpapier uit ca. 1770 is van te late datum om door Jonas III toegepast te zijn. Als Jonas IV het gebruikte, was dat op zijn vroegst omstreeks 1780. Als hij er dan ook een nieuwe band om had laten maken, zou die ten tijde van de aankoop door Van Buren nog te nieuw geweest zijn om alweer aan vervanging toe te zijn.

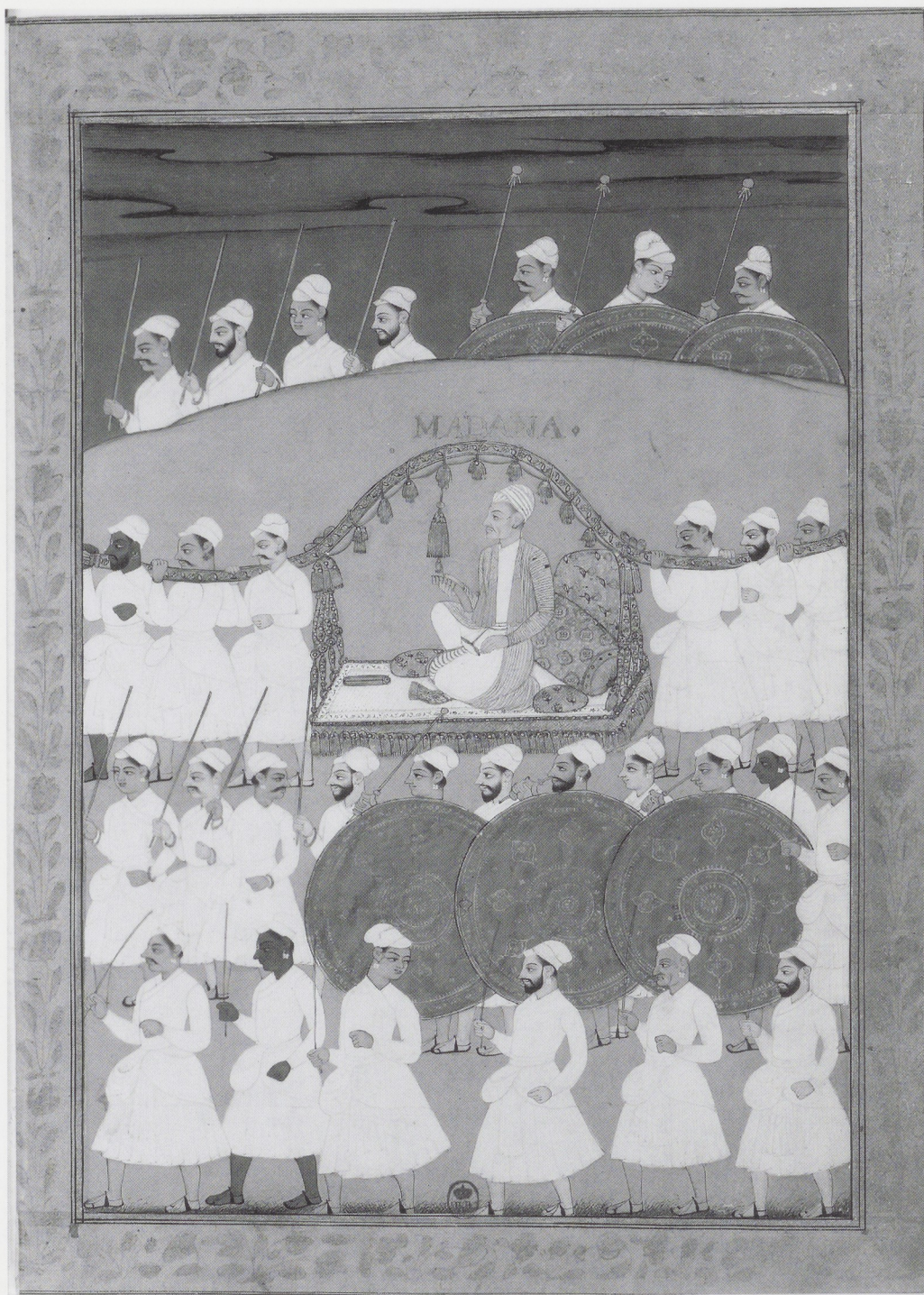
Witsens album en verwante portretseries

Doordat Franckens brief bewijst dat Nicolaas Witsen de portretreeks in ieder geval vóór 18 juli 1692 in zijn bezit had, kan het album met recht het *Witsenalbum* genoemd worden. Witsens belangstelling ging niet uit naar heersers van India, maar naar die van het oude Tartaarse rijk: Timur en de shahs van Perzië. Van het album in het Rijksprentenkabinet, zoals we het nu kennen, zijn de 49 portretminiaturen, de Perzische bijschriften, de vellen die de portretten afdekken en waarschijnlijk ook de Portugese bijschriften afkomstig uit Nicolaas Witsens verzameling. Mr. Jan van Buren heeft waarschijnlijk de randen af laten snijden en de Perzische en Portugese bijschriften laten uitknippen, dit alles op laten zetten en er een leren omslag omheen laten maken. Zo is het in Nederlands openbaar kunstbezit gekomen. De generaties van elkaar opvolgende eigenaren hebben

Afb. 17. Portret van Shivaji te paard met gevolg in een
landschap, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud,
364 x 161 mm. Album van Niccolao Manucci.
Bibliothèque Nationale, Parijs.

Afb. 18. Portret van Madana, rijksbestierder van Golconda in een draagstoel met gevolg in een landschap, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 364 x 161 mm. Album van Niccolao Manucci. Bibliothèque Nationale, Parijs.

Afb. 19. Portret van Abul Hasan, koning van Golconda, ten voeten uit, India, Golconda, ca. 1685. Album Cornelis de Bruijn en graaf Baldini. Dekverf en goud, 316 x 182 mm. Bibliothèque Nationale, Parijs.

Afb. 20. Portret van Abul Hasan, koning van Golconda, gezeten op een rechte stoel, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 316 x 182 mm. Album Cornelis de Bruijn en graaf Baldini, Bibliothèque Nationale, Parijs.

Afb. 21. Portretbuste van Shivaji, koning der Mahratten in een ovaal, India, Golconda, ca. 1685. Dekverf en goud, 285 x 148 mm. Department of Oriental Antiquities, Brits Museum, Londen.

steeds geweten dat het album afkomstig was uit de verzameling van Nicolaas Witsen, de beroemde en geleerde burgemeester van Amsterdam. Deze wetenschap vormde een deel van het verzamelplezier en heeft ongetwijfeld de aankoop in 1808 door Lodewijk Napoleon mede bepaald.

Nu de geschiedenis van het Witsenalbum is beschreven, is het moment gekomen om de aandacht op de kunsthistorische plaats van deze portretminiaturen te richten.

Wat is de huidige stand van onze kennis met betrekking tot de miniaturen van het Witsenalbum en de vele vergelijkbare portretseries? Men neemt algemeen aan dat ze gemaakt werden door minder begaafde hofschilders van sultan Abul Hasan van Golconda (1672–1687) en dat ze speciaal voor Europeanen op de markt aldaar werden vervaardigd.⁴¹

Hoe dat nu precies in zijn werk ging heeft men zich verder nooit afgevraagd. Hoe was het mogelijk dat Golcondase hofschilders voor anderen dan de sultan werkten? Welke Europeanen waren in Golconda en schaften dit soort portretminiaturen aan?

Het loont om zoveel mogelijk van deze portretten te achterhalen, ze te bestuderen en zo tot een nadere kunsthistorische plaatsbepaling te komen.

Op een enkele uitzondering na komen de portretten steeds in series voor. Omdat de overeenkomsten groter zijn dan de verschillen is het praktischer de portretten per serie te behandelen. Voor de overzichtelijkheid zijn alle mij bekende series, zeventien stuks, van een volgnummer voorzien en in een overzicht op pp. 190–191 geplaatst. Van elke serie worden achtereenvolgens genoemd: de laatst bekende verblijfplaats, het aantal bladen waaruit de serie bestaat, het formaat van de portretten, het al dan niet aanwezig zijn van korte biografische bijschriften in het Perzisch, in het Nederlands, of in beide talen, een datering en de afbeeldingen in dit artikel. De herkomsten van de series worden in bijlage 4 gegeven. Direct na het schema volgt een toelichting op de datering. Dan worden achtereenvolgens de volgende aspecten van deze series behandeld: het repertoire, het formaat en de omlijsting en de bijschriften. Op

Afb. 22. Portretbuste van Shivaji, koning der Mahratten, in een ovaal, India, Golconda, ca. 1685. Dekverf en goud, 165 x 115 mm. Staatsbibliotheek, Berlijn.

Afb. 23. Portretbuste van Abul Hasan, koning van Golconda, in een ovaal, India, Golconda, ca. 1685. Dekverf en goud, 115 x 85 mm. Onbekende verblijfplaats (veiling Sotheby's, Londen 4 april 1978, nr. 245).

Afb. 24. Portret van Shivaji, koning der Mahratten, in een ovaal. India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 238 x 185 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 25. Portret van Abul Hasan, koning van Golconda, in een ovaal. Anonieme kopergravure, in: D. Havart, *Op- en Ondergang van Coromandel*, Amsterdam 1696, dl. II, p. 214.

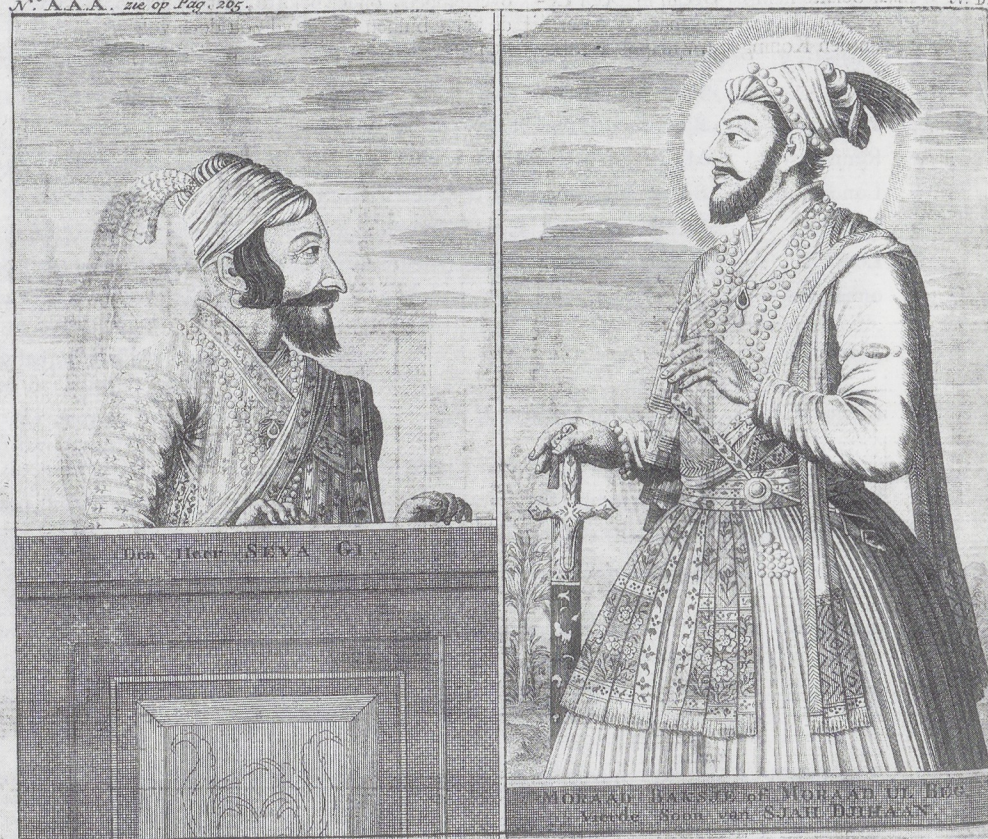
Afb. 26 (onder). Portret van Shivaji, koning der Mahratten, en Murad Baksh, derde zoon van Shah Jahan. Anonieme kopergravures, 145 x 172 mm, in: F. Valentijn, *Oud en Nieuw Oostindiën*, Amsterdam/Dordrecht 1726, dl. IV, 2de stuk, p. 248.

grond hiervan kan dan de kunsthistorische plaats bepaald worden.

Datering van de portretseries

De bijschriften met de korte biografische gegevens over de geportretteerden zijn gebruikt om de datum van vervaardiging van de miniaturen te bepalen. Deze methode is door de Duitse kunsthistoricus Hermann Goetz voor de Indiase miniatuurschilderkunst geïntroduceerd. Al voor de Tweede Wereldoorlog, in een tijd dat de miniatuurschilderkunst van India nog maar net de aandacht begon te trekken, wist hij plaats en datum van vervaardiging van de portretserie in het Rijksprentenkabinet vast te stellen. Uit de in de Perzische bijschriften gebruikte titulatuur van de vorsten van het Mughal-rijk en van de Zuid-Indiase rijken Bijapur en

N.° A.A.A. zie op Pag. 265.

Overzicht van de gesignaleerde portretseries uit Golconda

Volgnr.	Stad	Museum	Inv.nr.
1	Parijs	Musée Guimet	35.491, 35.492 35.497, 35.499 35.502, 35.506 35.554, 35.556 35.558-35.561 35.565, 35.567
2	Parijs	Bibliothèque Nationale	Res. OD 45
3	Parijs	Bibliothèque Nationale	S.-L. 233
4	Parijs	Bibliothèque Nationale	S.-L. 232
5	Rennes	Musée des Beaux-Arts	794.1.585.1 t/m 7
6	Londen	British Museum, Dep. of Oriental Antiquities	1974 6-17 02
7	Londen	British Museum, Dep. of Oriental Antiquities	1974 6-17 04
8	Londen	British Museum, Dep. of Oriental Antiquities	1974 6-17 011
9	onbekend		Veiling Sotheby's, Londen 3 april 1957, nr. 49
10	onbekend		Veiling Sotheby's, Londen 14 april 1976, nr. 267
11	Berlijn	Museum für Indische Kunst Staatsbibliothek Museum für Islamische Kunst	MIK I 5066-68, Libri pict. A91
12	Wenen	Nationalbibliothek	Min. 64 fol. I en 4-9
13	St. Petersburg	Keizerlijke Bibliotheek	1872-42
14	Amsterdam	Rijksprentenkabinet	RP-T-1972-24 RP-T-1972-25
15	onbekend	in: D. Havart, Op- en ondergang van Cormandel, Amsterdam 1693, dl. 2, pp. 209-222	
16	onbekend	in: F. Valentijn, Oud- en Nieuw Oostindië, dl. IV, 2de stuk, Amsterdam/Dordrecht 1726, pp. 245, 248, 255 en 290	
17	Amsterdam	Rijksprentenkabinet	RP-T-00-3186 (N. Witsen)

Aantal	Formaat	Bijschriften	Datering	Afbeelding in dit artikel
14	245 x 161 mm	Nederlands	1682-maart 1686	afb. 16
59	364 x 265 mm	Frans	vóór oktober 1686	afb. 15, 17, 18, 29 en 30
48	316 x 182 mm	geen	?	afb. 19
28		Perzisch/Nederlands	vóór maart 1686	afb. 20
7	255 x 185 mm	geen	?	
48	285 x 148 mm	Perzisch	vóór september 1686	
51	211 x 124 mm	geen	?	
26	290 x 175 mm	Perzisch/Nederlands	vóór maart 1686	afb. 21
46	313 x 90 mm	Nederlands	vóór september 1687	
19	423 x 272 mm	Perzisch/Nederlands	?	
3	165 x 115 mm	geen	?	afb. 22
3	165 x 115 mm			
2	165 x 115 mm			
3	235 x 155 mm	geen	?	
76	180 x 120 mm	Nederlands	vóór september 1687	verg. afb. 23
2	232 x 183 mm	Nederlands	?	afb. 24
	238 x 186 mm			
5	onbekend	Nederlands	vóór oktober 1685	afb. 25
4	onbekend	Nederlands	?	afb. 26
49	203 x 140 mm	Perzisch/Portugees	zomer 1685	afb. 6-11

Afb. 27. Genealogisch portret van drie leden van de Mughal-dynastie, Akbar, Jahangir en Shah Jahan, met hun viziers, door Bichiir (werkzaam ca. 1620–ca. 1640), India, Mughal, 1630/1631. Dekverf en goud, 297 x 205 mm. Chester Beatty Library, Dublin.

Golconda, en door de grote nadruk op voorgestelden uit Golconda, leidde hij af dat deze serie in Golconda, de residentie van het gelijknamige rijk, was vervaardigd. Bovendien wees hij de zomer van 1686 aan als tijd van vervaardiging.⁴² Deze precieze datering kwam tot stand door het combineren van gegevens uit vier bijschriften. Een van deze vier, die bij nr. 29, het portret van de Golcondase legeraanvoerder Muhammad Ibrahim (afb. 10), moet echter anders vertaald worden, waardoor ook de datering iets anders uitvalt.⁴³ Goetz vertaalde: *Muhammad Ibrahim, vroeger gouverneur van de Karnatak, vervolgens generalissimus van de cavalerie, momenteel veldheer van Aurangzeb*. De vertaling van het laatste deel moet echter luiden: *thans voert hij als legeraanvoerder oorlog met Aurangzeb*.⁴⁴ Met deze oorlog kan alleen die bedoeld zijn tussen het Mughal-leger onder leiding van Shah Alam, zoon en latere opvolger van de grootmogol Aurangzeb, tegen het leger van Golconda onder Muhammad Ibrahim, die aan de gang was terwijl de grootmogol Aurangzeb zelf de belegering van het naburige sultanaat Bijapur voortzette. De oorlogshandelingen tussen de legers onder Shah Alam en Muhammad Ibrahim vonden plaats van eind juni tot begin oktober 1685. Toen delfde het leger van Golconda het onderspit, omdat Muhammad Ibrahim zelf overliep naar het Mughal-kamp.⁴⁵ Volgens deze lezing is Muhammad Ibrahims portret – en daarmee de gehele portretserie in het Rijksprentenkabinet – gemaakt op een tijdstip in de zomermaanden van 1685, vóór de desertie van Muhammad Ibrahim.

Herkomst van de portretseries

De herkomsten van de zeventien portretseries zijn in bijlage 4 toegelicht. De volgende conclusies kunnen getrokken worden.

De series 1, 4, 8–10 en 13–17 hebben oude Nederlandse bijschriften en moeten dus van vroege Nederlandse herkomst zijn. Van nr. 3, de serie uit de verzameling van graaf Baldini (zie pp. 173), is bekend dat hij tussen 1712 en 1715 in Amsterdam werd verworven. Nr. 12 maakt deel uit van een grote groep miniaturen, waarvan er vele Nederlandse opschriften hebben. Het is aannemelijk dat al deze

miniaturen in partijen in Nederland zijn opgekocht. Nr. 6, uit de verzameling van Hans Sloane, is eveneens hoogstwaarschijnlijk in Nederland verworven: de serie met de Tien Nederdaligen van de God Vishnu, eveneens uit Sloane's verzameling en samen met de portretserie ingebonden, is zeker afkomstig uit Nederland. Nr. 5 is in Bengalen verworven. De VOC had daar ook factoren en het is mogelijk dat een Nederlander de serie daarheen heeft gebracht. Nr. 2 is door de Italiaan Niccolao Manucci in Golconda verworven (zie verderop, pp. 199). Alleen over de vroege herkomst van de nrs. 7 en 11 is niets bekend.

Samenvattend kan men zeggen dat van de zeventien series er elf zeker en twee waarschijnlijk van oud-Nederlandse herkomst zijn. Van de overige drie series is de vroege herkomst niet bekend, maar van één is die mogelijk ook Nederlands.

Het repertoire van de portretseries

Het gezamenlijke repertoire van deze series bestaat uit ongeveer tachtig verschillende portretten. De uitgebeelde figuren zijn de leden van de dynastieën van de drie grote rijken in het Indisch subcontinent, het Noord-Indiase Mughal-rijk en de Zuid-Indiase sultanaten Golconda en Bijapur, aangevuld met hoge functionarissen uit deze rijken. Een portret van Shivaji (1627–1680), koning der Mahratten en held van de Hindoes, is altijd aanwezig (afb. 16, 21, 22, 24 en 26 links) en van Iran is meestal ook een shah vertegenwoordigd (afb. 14). In album nr. 3 zijn behalve drie Perzische shahs zelfs een Perzische prins en een Perzische dichter aanwezig. De islamitische heersers van Golconda keken op naar de Perzische shahs en hun rijk, die eveneens de sjjiitische richting van de Islam aanhingen.

In de tijd dat deze portretseries in Golconda werden geschilderd, was de grootmogol de opperheer van de sultanaten Golconda en Bijapur. Meestal begint de portretreeks van de Mughal-dynastie met Babur, de eerste die werkelijk, zij het slechts kort, in India regeerde en soms met Akbar (1556–1605), de feitelijke stichter van het Mughal-rijk. Een enkele keer zijn alle voorgangers tot en met

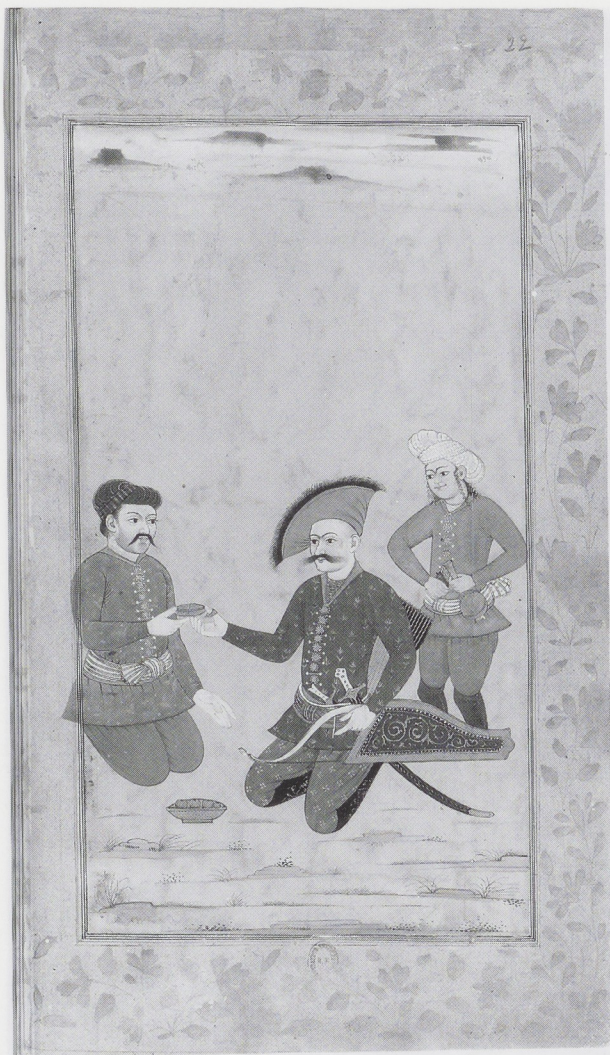
Timur opgenomen. De laatste grootmogol is steeds de regerende Aurangzeb (1656–1707) (afb. 7). Zijn zonen die hoge posten in het Mughal-rijk bekleedden, behoren ook tot het repertoire (afb. 9 en 26 rechts).

De Mughal-keizers beschouwden zich als heersers uit het huis van Timur (1336–1405), de grote Centraal-Aziatische veroveraar, wiens veroveringstochten hem in 1398 zelfs tot in Delhi brachten. De afstamming van Timur was een belangrijk aspect van de legitimatie van hun macht. Ze brachten dit onder andere tot uitdrukking in genealogische groepsportretten, waarbij de heersende Mughal-keizer zich met zijn voorgangers aan weerszijden van Timur liet afbeelden (afb. 27). Het laten maken van portretten van vorsten uit de Mughal-dynastie op aparte bladen in een opeenvolgende reeks gebeurde voor het eerst tijdens Shah Jahan (1628–1656). Portretten van de Mughal-keizers, -prinsen en hun voorvaders waren zowel gezocht aan het Mughal-hof zelf, als daarbuiten in het gehele Indische subcontinent.⁴⁶ Portretreeksen van de leden van de Qutb-dynastie van Golconda beginnen natuurlijk eveneens met de stichter, sultan Quli (1512–1543), en gaan tot aan de regerende sultan Abul Hasan (1672–1687) (afb. 8, 19–20, 23 en 25). Van Golconda is er steeds het grootste aantal functionarissen in de portretreeksen aanwezig, waaronder zelfs een groep tamelijk onbetekenende figuren. De sultans van de Adil-dynastie van Bijapur worden meestal vanaf de stichter Yusuf (1490–1510) geportretteerd – in het Witsen-album vanaf Ibrahim II (1550–1580) – tot en met de laatste, Sikander (1672–1686). Bijapur is in de portretreeksen slechts met enkele hoogwaardigheidsbekleders vertegenwoordigd. In de portretreeksen komt één voorstelling voor van een historische gebeurtenis. Het is het bezoek van Jahangirs gezant Khan Alam aan Shah Abbas I van Perzië in 1618. Dit historische moment was zowel door een Mughal-hofschilder, die speciaal voor dit doel was meegestuurd, als door een Perzische hofschilder vastgelegd. Van zowel de Mughalse als de Perzische voorstelling zijn verschillende versies bekend. Het in de Golconda-series gebruikte voorbeeld is Perzisch (afb. 28).⁴⁷

De portretten berusten meestal op niet meer dan één model. Deze werden in de Golcondase portretseries ook in spiegelbeeld toegepast. Ze konden eveneens op één blad om de stichter van de dynastie gegroepeerd worden (afb. 15).

Alleen in de serie van Niccolao Manucci, nr. 2, wiens avonturen in Golconda verderop aan de orde zullen komen (pp. 199), komt een aantal afwijkende voorstellingen voor. Er is een afbeelding van een slaaf die het afgehakte hoofd van Dara Shikoh, Shah Jahans oudste zoon, op een schotel aan zijn broer Aurangzeb aanbiedt. Terwijl geen enkele troonsopvolging van de Mughal-dynastie zonder geweld plaatsvond, spande de opvolgingsoorlog tussen de zonen van Shah Jahan in 1656–1658 hierin de kroon. Aurangzeb, de onbetwiste overwinnaar van deze strijd, gold ook als kampioen in het bedrijven van wrede daden. Manucci maakte deze oorlog zelf mee in het gevolg van Shah Jahans oudste zoon, de zeer gematigde Dara Shikoh, en stak zijn afkeer voor Aurangzeb niet onder stoelen of banken. De uitbeelding ervan bij Manucci volgt niet een Europees voorbeeld, maar is een variant op het aanbieden van een geschenk aan een vorst; de aanbidding van een mensenhoofd op een schaal is in de miniatuurschilderkunst van India uniek (afb. 29). Ook uniek is de uitbeelding van de opperrechter (*qadi*) Abd-ul-wahhab in functie. Deze rechter werd door Aurangzeb benoemd om zijn rechten op de troon te bevestigen. Andere rechters waren hiertoe niet bereid omdat zijn vader, Shah Jahan, nog leefde. Verder zijn er in de serie van Manucci afbeeldingen van verschillende soorten draagstoelen voor vrouwen, twee voorstellingen van kluizenaars (afb. 30), één van een vrouw die zich volgens oud Hindoegebruik met haar overleden echtgenoot laat verbranden (een *sati*), een olifantengevecht en een olifant opgetuigd voor oorlogsvoering, een jachtpartij met een jachtluipaard, een groepje vrouwen uit Hindoestan en een uit de Deccan. Bovendien is er nog een portret van Manucci zelf in Mughal-costuum, waarin hij de meeste tijd gekleed was. Aan al deze onderwerpen besteedde Manucci aandacht in zijn geschrift *Storia do Mogor*, een

Afb. 28. Bezoek van de Mughal-ambassadeur Khan Alam aan shah Abbas, koning van Perzië in 1618, India, Golconda, ca. 1685. Dekverf en goud, 316 x 182 mm. Album Cornelis de Bruijn en graaf Baldini. Bibliothèque Nationale, Parijs.

geschiedenis van het Mughal-rijk, doorspekt met zijn eigen avonturen, dat hij in Europa gepubliceerd probeerde te krijgen.⁴⁸ Hij moet dan ook opdracht hebben gegeven voor deze voor de Golcondase schilders onbekende voorstellingen. Zijn onderwerpen hebben geen navolging gevonden. Alleen de typisch Indiase gebruiken, zoals mensen die als kluisenaars leven, de vrouwengroepjes en de levend verbrandende weduwe, werden later, in de tweede helft van de achttiende eeuw toen Engelsen zich meer en meer in India vestigden, samen met series afbeeldingen van

kasten en beroepen de populaire thema's van de in hun opdracht gemaakte miniaturen.⁴⁹ De geportretteerden uit de Golcondase reeksen zijn dus de heersers en andere invloedrijke personen, die betekenis hadden voor de geschiedenis van het sultanaat van Golconda in de jaren tachtig van de zeventiende eeuw. Deze voorliefde voor portretten van vorsten en andere machthebbers sloot goed aan bij een Europese traditie. In zeventiende-eeuwse Europese verzamelingen van prenten waren portretten een vast en belangrijk bestanddeel. Daarbij waren vorsten, staatslieden, kunstenaars, filosofen, literatoren en geleerden uit de Oudheid, zowel als uit de nieuwere tijd.⁵⁰

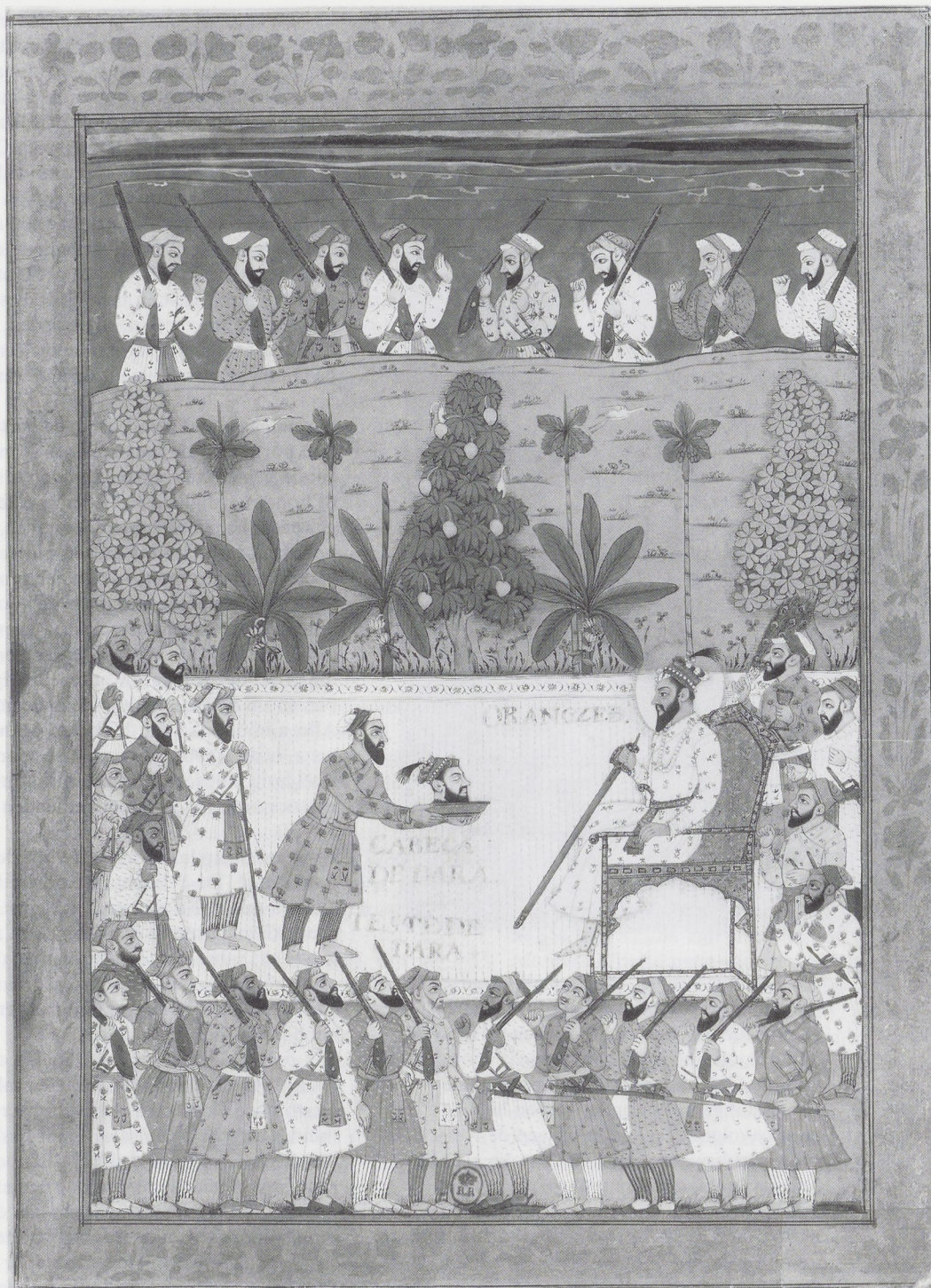
Formaten en omlijstingen van de portretseries

Een portret uit de omstreeks 1685 in Golconda gemaakte reeksen kon de vorst, prins of hoogwaardigheidsbekleder in elke gewenste lichaamslengte voorstellen, van een borststuk (afb. 21–23) tot een portret ten voeten uit (afb. 16 en 19). In een minder vaak voorkomende variant is de voorgestelde zittend op een rechte stoel weergegeven (afb. 20). Er is altijd een effen achtergrond die bovenin overgaat in onregelmatige strepen en op de grond zijn bloeiende grassen. Alleen in de serie van Niccolao Manucci, nr. 2, is de afgebeelde geplaatst voor een weelderig landschap of in een rijk interieur en voorzien van een stoet bedienden (afb. 17–18).

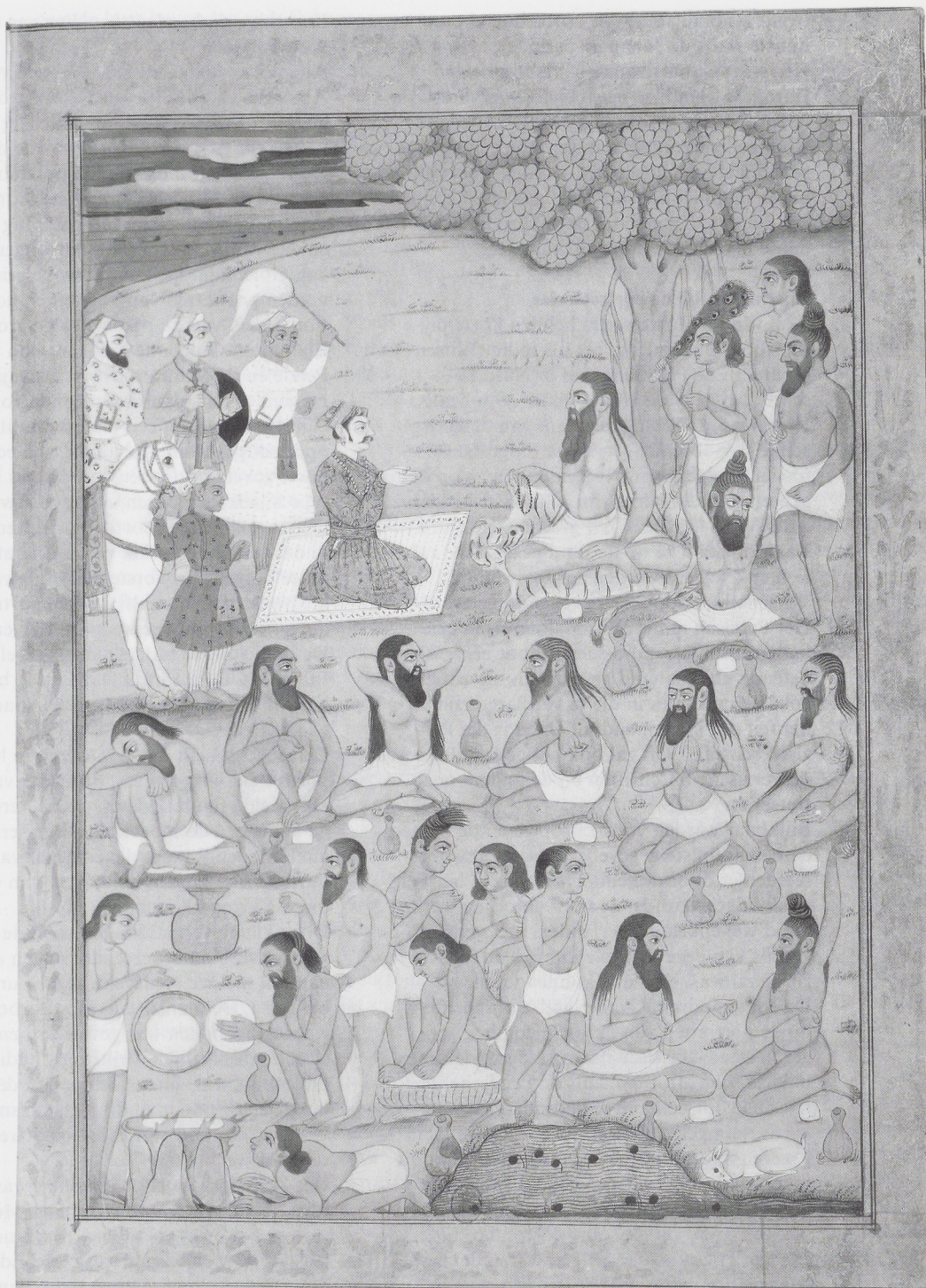
Er is geen standaardformaat voor de portretminiaturen. De Petersburgse portretten, nr. 13, zijn met 120 x 80 mm het kleinst. De grootste miniaturen, die van nr. 10, zijn 423 x 272 mm. Het formaat van 203 x 140 mm van Witsens portretten, met marges van zo'n dertig à vijfendertig mm meegerekend, behoort tot het gemiddelde.

Het portret kon in een rechthoekig of in een ovaal veld geplaatst worden. De omlijsting daaromheen kon naar believen meer of minder uitgebreid worden, maar bestaat steeds uit een met verguldsel geschilderde rand van bloeiende planten op een effen ondergrond. Formaat en vorm van deze omlijsting pasten uitstekend bij de zeventiende-eeuwse Europese smaak voor in prent gebrachte portretten. In India bestaat het

Afb. 29. Het afgehakte hoofd van Dara Shikoh wordt aan Aurangzeb gepresenteerd, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 364 x 161 mm. Album van Niccolao Manucci. Bibliothèque Nationale, Parijs.

Afb. 30. Koninklijk bezoek aan een groep asceten die in het woud leven, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud, 364 x 161 mm. Album van Niccolao Manucci. Bibliothèque Nationale, Parijs.

ovaal als omlijsting van portretten al ten minste sinds de Jahangir-periode (1605-28),⁵¹ maar ongetwijfeld heeft de Europese klandizie het toepassen ervan sterk bevorderd.

Voor een verzorgder aanzien kon een portretserie ingebonden geleverd worden, zoals blijkt uit de in Golconda vervaardigde leren banden om de nrs. 3 en 4 en uit de tweezijdig beschilderde bladen van de nrs. 6 en 9.

Bijschriften bij de portretseries

Veel van de portretseries hebben korte bijschriften. Bijna altijd, net als in het Witsenalbum, in de Perzische taal in Nastaliq-schrift, in het oud-Nederlands, of in beide. Hierin wordt slechts de naam van de voorgestelde persoon met een korte biografische toelichting gegeven. Nu eens staan ze op de achterkant, dan weer zijn ze in keurige kleine letters op het portret zelf geschreven (afb. 23). Vaak ook zijn ze op de rand gezet (afb. 21). Een enkele keer werden ze, zoals bij het Witsenalbum, op aparte vellen bijgeleverd. Het Perzisch in het Witsenalbum is in een kalligrafisch Nastaliq-schrift door een oefende klerkenhand geschreven. Er zitten enkele taalfoutjes in die te verklaren zijn uit het feit dat het iemand uit India is die Perzisch schrijft.⁵² Dit zal ook het geval zijn met de Perzische bijschriften bij de andere portretseries.

Blijkbaar werden voor Europeanen de namen en belangrijkste gegevens van de geportretteerden er door de schilders steeds in het Perzisch bijgeleverd. In de VOC-factorijen waren altijd wel enkele Nederlanders met genoeg kennis van deze taal, die immers de regeringstaal was, om ze te kunnen lezen.

De contemporaine Nederlandse bijschriften op de portretten van deze Golcondase series geven steeds dezelfde naam en dezelfde korte biografische informatie als de Perzische. Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat het vertalingen zijn van de door de schilders gegeven informatie. Ook de Europese gewoonte om een geportretteerde in een gedicht te karakteriseren en dit onder het portret te plaatsen werd op dit soort portretten toegepast (nr. 15; afb. 25), zelfs al waren de marges daar niet op berekend (nr. 14; afb. 24).

Kunsthistorische plaatsbepaling van de portretseries

Alle portretseries kunnen vóór de val van Abul Hasan, in september 1687, worden gedateerd. Meestal kan de datering zelfs nauwkeurig op 1685 of 1686 gesteld worden. De vroege herkomst van de portretreeksen is zo goed als altijd Nederlands. Het repertoire van de reeksen is, met uitzondering van enkele van Manucci's voorstellingen, eigen aan Golconda. De keuze van de erin opgenomen portretten van vorsten en hoge functionarissen van de rijken van de grootmogol, Bijapur en Golconda met een shah van Perzië en de Mahrattenvorst Shivaji, zou nergens anders dan in Golconda zo gemaakt zijn. De sultan, of een andere traditionele opdrachtgever uit Golconda, zou echter nooit zoveel portretten van precies hetzelfde type bij elkaar voegen, maar ze afwisselen met verschillende soorten portretten, andere onderwerpen, en zeker met kalligrafie. De afbeeldingen van vorsten en hoogwaardigheidsbekleders als zelfstandige portretten en als serie zijn Europees van smaak en thema. De omlijsting is Indiaas, maar tegelijk ook Europees. De informatie die in de bijschriften wordt gegeven, wijst op een klantenkring van buitenstaanders.

De mogelijkheid om te variëren in het aantal portretten, het formaat, de lengte van de afgebeelde figuren, de mate van versiering in de kaders en de mogelijkheid de serie in te laten binden, bracht de aanschaf van deze portretseries binnen het bereik van een diverse kring klanten.

Door kleine veranderingen werd de locale vraag naar miniatuurschilderingen aangepast aan een nieuwe Nederlandse en Europese behoefte. De manier waarop de koopwaar werd aangeboden was gevarieerd en commercieel aantrekkelijk. Welke omstandigheden in Golconda in de jaren tachtig van de zeventiende eeuw brachten dit mechanisme van vraag en aanbod van Indiase portretminiaturen in werking?

Het Zuid-Indiase rijk Golconda was schatplichtig aan de grootmogol. Een Mogolse vertegenwoordiger verbleef permanent aan het hof. Het sultanaat van Golconda besloeg een groot deel van Noord-Coromandel. Daar

aan de kust bevonden zich Europeanen vanwege de lucratieve handel in textiel. Die kon echter niet plaatsvinden zonder toestemming van de sultan. Masulipatam, 8 à 10 dagreizen van de hoofdstad af gelegen, was de belangrijkste havenplaats en hier hadden alle Europese handelscompagnieën een factorij. De sultan, toen Abul Hasan (1672–1687) (afb. 8, 19–20, 23 en 25), resideerde in Golconda, de in het binnenland gelegen hoofdstad met fort van het gelijknamige rijk. Abul Hasan liet de staatszaken aan zijn *rijksbestierder* Madanna over (afb. 18). Zoals iedere zich respecterende heerser in het Indisch subcontinent had de sultan een miniatuurschildersatelier aan zijn hof. De *voc* was de enige handelscompagnie met een loge in de hoofdstad en deze was bovendien vlakbij het paleis van de sultan gelegen. De *voc*-dienaren hadden goede contacten met het hof; sommigen spraken Perzisch of de plaatselijke taal, Telugu. Deze contacten liepen via de *patroon ten hove off rijcxbestierder* (afb. 18) bij wie klachten en verzoeken gedeponneerd werden, of langs onofficiële kanalen.⁵³ De loge van Golconda had maar een kleine bezetting die bestond uit een opperhoofd, een secunde, een assistent en enkele lagere dienaren.⁵⁴ Van 26 maart tot en met 4 juni 1686 verbleef ook het *voc*-gezantschap onder leiding van Laurens Pit daar. Laurens Pit (1624–1700) (afb. 31), geboren op de Coromandel-kust als zoon van een gelijknamige vader die ook in *voc*-dienst was, maakte carrière in de *voc*; in 1685 werd hij president in Masulipatam en in het jaar daarop gouverneur van Coromandel.⁵⁵ Hij kwam in 1686 op een ongunstig moment in Golconda aan en zou dan ook niet in zijn missie slagen. Er heerste onrust aan het hof doordat op dat moment onderhandelingen plaatsvonden met een Mughal-gezant. Op 31 oktober van het jaar daarvoor was de stad Golconda ernstig bedreigd door het Mughal-leger van Shah Alam (afb. 9). De grootmogol Aurangzeb (afb. 7) stelde voor het terugtrekken van de Mughal-troepen hoge eisen, waarover in de lente nog onderhandeld werd. In de zomer van 1686 kwam ook de Italiaan Niccolao Manucci (1639–1717) in de stad Golconda aan. Zijn bijzondere portretserie,

nr. 2, is al ter sprake geweest. Manucci was in 1678 in dienst getreden van Shah Alam, een zoon van Aurangzeb en de latere grootmogol Bahadur Shah, toen deze tot gouverneur van de Deccan werd benoemd. Manucci was al op jonge leeftijd in India beland en had verschillende Mughal-edelen gediend. Hij had zichzelf medische kennis bijgebracht en paste deze met succes toe. Begin 1685 wilde hij de Mughal-dienst verlaten om terug te keren naar Europa. Omdat Shah Alam hem niet wilde laten gaan, probeerde hij te ontsnappen. Hij werd betrapt en onder de hoede van een van Shah Alams edelen, Mir Muhammad, gesteld. Tijdens de slag bij Malkhed tussen het Mughal-leger van Shah Alam en het leger van Golconda – ongeveer in de tijd dat de miniaturen van het Witsenalbum geschilderd werden – wist hij toch aan Shah Alams greep te ontkomen en naar Golconda te vluchten. Dankzij zijn goede contactuele eigenschappen was hij daar al spoedig bij iedereen bekend en om zijn dokterspraktijken gewaardeerd, ook aan het hof. Hij kwam er ook in contact met Laurens Pit.⁵⁶ Na verloop van tijd werd hij echter gedwongen verder te vluchten. Hij ontkwam naar de veel zuidelijker gelegen havenplaats Madras, waar hij een gelukkige levensavond had en in 1717 stierf. Toen Aurangzeb met zijn leger in januari 1687 naar Golconda optrok, nadat hij in september van het jaar daarvoor de buurstaat Bijapur veroverd had, vluchtte Abul Hasan het fort van Golconda in. Het fort lag *een groot uur van de logie* van de *voc*. Hiermee was het contact met de *voc* verbroken. Het beleg duurde tot september 1687. Toen werd ook Golconda definitief bij het Mughal-rijk ingelijfd.⁵⁷ Hierdoor veranderden de omstandigheden voor de Golcondase hofschilders drastisch. Sommigen vonden bij Mughal-edelen emplooi.⁵⁸ Anderen zijn waarschijnlijk gaan werken bij een bepaalde schilderswerkplaats in de Deccan waar in de jaren tachtig ook miniaturen speciaal voor buitenlanders geproduceerd werden, maar op veel grotere schaal.⁵⁹ Deze werkplaats, waarvan de ligging nog niet is achterhaald, zou tot aan het begin van de achttiende eeuw blijven produceren. Ook hier waren Nederlanders de grote afne-

Afb. 31. Portret van de VOC-ambassadeur Laurens Pit, detail, India, Golconda, 1686. Dekverf en goud op doek, 240 x 103 cm. Tropenmuseum, Amsterdam.

mers. Het boek met 178 vorstenportretten in Witsens verzameling en een groot aantal van de in bijlage 1 genoemde miniaturen moeten in dit atelier gemaakt zijn.⁶⁰

'Golconde de commande'

De weinige Nederlanders in de voc-loge van Golconda moeten dus de opdrachtgevers geweest zijn van de portretseries. Helaas bestaat hierover geen getuigenis. Dat Laurens Pit een portretserie in Golconda heeft besteld is wel erg waarschijnlijk. Hij had in ieder geval contact met de hofschilders aangezien hij zichzelf in Golconda als voc-ambassadeur heeft laten portretteren (afb. 31).⁶¹ Daniël Havart, zelf van 1673 tot 1685 in voc-dienst aan de Coromandel-kust en auteur van een in 1693 verschenen boek over dit gebied, heeft waarschijnlijk de vijf portretten die er in geïllustreerd zijn (afb. 25 en bijlage 4, nr. 15) via zijn collega's in Golconda besteld. De laatste jaren voor zijn vertrek uit de Oost verbleef hij in Masulipatam. Manucci is de enige die ons iets liet weten over de manier waarop hij aan zijn miniaturen is gekomen. Zijn beschrijving daarvan staat op de eerste pagina van zijn album dat zich nu in de Bibliothèque Nationale bevindt (bijlage 4, nr. 2).

Hij vertelt dat hij de reeks portretminiaturen, ontleend aan portretten in het paleis van de sultan, kort voor zijn vertrek uit het Mughal-rijk liet schilderen. Hij benadrukt dat zijn portretten de enige echte zijn. Andere portretten kunnen alleen maar vals zijn, want hij heeft kosten noch moeite gespaard, dure cadeaus gegeven en het zwijgen er over bewaard. Hij vermeldt bovendien dat hij de opdracht gaf via Mir Muhammad, de Moghul-edelman onder wiens hoede hij door Shah Alam was gesteld.⁶² Opmerkelijk genoeg rept hij niet van contact met de hofschilders. Toch moet hij dat wel gehad hebben. Hoe zou hij anders opdracht hebben kunnen geven voor die voor de schilders zo ongebruikelijke voorstellingen en voor het portret dat hij van zichzelf liet maken?

De voc-dienaren hebben echter hun portretseries beslist niet via de Mughal-edelman Mir Muhammed besteld. Zou Manucci met opzet een ander kanaal gezocht hebben dan de

voc-dienaren? Uit zijn opschepperij over zijn originelen blijkt dat hij van het bestaan van de portretseries voor de voc-dienaren wist. Bovendien is hij met Laurens Pit de enige Europeaan die zich door de Golcondase schilders heeft laten portretteren. Uit de gehele zeventiende eeuw zijn er twee portretten van Europeanen in India bekend. Het is wel erg toevallig dat ze allebei in hetzelfde jaar in Golconda gemaakt zijn. Is hij misschien op het idee gebracht door Pit of door een van de andere voc-dienaren om zijn portret en illustraties voor zijn boek te bestellen? Hebben ze hem een serie portretten aangeboden, maar meende hij via zijn contacten met Mughal-edelen de miniaturen tegen een betere prijs te kunnen krijgen? Mir Muhammad heeft natuurlijk eerst een Golcondase hoveling van passende geschenken moeten voorzien voordat deze het contact met de schilders wilde leggen. Dit kanaal is uiteindelijk veel duurder uitgevallen, maar heeft Manucci wel de mooiste serie opgeleverd. De voc-dienaren in de loge van Golconda hadden hun eigen relatie met de hofschilders. Wat voor relatie kan dat geweest zijn? In het algemeen werkten ambachtslieden in dienst van de sultan of andere heersers in het Indisch subcontinent niet voor derden. Is het denkbaar dat een groepje hofschilders uit dienst van de sultan is getreden en voor zichzelf is begonnen op de markt van Golconda?⁶³ Golconda was veel te veraf gelegen om zoveel Europese klanten te trekken dat de schilders ervan konden leven. De hofschilders die de portretseries leverden, moeten ook op een andere manier in hun onderhoud voorzien hebben. Ze bleven waarschijnlijk in dienst van de sultan die oogluikend toeliet dat zijn schilders aan anderen bijverdienden. De hofschilders moeten een overeenkomst met de voc-dienaren gehad hebben voor het leveren van portretseries. Dit waren niet zo zeer souvenirs voor Nederlanders in den vreemde, als wel privé-handelswaar voor het handjevol voc-dienaren in Golconda en een exotische variant op series Europese prenten met vorstenportretten. Dit verklaart het grote aantal in Golconda omstreeks 1685 gemaakte portretseries voor een in verhouding klein aantal afnemers. De variëteit in

het aanbod was niet bedoeld voor de voc-dienaren in de loge van Golconda, maar voor hun klanten in de Republiek en de rest van Europa. De voc-dienaren hadden voor hun afzet toegang tot het netwerk van handelswegen tussen Azië en Europa. Ook werden de portretseries al direct in de Oost verkocht. Dit blijkt uit het feit dat George Eduard Ploos van Amstel zijn serie (zie bijlage 4, nr. 13) pas na 1689 ergens aan de Coromandel-kust verkregen kan hebben, terwijl de portretten nog tijdens Abul Hasans regering, dus vóór september 1687, gemaakt zijn. Ook het album dat later in bezit van graaf Baldini kwam (bijlage 4, nr. 3) werd door de Nederlandse schilder-reiziger Cornelis de Bruijn tussen 1701 en 1708 op de kop getikt buiten de Coromandelkust. Waar Witsen zijn album verwierf is niet bekend. Het is zeer onwaarschijnlijk dat het album een cadeau van sultan Abul Hasan aan de voc-gezant Laurens Pit geweest is, of dat Pit er op een andere wijze mee te maken heeft gehad, zoals tot nu toe werd verondersteld.⁶⁴ Niet alleen klopt de toegeschreven datering van de vervaardiging van het Witsenalbum niet met de tijd dat Pit in Golconda verbleef, maar ook is nu duidelijk dat dit soort portretreeksen voor de Europese markt werden gemaakt en in het geheel niet aan de verfijnde smaak van de sultan beantwoordde. Het geven van zo'n geschenk zou hem niet passen.

Conclusie

De portretminiaturen in het Witsenalbum behoren tot een type dat volgens een overeenkomst van voc-dienaren met hofschilders van Golconda in reeksen werd geleverd. De namen en biografische gegevens van de voorgestelden werden op het portret zelf of op een apart vel papier in het Perzisch bijgeleverd en soms daar ter plaatse in het Nederlands vertaald. De overeenkomst werkte maar zo'n drie à vier jaar aan het eind van de regering van Abul Hasan. voc-dienaren werden geacht initiatieven te ontplooiën tot bevordering van de compagnie. Dat ze hierin vindingrijk konden zijn bewijst dit geval van een bestaand genre in de miniatuurschilderkunst van een bepaald

hof dat door een kleine ingreep aantrekkelijk werd gemaakt voor een heel andere klantenkring. Deze afspraak was weliswaar niet ten voordele van de voc, maar ook weer niet schadelijk. Deze ondernemende dienaren wisten de Golcondase hofschilders aan te steken met hun Hollandse handelsgeest. Die hadden er een mooie bijverdienste aan. De voc-handelswegen waren weliswaar niet bedoeld voor particuliere handel, maar wel zeer geschikt voor het transport naar de beoogde markt in de Republiek.

Door de rechtstreekse verbindingen bereikten de meeste Golcondase portretseries al kort na hun vervaardiging de Republiek waar men open stond voor deze exotische portretkunst. Nicolaas Witsen zelf had er behalve de hier besproken reeks nog een tweede van. Qua thema en formaat sloten de vorstenportretten goed aan bij populaire series van in prent gebrachte vorstenportretten die in Nederland en andere Europese landen werden verzameld. Voor sommige verzamelaars zullen ze bovendien als exotische rareiteiten extra aantrekkelijk zijn geweest. Dit commerciële initiatief verklaart een deel de grote aanwezigheid van Indiase miniaturen in de Republiek. De portretten van het Witsenalbum zijn representatief voor een bepaald type Indiase miniaturen dat aan het einde van de zeventiende eeuw in de Republiek te vinden was. Er waren echter ook miniaturen in geheel andere stijlen bekend (zie bijlage 1). Waarschijnlijk werden gelijksoortige initiatieven ontplooid in andere voc-handelsposten en waren er bovendien nog andere bijzondere omstandigheden voor het verkrijgen van Indiase miniaturen door Nederlanders.

Door de ondernemingszin van enkele Nederlanders in een kleine binnenlandse voc-handelspost werd de Republiek de plaats waar al vroeg Indiase miniaturen te vinden waren. Het is te betreuren dat zo weinig van deze vroege exotische verzamelingen voor ons land behouden zijn en dat het Witsenalbum de enige portretserie van dit type is, die Nederland niet verlaten heeft.

Noten

* Met dank aan Mieke Beumer, Hans de Bruyn, Jan van Campen, Jan Piet Filedt Kok, Roelof van Gelder, Ebeltje Hartkamp, Hanneke van den Muyzenberg, Marion Peters, Robert-Jan te Rijdt, Peter Rietbergen, George Sanders, Marijn Schapelhouman, Peter Schatborn, Harm Stevens, Jan van der Waals en Lodewijk Wagenaar.

¹ Zie over Nederlandse verzamelingen in de zeventiende eeuw: Ellinoor Bergvelt en Renée Kistemaker (red.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735*, Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum)/Zwolle 1992, essaybundel en afzonderlijke catalogus.

Voor het bezoek van dr. Patin aan Amsterdam, *Ibidem*, pp. 214, 276-277, 282; R.W. Lightbown, 'Oriental art and the Orient in late Renaissance and Baroque Italy', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 32 (1969), p. 278, noot 82; Marion Peters, 'From the study of Nicolaes Witsen (1641-1717). His Life with Books and Manuscripts', *Lias* 21 (1994), pp. 1-47, p. 18. Volgens Peters is de Witsen van wiens verzameling Patin het meest onder de indruk was, Jan Witsen, de oudste broer van Nicolaas Witsen.

² Om deze reden nam het album een prominente plaats in onder de voorwerpen uit werelddelen buiten Europa op de tentoonstelling over zeventiende-eeuwse Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, die in 1992 in het Amsterdams Historisch Museum werd gehouden; Bergvelt en Kistemaker (red.), *op.cit.* (noot 1), cat.nr. 351.

³ Het inventarisnummer van het album was tot voor kort 'B inv. 71' (zie afb. 2). Het was vermoedelijk het inventarisnummer van de Koninklijke Bibliotheek waar het album eerder werd bewaard. Het huidige inventarisnummer is RP-T-00-3186.

⁴ In een brief aan de auteur d.d. 8 aug. 1994 komt de conservator boekbanden van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, dr. Jan Storm van Leeuwen, tot deze uitspraak. Op grond van de stempeling schrijft hij de band toe aan een atelier in Leiden waaraan hij de naam 'Eerste dissertatiebinderij' heeft gegeven. Leiden was na Amsterdam en Den Haag de derde grote boekbindplaats in Nederland. Ik ben de heer Storm van Leeuwen dank verschuldigd voor dit uiterst nuttige gegeven.

⁵ *Afbeeldsels naar het leven van den grooten Timur of Tamerlan, en zijne opvolgers, de koningen van Indostan of Hispahan, Kolkonda, of Golkonda, Pudgiapour, of Visiapour met denzelver*

Groot Visirs, en Veldoverstens, overheerlijk met goud, zilver, en couleuren geschildert, op zwaar Chineesch papier, met de naamen en Inscriptien in het Arabiesch, Persiesch, en Hollandsch, 49 stuks, zeer proper gemonteerd op een geroet papier, leggende in een Rood Maroquijn zwaar verguld Omslag, met een Superscriptie in goude Letters op de Rug, tevens met de Origineele naamlijst en nadere explicatie in 't Arabiesch, Persiesch en Hollandsch, en eene brief, gedateerd den 18de Julij 1692, van Hendrick Francken aan Burgemeester Witsen te Amsterdam uit wiens heerlijk konstkabinet dit zeer curieus en uniecg stuk gekoomen is.

Op den Huisen Wassergeest onder Lisse 1801 J. van Buren

Het jaartal werd door H. Goetz, *Indian and Persian Miniature Paintings*, Amsterdam (Rijksprentenkabinet) 1958, p. 32, als 1805 gelezen.

⁶ Het formaat van het opzetpapier is 400 x 270 mm.

⁷ Het formaat van de miniaturen binnen de randen is ca. 180 x 108 mm.

⁸ De balustrade met een patroon van zeshoeken, zoals dat op elk portret in het Witsenalbum voorkomt, komt zelden voor. Mij zijn slechts vier andere miniaturen ermee bekend: *A portrait of Jamshid* [moet zijn: Ibrahim] *Qutb Shah of Golconda*, 186 x 120 mm, veiling Londen (Sotheby's) 11 juli 1973, nr. 49, met afb.; *A portrait of a Minister standing at a window* [Dit stelt Shah Mirza voor, nr. 41 in het Witsenalbum], 179 x 117 mm, veiling Londen (Sotheby's) 9 okt. 1978, nr. 226, met afb.; *Asam Tarra 3de soon van Aurangseep* in het Victoria & Albert Museum, Londen, afgebeeld in W.G. Archer, *Indian Miniatures*, Londen 1960, pl. 30; *Ibrahim Qutb Shah* in het Museum für Indische Kunst, Berlijn, afgebeeld in Rolf Weber, *Porträts und Historische Darstellungen in der Miniaturensammlung des Museums für Indische Kunst Berlin*, Berlin (Museum für Indische Kunst) 1982, nr. 47. Volgens Weber, p. 267 is het zeshoekige patroon afgeleid van de lage opengewerkte zandstenen of marmeren balustrades uit de Mughal-architectuur.

⁹ De manier waarop Timur hier zijn hand op de balustrade legt en tot op borsthoogte te zien is, verwijst naar een bepaald type portret waarbij de grootmogol wordt voorgesteld voor een open raam. De grootmogol Akbar had de gewoonte ingevoerd om vroeg in de ochtend voor een bepaald raam aan het volk te verschijnen. Dit raam heette *gharokha-i-darsan*, het raam (*gharokha*) waar de grootmogol zich vertoonde. *Darsan* komt van een Sanskrit-woord

dat het aanschouwen van een godheid, heilige of heerser betekent. Over de vensterbank hing een kleed waarop de grootmogol zijn hand kon laten rusten. Iedereen had vrije toegang tot dit schouwspel en kon daar klachten uiten. Het vertonen in de *jharokha*, een privilege van de grootmogols, werd nog door Aurangzeb volgehouden (Weber, *op.cit.* (noot 8), pp. 45–50).

¹⁰ Dit papier werd in de zeventiende eeuw veel gebruikt en 'Chinees' genoemd. Vriendelijke mededeling van Peter Poldervaart, Peter Schatborn en Marijn Schapelhouman, Rijksprentenkabinet. Ook in de veilingcatalogi van 1790 en van 1808 wordt het 'Chinees' genoemd; zie p. 179 en noot 36.

¹¹ Edward Heawood, *Watermarks*, Hilversum, 1950, nr. 3268, pl. 254 en pp. 26–27. Met dank aan de heer M.D. Haga, Rijksprentenkabinet. De onderste laag van het schutblad is van hetzelfde soort papier als de opzetbladen.

¹² De opzetpapieren van de portretten nrs. 11 en 13 en die van de nrs. 23 en 25 vormden oorspronkelijk samen grote vellen, zoals blijkt uit de drie grijs gewassen kaders van ca. 7 x 5 cm op wat nu de achterkanten zijn, waarbinnen lijmrasten te zien zijn van opgeplakte prenten. Dit type gewassen kaders was in een groot deel van de achttiende en negentiende eeuw in gebruik. Op een aantal andere achterkanten zijn lijmrasten te zien van ooit opgeplakte prenten die niet van gewassen kaders voorzien waren. Bij twee ervan staan verzamelaarsaantekeningen in potlood: *N 343* en *La Plus Rare de toutes les Etudes/ No 337*. Vriendelijke mededeling van Robert-Jan te Rijdt, Rijksprentenkabinet. De heer M.D. Haga was zo vriendelijk me op de gebruikte achterkanten te wijzen.

¹³ *Naamlijst met de beschrijvingen in 't Arabiesch, Persiesch en Hollandsch van de inleggende afbeeldsels der Koningen van Indostan, Golconda en Visiapour, afkomelingen van den grooten Tamerlan met hunne Groot-viziers en voornaamste veldoversten door Hendrick Francken volgens bijleggende originele brief anno 1692 geformeert en uit arabiesch en Persiesch vertaald voor burgemeester Witsen te Amsterdam. Op den Huizen Wassergeest onder Lisse 1800 J. van Buren*

¹⁴ W.A. Churchill, *Watermarks in Paper in Holland, England, France, etc. in the XVII and XVIII Centuries and their Interconnection*, Amsterdam 1935, nr. 94, p. 69; Marten Schouten & Co., 1783. Ook dit watermerk wist de heer M.D. Haga te traceren, waarvoor ik hem gaarne bedank.

¹⁵ Frits Lugt, *Répertoire des catalogues de ventes publiques intéressant l'art ou la curiosité* 1, Den Haag 1938, nr. 368. Een exemplaar van de veilingcatalogus wordt bewaard bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te Den Haag. Een tweede exemplaar is in de bibliotheek van het Victoria & Albert Museum in Londen.

nr. 6. *Een Boek met 179 Mogolse Portraits, zynde de voornaamste groote van 't Hof, zeer konstig geschilderd.*

nr. 8. *Een Boek met in de 60 stuks Portraits, zynde het geslacht van den grooten Tamerlaan en deszelfs Nakomelingen, benevens de voornaamste Grooten des Ryks, in een Marokyne band.*

nr. 9. *Een dito Boek met 46 Mogolse Portraits, zynde heele Stand-beeldjes, van de Grootste des Ryks.*

nr. 10. *Een dito Boek met omtrent de 50 Portraits, beginnende met den Grooten Tamerlaan, Mogolse, Persiaansche en andere Grooten, zeer konstig met Goud en Couleuren geschildert, als mede de verduyste Naamen der zelve.*

nr. 12. *Een kasje waarin 35 Portraits der Koningen van Golconda, Visiapour, Indostan en andere.*

nr. A. *Seventien Mogolse ordonnantiën, zynde geselschappen daar in veel beeldjes met Goud en Couleuren geschildert.*

nr. A*. *Een omslag met Mogolse en Chinese Tekeningen.*

nr. B. *Agt en Seventig Mogolse Afbeeldingen zynde heele standbeelde met Goud &c.*

¹⁶ Het is dan ook onmogelijk om op grond van deze catalogusbeschrijvingen te stellen dat de ca. 22 Mughal-miniaturen waarnaar Rembrandt omstreeks 1656 tekeningen maakte (zie ook bijlage 1), zich hiertussen bevinden, zoals Goetz deed in zijn 'Een van de Bronnen waaruit Mr. Nicolaas Witsen geput heeft voor zijn werk 'Noord- en Oost-Tartarijen' teruggevonden', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 50 (1935), p. 246, en in zijn 'Notes on a Collection of Historical Portraits from Golconda', *Indian Art and Letters* x (1936), pp. 11–12.

Het feit dat Nicolaas Witsens vader bemoeienis had met de afwikkeling van het faillissement van Rembrandt is eveneens onvoldoende reden hiervoor.

¹⁷ R.W. Lightbown, 'Oriental Art and the Orient in Late Renaissance and Baroque Italy', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 32 (1969), pp. 277–279.

¹⁸ J.F. Gebhard, *Het leven van Mr. Nicolaas Witsen (1641–1717)* 1, Amsterdam 1882, pp. 31 en 428; P.J.A.N. Rietbergen, 'Witsen's world:

Nicolaas Witsen (1641–1717) between the Dutch East India Company and the Republic of Letters', in: *All of One Company. The VOC in biographical perspective*, Utrecht 1986, pp. 121–134; Marion Peters, 'Nicolaas Witsen and Gijsbert Cuper: Two seventeenth century Dutch burgomasters and their gordian knot', *Lias* 16 (1989), pp. 111–150; Peters, *op.cit.* (noot 1); Ab Hoving, *Nicolaas Witsens scheeps-bouw-konst opengesteld*, Franeker 1994.

¹⁹ Peters, *op.cit.* (noot 1), p. 126.

²⁰ Zijn [= Witsens] wetenschappelijke bemoeiing betrof hoofdzakelijk die landen die voor de tsaar van Moscovië van belang waren; Gebhard, *op.cit.* (noot 18), pp. 426–427.

²¹ Peters, *op.cit.* (noot 18), pp. 131–132.

²² Het toneelstuk *Den Grooten Tamerlan, met de doodt van Bayaset de 1, Turks keizer* werd geschreven door J. Serwouters in 1657, een tweede druk kwam al in 1661 uit. Voor een heruitgave van dit stuk met toelichting, zie C. Brouwer, 'Tamerlan & Mahomet', in: *De Oostersche Schouwburg* II, Amsterdam 1992. Als zeventiende-eeuwse literatuur over Tamerlan wordt door Brouwer (p. 219) genoemd: Chalkokondylas, *Historie van het Osmaanse imperium*, waarvan de Franse vertaling in 1650 opnieuw werd uitgegeven. Witsen had tenminste twee boeken over Tamerlan in zijn bibliotheek: P. Perondini, *Conscriptio Vitae Magni Tamerlanis*, 1553 en [Du Bec], *Leven van den Groten Tamerlanes*, 1647. Dit gegeven werd mij vriendelijk medegedeeld door Marion Peters.

²³ Goetz, *op.cit.* (noot 16), p. 243; Bergvelt en Kistemaker (red.), *op.cit.* (noot 1), essaybundel, p. 147, en catalogus, pp. 155 en 165.

In het exemplaar van Witsens *Noord en Oost Tartarije*, Amsterdam 1692, in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam is het portret van Tamerlan tussen de pagina's 70 en 71 gevoegd. In het exemplaar van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht is deze prent tussen de pagina's 48 en 49 ingebonden.

In de tweede, sterk uitgebreide druk, gedateerd 1705 maar pas na Witsens dood in 1717 uitgekomen (Peters, *op.cit.* (noot 1), pp. 111–150), is het portret van Tamerlan tussen de pagina's 214 en 215 gevoegd.

²⁴ Behalven de aftekening van Tamerlaen, hier nevens vertoont, is mij een andere aftekening van hem uit Indostan te voor gekomen, daarvan het wezen met het hier vertoonde, 't zelfde is, doch de kleding zeer verscheide: hij zit op een stoel, die vrij diep en breed is, met een laege rug,

dat tralytjes zijn, welke recht op staen en boven door een overlegger gedekt. De vorst heeft een korte spies in de hand, die op aarde rust, en is gekleed met een lange zijde rok, tot de aarde toe, welke onderscheidene verwe vertoont; zijn hoofd is gedekt met een dicht gesloten, en enge muts, en verder het bovenlijf met een dun zijde Rokken gedekt; Nicolaas Witsen, *Noord en Oost Tartarijen*, Amsterdam 1692, p. 215.

²⁵ In het exemplaar van de eerste druk van Witsens *Noord en Oost Tartarijen* in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek is dit portret van de Perzische shah niet aanwezig; in het Utrechtse exemplaar is het gebonden tussen de pagina's 222 en 223 van deel II, dat een titelpagina heeft met de datering 1695.

²⁶ Zoals Goetz al opmerkte in zijn artikel, *op.cit.* (noot 16), p. 243.

²⁷ Marion Peters was zo vriendelijk me deze titel te geven: Ange de Saint-Joseph, *Gazophylacium linguae Persarum*, Amsterdam 1684. Een recente vertaling hiervan is verschenen in Michel Bastiaensen, *Ange de Saint-Joseph dans le siècle Joseph Labrosse, Souvenirs de la Perse safavide et autres lieux de l'Orient (1664–1678)*, Brussel 1985. Met dank aan prof. dr J.T.P. de Bruijn, Rijksuniversiteit Leiden.

²⁸ Onder anderen Adriaan Reland (1677–1718) te Utrecht, met wie Witsen ook in contact stond; zie Peters, *op.cit.* (noot 1), p. 32; Peters *op.cit.* (noot 18); J.T.P. de Bruijn, 'Iranian Studies in the Netherlands', *Iranian Studies* xx (1987), pp. 161–177.

²⁹ Uit de vertalingen die er gemaakt werden van de in het Perzisch gestelde *firman*s (gunstbrieven) en andere officiële geschriften van de koning van Golconda en de grootmogol Aurangzeb blijkt dat verschillende voc-dienaren in staat waren deze stukken te vertalen, bijvoorbeeld Cornelis van den Bogaerde en Johannes van Steelant; zie J.E. Heeres, 'Corpus Diplomaticum, III (1676–1691)', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië* 91 (1934), pp. 416–421, 510, 512, 513, 516, 523 en 526. Ook Daniël Havart, van eind 1672 tot eind 1685 in Golconda, leerde de Perzische taal tijdens zijn verblijf aan de Coromandelukst. Toen de sultan van Golconda, Abul Hasan, in 1678 een bezoek bracht aan de Hollandse loge te Masulipatam woonde hij een preek in het Nederlands bij. Havart vertaalde deze simultaan in het Perzisch voor de sultan, die rustig zijn waterpijp rookte; zie Daniël Havart, *Op- en Ondergang van Coromandel* II, Amsterdam 1693, pp. 201–202. Na zijn terugkomst in Nederland

vertaalde Havart de *Bustan* van Saadi: *Den Persiaanschen Bogaard*, Amsterdam 1688. Een bekend taalkundige in dienst van de VOC die van mei 1670 tot 1680 aan de Coromandelkust verbleef, was Herbert de Jager; zie P.A. Leupe, 'Herbert de Jager', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië* 3de volgreesk, 4de deel (1869), pp. 67–97.

³⁰ Witsen spreekt op p. 796 van de tweede druk van zijn *Noord en Oost Tartarije*, Amsterdam, 1705 (maar verschenen na zijn dood in 1717), van *wijlen den zeer geleerden predikant Hendrik Francken, die lange jaren tot Smirna den Hervormden Predik-dienst waer nam*. Vriendelijke mededeling Marion Peters.

Een ander contact in Smyrna was een familielid van Witsens vrouw Catharina, Daniël Jan de Hochepeid die daar vanaf 1683 consul was. Witsen correspondeerde met hem op de manier die typisch voor hem was: niet alleen brieven met informatie over de landen rond de Middellandse Zee, maar ook boeken, manuscripten, tekeningen en archeologische voorwerpen werden hem toegestuurd; zie Gebhard, *op.cit.* (noot 18), p. 126; Rietbergen, *op.cit.* (noot 18), p. 125.

³¹ De identificatie van Hendrik Francken met de Dordtse dominee staat in Goetz, *op.cit.* (noot 5), p. 32.

Andere aanwijzingen dat deze 'Turkse' Francken de schrijver van de brief aan Witsen is, zijn enkele merkwaardige lacunes in de kennis van het Perzisch. Desondanks is Francken erin geslaagd de tekst min of meer correct weer te geven. Dit kan er op duiden dat hij het Perzisch globaal had geleerd via het Ottomaans Turks. In diezelfde richting wijst de transcriptie van de letter *k* met *kj*, wat een weergave kan zijn van de Turkse uitspraak van Perzische woorden. Ondanks deze onvolkomenheden is Franckens beheersing van het Perzische schrift vrij goed, althans voor een Europeaan. Het kan niet anders of hij heeft er veel oefening in gehad hetgeen alleen voorstelbaar bij een verblijf van langere duur in het Oosten; vgl. (G.D.J. Schotel, *Kerkelijk Dordrecht* 1, Utrecht 1841, p. 496; Jan Willem Samberg, *De Hollandsche Gereformeerde Gemeente te Smirna. De Geschiedenis eener Handelskerk*, diss. Leiden 1928, pp. 83–84 en 106–107. De gegevens over de beide Franckens werden mij bereidwillig ter beschikking gesteld door prof. dr. J.T.P. de Bruijn.

³² Francken schrijft in zijn brief (zie bijlage 3): *ik hebbe de namen met No 1 en 2 etc. geteekent gelijk die in de cedulles waeren onderscheijden*. Volgens het *Woordenboek der Nederlandsche*

Taal III: 2, Den Haag/Leiden/Batavia 1916, kol. 1981–1982, betekent *cedel*: een schriftelijke kennis- of lastgeving; een schriftelijke opsomming, een lijst; een brief; een eigenhandig geschreven stuk, een handschrift.

Graag bedank ik Harmen Snel, Gemeente-archief Amsterdam, voor zijn hulp bij het transcriberen van Franckens handschrift.

³³ Dit is namelijk het geval bij een aantal Indiase portretten uit het begin van de achttiende eeuw die door Adrianus Canter Visscher (1707–1782) verzameld zijn (bijlage 1, afb. 14–16). Hij plakte ze met andere Indiase miniaturen in een door hem omstreeks 1755 geschreven verhandeling over de VOC-handel aan de Coromandel-kust, waar hij elf jaar verbleef. Dit handschrift bevindt zich in Nederlands particulier bezit.

³⁴ Francken verwijst naar hen met de oorspronkelijke Franse titels: Bernier, *Memoires du Mogol* (Parijs 1670–'71, 4 dln) en Tavernier, *Voyage des Indes* (Parijs 1676–'79, 3 dln). Er werden direct na verschijning Nederlandse uitgaven van gemaakt: François Bernier, *Verhael van den laetsten oproer in den staet des Grooten Mogols*, vertaaldt door Sim. de Vries, Amsterdam 1672, en *De zes Reizen van de heer Jean Baptiste Tavernier, baron van Aubonne, die hij gedurende de tijd van veertig jaren in Turckijen, Persien en in d'Indiën gedaan heeft*, door J.H. Glazemaker vertaalt, Amsterdam 1682, 2 dln; zie P.A. Tiele, *Nederlandse bibliografie van land- en volkenkunde*, Amsterdam 1884, pp. 24 en 236–237.

Francken kende ook het werk van de Syrische historicus Abul-Fida (1273–1331), die een algemene geschiedenis tot 1321 schreef; *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, dl. 1, ed. by H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E. Lévi-Provençal, J. Schacht, Leiden/Londen 1960, pp. 118–119. Het geschiedwerk *Mukhtasar ta'rikh al-bashar* werd in de achttiende eeuw een belangrijke bron voor orientalistie door de vertalingen van J. Gagnier (*De vita Mohammedis*, Oxford 1723) en van J.J. Reiske en J.G. Chr. Adler (*Annales Moslemici*, Leipzig 1754 en Kopenhagen 1789–1794). Francken moet over een manuscript ervan beschikt hebben of hij bedoelt het andere werk van Abul Fida, *Taqwim al-Buldan*, een aardrijkskunde van de wereld, eveneens voltooid in 1321. Daarvan verscheen al in 1650 in Londen een vertaling door John Greaves. Met dank aan prof. dr. J.T.P. de Bruijn voor zijn toelichting.

³⁵ Op twee miniaturen in de Österreichischen Nationalbibliothek in Wenen, één in het Museum für Indische Kunst in Berlijn en één in

het Prentenkabinet van het Rijksmuseum; zie Dorothea Duda, *Islamische Handschriften I, Persische Handschriften*, Wenen 1983, Min. Cod. 64, fols. 43 en 51; Rolf Weber, *op.cit.* (noot 8), Abb. 47; Goetz, *op.cit.* (noot 5), p. 23.

³⁶ Een exemplaar van deze veilingcatalogus bevindt zich onder andere in de bibliotheek van het Rijksmuseum; zie F. Lugt, *op.cit.* (noot 15), nr. 7474.

Het album is beschreven op p. 170: *Afbeeldzels naar het leven van den grooten Timur of Tamerlan en zijne opvolgers de koningen van Indostan of Hispahan Kolkonda of Golconda Pudgiapour of Visiapour, met derzelver grootvisirs en Veld-Overstens, overheerlijk met goud, zilver en couleuren geschilderd op zwaar Chineesch papier, met de naamen en inscripties in het Arabiesch Persiesch en Hollandsch, 49 stuks zeer proper gemonteerd op geroet papier, liggende in een rood maroquijn zwaar verguld omslag met een superscriptie in goude letters op de rug, tevens met de originele naamlijst, nadere explicatie en origineele brief van H. Francken anno 1692 in het Arabiesch, Persiesch en Hollandsch aan Burgemeester Witsen te Amsterdam, uit wiens heerlijck kunstkabinet dit zeer curieus en unieq stuk gekomen is. Deze tekst is letterlijk overgenomen van het in 1801 door Van Buren geschreven schutblad.*

³⁷ Zie Frits Lugt, *Les Marques de Collections de Dessains & d'Estampes*, Amsterdam 1921, nr. 12, pp. 4-5.

In de rechter benedenhoek van elk blad en op de achterzijde van elke miniatuur bevindt zich een rood ovaal stempel met de Franse adelaar en de woorden *KONING MUSEUM* (afb. 4 en 5). Dit stempel werd ingevoerd onder Lodewijk Napoleon. Het werd gebruikt naast een ander, dat ook ovaal is met de Franse adelaar in het midden, maar met de woorden *KONING: BIBLIO:* in de rand; zie *Ibidem*, nr. 1838, p. 329, en nr. 240, p. 42.

³⁸ Over Jan van Buren is weinig bekend. Hij was onder andere een verwoed verzamelaar van het prentwerk van de Leidse kunstenaar Abraham Delfos; zie Th.H. Lunsingh Scheurleer, C. Willemijn Fock en A.J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse Gracht* IV, Leiden 1989, p. 241.

³⁹ Het album wordt genoemd op p. 143 als omslag M. De veilingcatalogus had twee delen. Exemplaren ervan bevinden zich onder andere in de bibliotheek van het Rijksmuseum; zie Lugt, *op.cit.* (noot 15), nr. 4620. Dank ben ik verschuldigd aan de heer M.D. Haga, Rijksprentenkabinet, voor het onder

mijn aandacht brengen van deze veilingcatalogus.

⁴⁰ Jonas is een veelvoorkomende voornaam in de familie Witsen. Nicolaas Witsen (1641-1717) had een jongere broer met die naam, Jonas I (1647-1675), die weer een zoon had met dezelfde naam, Jonas II (1676-1715). Na de vroegtijdige dood van zijn jongere broer Jonas I, stelde Nicolaas Witsen zich verantwoordelijk voor diens zoon, zijn neefje; zie Bergvelt en Kistemaker (red.), *op.cit.* (noot 1), pp. 255-256; J. E. Elias *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795* II, Amsterdam 1905, nr. 405, p. 955; J.F. Gebhard, *Het leven van Mr. Nicolaas Witsen (1641-1717)* II, Utrecht 1882, Bijlage XVII, Geslachtstafel.

⁴¹ Mark Zebrowski, *Deccani Painting*, Londen 1983, pp. 189-208, in het bijzonder p. 194.

⁴² Hermann Goetz, 'Een belangrijk Indisch Miniaturen Album in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam', *Maandblad voor Beeldende Kunsten* II (1934), pp. 310-314; Goetz, *op.cit.* 1935 (noot 16), pp. 104-113; Idem, 'La peinture indienne - les écoles du Dekkan', *Gazette des Beaux Arts* XIII (1935), pp. 275-288, in het bijzonder p. 286; Idem, *op.cit.* 1936 (noot 16), pp. 10-21.

In de in 1958 door het Rijksprentenkabinet uitgebrachte catalogus herhaalde Goetz in het kort wat hij in de vier vooroorlogse artikelen had neergelegd; *op.cit.* (noot 5), pp. 31-45.

⁴³ De argumenten op grond waarvan Goetz tot de datering kwam gaf hij in zijn *op.cit.* 1935 (noot 16), pp. 247-248. In de catalogus uit 1958 (noot 5), p. 44, gaf hij de verbeterde vertaling zonder echter de consequentie eruit te trekken. De veronderstelling van Goetz dat Laurens Pit, voc-ambassadeur naar het hof van Golconda, de portretten naar Nederland gebracht zou hebben, kan op grond van de nieuwe datering geen stand houden. Pit arriveerde pas op 26 maart 1686 in Golconda.

Overigens zou Pit alleen hebben kunnen bewerkstelligen dat de portretserie naar Witsen gezonden zou worden. Zelf is hij nooit in de Republiek geweest. Hij werd aan de Coromandel-kust geboren en stierf daar zonder ooit Azië verlaten te hebben. Waarschijnlijk had hij wel bemoeienis met andere portretseries. Zie pp. 201.

⁴⁴ Met dank aan prof. dr. J.T.P. de Bruijn voor de vertaling. Zie ook bijlage 2.

⁴⁵ Zie over deze periode Jadunath Sarkar, *History of Aurangzeb* IV, Bombay/Calcutta/Madras/New Delhi 1972, pp. 293-295.

⁴⁶ Zie bijvoorbeeld het genealogisch portret van drie leden van de Mughal-dynastie, Akbar, Jahangir en Shah Jahan, met hun viziers door de Mughal-hofschilder Bichitr, 1630/1631, in de Chester Beatty Library te Dublin; afgebeeld in T.W. Arnold en J.V.S. Wilkinson, *The Library of A. Chester Beatty III*, Londen 1936, pl. 65, en als afb. 27 van dit artikel. De pendant van dit genealogische groepsportret toont op dezelfde manier Timur die de keizerskroon aan de rechts van hem gezeten Babur overhandigt, terwijl Humayun aan zijn andere zijde zetelt; afgebeeld in *The Indian Heritage*, tent.cat. Londen (Victoria & Albert Museum) 1982, nr. 52; zie verder I. Stchoukine, 'Portraits moghols I-III', *Revue des arts asiatiques* 6 (1929/30), pp. 212-241; *Idem* 7, (1931/32), pp. 163-176; *Idem* 7, (1931/31), pp. 233-243; Amina Okada, *Versprochene Unsterblichkeit; Bildnisse vom Hof der Moghul-Kaiser des 17. Jahrhunderts aus dem Musée Guimet in Paris*, Zürich 1988; Weber, *op.cit.* (noot 8), p. 81-86; M.C. Beach, *The Grand Mogul; Imperial Painting in India 1600-1660*, Williamstown (Ma) 1978; E. Kühnel 'Eine Stammtafel der Moghul-Kaiser in Miniaturbildnisse', *Berliner Museen* LXII (1941), pp. 30-33; E. Erdmann, 'Eine unbekannte Genealogie des Moghulhauses im Schloss Wilhelmshöhe', *Ostasiatische Zeitschrift* XXIV (1938), pp. 12-15.

⁴⁷ Beach, *op.cit.* (noot 46), nr. 36; B.W. Robinson, 'Shah Abbas and the Mughal Ambassador Khan Alam. The Pictorial Record', *Burlington Magazine* 114 (1972), pp. 58-63; E. Kuhnel, 'Han 'Alam' und die diplomatischen Beziehungen zwischen Gahangir und Schah 'Abbas', *Zeitschrift des Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 96 (1942), pp. 171-186.

⁴⁸ Manucci stuurde zijn manuscript met de Golcondase miniaturen omstreeks 1700 naar Frankrijk om gepubliceerd te worden met financiële hulp van Lodewijk XIV. De jezuïetenpriester François Catrou onderschepte het en publiceerde er zonder illustraties een deel van onder zijn eigen naam. Pas aan het begin van de twintigste eeuw is Manucci's manuscript in zijn geheel gepubliceerd in een Engelse vertaling: W. Irvine (ed. and transl.), *Storia do Mogor or Mogul India 1653-1708 by Niccolao Manucci, Venetian*, 4 dln., Londen 1907-08, dl. I, Inleiding en p. 381, dl. II, pp. 5 en 188-189, dl. III, pl. tegenover p. 210; zie ook M. Archer, 'Company Paintings in South India: the early collections of Niccolao Manucci', *Apollo* XCII (1970), pp. 104-113.

⁴⁹ Mildred Archer, *Company Paintings; Indian*

Paintings of the British Period, Londen (Victoria & Albert Museum) 1992.

⁵⁰ Vergelijk Jan van de Waals, *De Prentschat van Michiel Hinloopen*, tent.cat. Amsterdam (Rijksprentenkabinet) 1988, hoofdstuk 2: Portretverzamelingen of 'iconografieën', pp. 69-78.

⁵¹ Weber, *op.cit.* (noot 8), pp. 50-52.

⁵² Deze informatie werd mij welwillend ter beschikking gesteld door prof. dr. J.T.P. de Bruijn, Rijksuniversiteit Leiden.

⁵³ D. Havart, *Op- en ondergang van Cormandel*, Amsterdam 1693, pp. 167, 172-201 en 208; Pieter van Dam (uitg. F.W. Stapel), *Beschryfve van de Oostindische Compagnie*, Tweede Boek, deel II, Den Haag 1932, p. 164; Tapan Raychaudhuri, *Jan Company in Coromandel 1605-1690. A Study in the Interrelations of European Commerce and Traditional Economies*, Den Haag 1962, pp. 91-118; Sinnapah Arasaratham, *Merchants, Companies and Commerce on the Coromandel Coast 1650-1740*, Delhi 1986, p. 92; Janelle Moerman en Jacques Moerman *Opkomst, bloei en ondergang van de v.o.c.-loge in de koninklijke stad Golconda 1661-1691*, ongepubliceerde scriptie voor het werkcollege 'Nederlanders in India (1600-1800)', Rijksuniversiteit Leiden, 14 juni 1994.

⁵⁴ Dit waren een tolk, een schrijver, een cassier, bedienden en pakhuisbedienden, enkele hoornblazers, fluitisten, trommelaars, vaandelragers en palankjindragers. Havart noemt alleen de hogere functionarissen met name; zie Moerman en Moerman, *op.cit.* (noot 53), p. 16, en Havart, *op.cit.* (noot 53), dl. II, pp. 172-197. De opperhoofden: Joan van Nijendaal (10 mei 1661-28 nov. 1682), Michiel Janszoon (jan. 1683-3 mei 1686) en Cornelis van den Bogaarde (dec. 1686-eind 1688).

Nicolaas Cramfer (maart 1685-1686), secunde bij van den Bogaarde; Jan de Beer, secunde, sterft in juli 1687.

Joannes van Steland, *cassier en bediender der pakhuyzen* (1 april 1681-jan. 1685), Theunis Carstenszoon, boekhouder en later secunde bij Michiel Janszoon (oct. 1681-5 mei 1686); Daniël Havart, *cassier en bediender der pakhuyzen* (maart 1679-?; vertrek uit Cormandel 10 oct. 1685).

Het opperhoofd Michiel Janszoon, die met de gezant Pit mee op audiëntie bij sultan Abul Hasan ging, en zijn secunde Theunis Carstenszoon komen het meest in aanmerking het initiatief genomen te hebben tot de overeenkomst met de hofschilders van Golconda.

⁵⁵ Tot het gezantschap behoorden ook de predikant Bernardus Coop à Groen, de onderkoopman Joannes Lampe als secretaris, Cornelis van den Bogaarde als taalkundige (hij zou later opperhoofd van Golconda worden), Gerardus Benoorden als kassier, Michiel Serjant en Joannes Koekebacker als assistenten, de trompetter Juriaan Ruyhaven en een sergeant met veertien soldaten; zie Havart, *op.cit.* (noot 53), dl. II, pp. 154–164; Pieter van Dam, *op.cit.* (noot 53), Tweede Boek, dl. II, p. 109, en W. Wijnaendts van Resandt, *De Gezaghebbers der Oost-Indische Compagnie op hare Buiten-Comptoirs in Azië*, Amsterdam 1944, pp. 103–104.

⁵⁶ Irvine, *op.cit.* (noot 48), dl. II p. 295.

⁵⁷ Sarkar, *op.cit.* (noot 45), dl. IV, pp. 259–326. Het gedwongen vertrek van het opperhoofd Michiel Janszoon die verantwoordelijk werd gehouden voor de grote schuld van de koopman Chodenda aan de VOC, kan al eind april 1686 een breuk met de hofschilders veroorzaakt hebben; zie Harvard, *op.cit.* (noot 53), dl. II, p. 163.

⁵⁸ Zebrowski, *op.cit.* (noot 41), p. 209.

⁵⁹ Enkele miniaturen vertonen een overgangsstijl van de portretten in de trant van het Witsenalbum naar die van dit schildersatelier in de Deccan; zie bijvoorbeeld Duda, *op.cit.* (noot 35), Min. 64, Fol. 12–13, Abb. 452–453, en Weber, *op.cit.* (noot 8), pls. 9–12.

⁶⁰ Zie bijlage 1, s.v. 1678, 1725, 1747, 1750, een aantal van de miniaturen bij 1760, de miniaturen zonder datum in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden en die in het Museum für Indische Kunst in Berlijn.

⁶¹ Op een schildering met een afbeelding van het kamp van een VOC-ambassadeur die zelf twee maal is afgebeeld. Dit doek van 240 x 103 cm bevindt zich in het Tropenmuseum te Amsterdam, inv.nr. A 9585. Tot nu toe is deze ambassadeur voor Johan Joshua Ketelaar aangezien; zie E. Penkala, 'Nederlands ambassadeur ontdekt', *Elseviers Weekblad* 29 januari 1955, p. 40; E. Penkala, 'An expensive Dutch embassy', *Geographic Magazine* Oct. 1959, pp. 297–302; P.H. Pott, *Naar Wijder Horizon: Kaleidoscoop op ons beeld van de buitenwereld*, Den Haag 1962, p. 68; C.A. Burland en W. Forman, *So sahen sie uns, Wenen/München* 1968, Fig. 21; *Met andere ogen: 400 jaar afbeeldingen van Europeanen door verre volken*, Delft (Volkenkundig Museum Nusantara), 1986, pp. 19–22 en afb. 17; Andrew Topsfield, 'Ketelaar's embassy and the farangi theme in the art of Udaipur', *Oriental Art* NS XXX (1984–85), p.

365, noot 4; Pauline Lunsingh Scheurleer, 'De Maharana van Udaipur ontvangt de VOC-gezant J.J. Ketelaar in het voorjaar van 1711, India, Udaipur, ca 1711', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37 (1989), p. 244, afb. op p. 245; Eberhard Schmitt, Thomas Schleich en Thomas Beck (red.), *Kaufleute als Kolonialherren: Die Handelswelt der Niederländer vom Kap der Guten Hoffnung bis Nagasaki 1600–1800*, Bamberg 1988, pp. 123–124 en pl. 24.

Het kan echter Ketelaar niet voorstellen. De stijl van deze schildering is die van Golconda aan het hof van Abul Hasan. Vooral de stilistische overeenkomst tussen de kleine, bedrijvige figuurtjes om het kampement heen en de groepjes dienaren in de miniaturen van Manucci's portretserie is treffend. Laurens Pit was de VOC-gezant die sultan Abul Hasan in Golconda opzocht.

Ketelaars gezantschap vond zo'n vijftienvintig jaar later plaats, in 1711–1712, en ging naar het hof van de grootmogol Bahadur in Lahore. De route die dit gezantschap nam liep direct van Surat naar het noorden, door Rajasthan via Ahmadnagar, Udaipur (zie ook afb. 13 in bijlage 1, s.v. 1760), Jaipur en Agra naar Lahore, en daarna terug over een iets zuidelijker route langs Ujjain (zie J. Ph. Vogel, *Journal van J.J. Ketelaars Hofreis naar de Groot-Mogul te Lahore*, Den Haag 1937, met kaart achterin). Dit gezantschap kwam in de verste verte dus niet in de buurt van Golconda.

Op het moment dat Joannus Bacherus in 1688 als VOC-gezant bij Golconda was om de oude handelsrechten bij de Mughal-gouverneur bevestigd te krijgen, was de relatie van de Golcondase hofschilders met de VOC-dienaren in Golconda verbroken. Dit blijkt uit het feit dat er geen enkele portretserie bekend is die ontstaan is na de val van Abul Hasan in 1687. Over de portretten van Manucci en Pit hoop ik elders nog uitvoeriger te publiceren.

⁶² Deze passage is door Irvine, de redacteur en vertaler van Manucci's boek, niet juist vertaald, maar later door Skelton gecorrigeerd: Mir Muhammad was geen schilder in dienst van Shah Alam; zie Irvine, *op.cit.* (noot 48), dl. I, p. LIV, en Robert Skelton, 'Documents for the study of painting at Bijapur', *Arts Asiatiques* V (1958), p. 105, noot 2; zie ook Robert Skelton, 'Collecting Indian Miniatures', in: Daniel Ehnobom, *Indian Miniatures, the Ehrenfeld Collection*, New York 1985, pp. 9–14, in het bijzonder p. 11.

Aangezien de volledige, oorspronkelijk Franse passage nog nergens gepubliceerd is, geef ik die hier: *Avant de sortir du Royaume du Mogol*,

pour contentir ma curiosité, je fis peindre (par le moyen d'un de mes amis nommé Mir Muhammad officier de la Livrée du Prince Châh 'aalem) tous ces portraits de Rois et princes depuis Tamerlan jusques à Aurangzeyb, et ses fils et petits fils de ce dernier; ensemble les portraits des rois de Viziapour & de Golconda avec quelques uns des principaux Princes Gentils et autres fameux generaux, les tous tirés sur les portraits originaux de la maison Royale, Personne que je sache n'a encore donné au public ces portraits, ou si quelques curieux l'a fait, ils n'ont rien de commun avec les miens, ceux-ci étant les véritables, au lieu que ceux là ne peuvent être que faux. car pour les avoir je n'ai point épargné la dépence et j'ai fait de grand présents et ça été avec beaucoup de difficulté et de grands mistères avec promesse de garder le secret, que je les ai eus, je ne donne point les portraits des Reines et princesses, par ce que c'est une chose impossible de les voir d'autant qu'elles sont toujours cachées et si quelqu'un les a donnés, ou ne doit pas y ajouter soy ne pouvant estre que des figures de femmes publiques, danseuses etc. qu'il ont faits tirer suivant la fantaisie du Peintre, on doit se souvenir que tous les portraits qui ont la Resplendeur et le Parasol sur la tête sont du sang Royal.

⁶³ In Noord-India waren er in die tijd miniatuurschilders die voor de vrije markt werkten. Op de marktplaats van Delhi en Agra waren miniaturen te koop. De Franse reiziger Bernier betreurde de lage kwaliteit ervan en weet die aan de slechte betaling van de ambachtslieden. De schilders in dienst van de grootmogol en Mughal-edellieden, die uitsluitend voor hun eigen broodheer werkten, leverden volgens hem beter werk af; zie Amina Okada, *Versprochene Unsterblichkeit*, Zürich 1988, p. 5.

⁶⁴ Door Goetz naar voren gebracht, zie zijn *op.cit.* 1935 (noot 16), pp. 252-253 en daarna steeds door hem en anderen overgenomen; Goetz, *op.cit.* (noot 5), p. 31; *Gids voor het Rijksprentenkabinet*, Amsterdam 1964, p. 15. Zie ook noot 43.

Aanwijzingen voor de aanwezigheid van Indiase miniaturen in de Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw

De navolgende gegevens zijn afkomstig uit boedelbeschrijvingen, veilingcatalogi, advertenties van kunstverkopingen, berichten van bezoekers, reisbeschrijvingen, prenten, tekeningen en schilderijen naar Indiase miniaturen en uit oud-Nederlandse opschriften op de miniaturen zelf. Ze worden in chronologische volgorde gegeven op het jaar waarin ze zeker in een Nederlandse verzameling aanwezig waren. Daarna volgen vermeldingen van miniaturen met Nederlandse opschriften waaraan geen precieze datering verbonden kan worden.

Voor de zeventiende eeuw zijn alle aanwijzingen opgenomen. Voor de achttiende eeuw is de grens getrokken bij 1760, het jaar van de vernieuwing van de *Millionenzimmer* in slot Schönbrunn. Het zal duidelijk zijn dat de meeste miniaturen al in Nederland waren lang voordat ze vermeld worden.

Over het verzamelen van Indiase miniaturen; zie Robert Skelton, 'Collecting Indian Miniatures', in: Daniel Ehnborn, *Indian Miniatures; the Ehrenfeld Collection*, New York 1985, pp. 9–14. Van de Nederlandse verzamelaars worden daar alleen Rembrandt en Witsen genoemd.

Voor vier Indiase miniaturen die in het begin van de achttiende eeuw in Nederland waren; zie E. Bergvelt en R. Kistemaker (red.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585–1835*, Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum)/Zwolle 1992, cat.nrs. 352–355.

1655

In de nalatenschap van Thomas Howard, graaf van Arundel, opgemaakt in Amsterdam in 1655, wordt genoemd: *een boexken met eenige Oostindise tekeningen*. S.A.C. Dudok van Heel, 'Een Holbein uit de collectie Six', *Maandblad Amstelodamum* 79 (1992), p. 55.

1656

Ongeveer tweeëntwintig aan Rembrandt toegeschreven tekeningen naar Mughal-miniaturen (afb. 1–2).

Otto Benesch, *The Drawings of Rembrandt*, Londen 1972, dl. V, cat.nrs. 1187–1206; Pauline Lunsingh Scheurleer, 'De Moghul-miniaturen van Rembrandt', in: Hanneke van den Muyzenberg en Thomas de Bruijn (red.) *Waarom Sanskrit? Honderdvijfentwintig jaar Sanskrit in Nederland*, Leiden 1991, pp. 95–115; Pauline Lunsingh Scheurleer, 'Mogol-miniaturen door Rembrandt nagetekend', *Kroniek van het Rembrandthuis* 32 (1980), pp. 10–40. Zie ook bij 1760.

1662

Drie portretten in de bibliotheek van Stadhouder Willem III in Den Haag: de *grooten Mogol*, de *Coning van Visiapour* en de *Swager vande Conink van Visiapour*. A.D. Renting en J.T.C. Renting-Kuijpers (ed. with introduction and notes), *The Seventeenth-Century Orange-Nassau Library*, Utrecht 1993, pp. 694–695, Smets Paper c-10, 3–5. Vriendelijke mededeling Roelof van Gelder.

Afb. 1. Rembrandt van Rijn, *Vier sheikhs onder een boom*, ca. 1656. Pen in bistre, 194 x 125 mm. British Museum, Londen. Tekening naar de Mughal-hofminiatur van afb. 2.

Afb. 2. Vier sheiks bijeen zittend in een godsdienstig dispuut, 177 x 102 mm. Uitgeknipte en bijgeschilderde Mughal-hofminiatur gedateerd 1627/1628 in de 'Millionenzimmer' van slot Schönbrunn bij Wenen.

1663

De Duitse filoloog en historicus Christian Knorr von Rosenroth (1636–1689) bezoekt in april 1663 enkele Nederlandse verzamelaars, onder wie de Amsterdamse schepen Roertert Ernst (1616–1685). Bij deze laatste ziet hij *hij Geschilderde afbeeldingen van de Koning der Perzen, den Groot-Mogol, Chineesche priesters, enz., merkwaardig om hun prijs en kunstige afwerking.*

R. Fuchs en J.C. Breen, 'Aus dem 'Itinerarium' des Christian Knorr von Rosenroth', *Jaarboek Amstelodamum* 14 (1916), p. 231. Vriendelijke mededeling Jaap van der Veen. Op 24 april 1685 werd de verzameling in Amsterdam geveild. In de *Catalogus van de Kunstkamer ofte Rariteiten naegelaten bij de heer Dr Roertert Ernst* treffen we onder de *Indiaanse en Chineese Tekeningen en Printen* vele Indiase miniaturen aan: Boek 1 *Waerin 36 stucx uijtnemende curieuse en seer fijne Suratse ofte Mogolse Tekeningen zijn zijnde Conterfeijtsels van de familie van den Grooten*

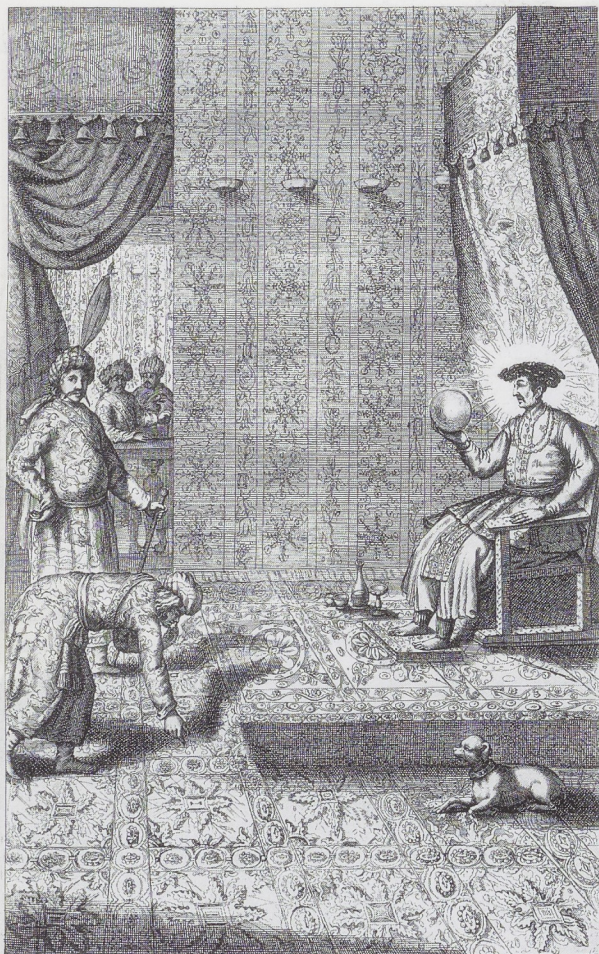
Mogol en andere; Boek 3 Daerin 88 stucx Suratse tekeningen alles extraordinaris curieus en met schoone couleuren; Boek 4 Daer in 76 stucx Indiaensche Chineesche teeckeningen. Vriendelijke mededeling Jan van der Waals. Zie ook A. Bredius, 'Hindostan'sche teekeningen in Nederland in de xvii eeuw', *Oud Holland* 29 (1911), pp. 139–142.

1667

Voor de prenten van de Tien Nederdaligen van de God Vishnu in Athanasius Kircher, *China Illustrata*, Antwerpen/Amsterdam 1667 (de Nederlandse vertaling *Toneel van China*, verscheen een jaar later in Amsterdam), staan Indiase miniaturen uit Gujarat van ca. 1640 model. De reeks in de Premonstratenser abdij Postel bij Rétië in België heeft tot voorbeeld gediend. Kircher heeft zijn miniaturen en informatie gekregen van de pater Heinrich Roth uit Augsburg, een onvermoeibare missionaris in Mughal-India. Een tweede serie van bijna gelijke miniaturen werd voor twee

Afb. 3. Audiëntie van de grootmogol. Anonieme kopergravure in A. Kircher, *China Illustrata*, Amsterdam/Antwerpen, 1667, t.o. p. 94. De voorstelling van de grootmogol is geïnspireerd op een Mughal-hofminiatuur met een portret van Jahangir.

andere boeken over hindoe-India gebruikt, zie bij 1672. In het boek werd ook een prent opgenomen die gebaseerd is op een portret van de grootmogol Jahangir (afb. 3). P.H. Pott, *Naar Wijder Horizon*, Den Haag 1962, pp. 57–59; R.W. Lightbown, 'Oriental Art and the Orient in Late Renaissance and Baroque Italy', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 32 (1969), p. 249.

1669

Uit een brief dd. 1 juni 1714 van Nicolaas Witsen aan Gijsbert Cuper blijkt dat Nicolaas' vader Cornelis Witsen (1605–1669) al een Indiase miniatuur met een portret van Alexander de Grote had. Alexanders portret

Afb. 4. De Vierde Nederdaling van de God Vishnu op aarde, in de gestalte van een Mensleeuw. Anonieme kopergravure in: O. Dapper, *Asia*, Amsterdam 1672.

leek op dat wat op zijn munten stond. Maer het portraijt van Alexander dat in het hof van den grooten Mogol is gevonden, aen mijn ouders voor desen van daer toegekomen, sal copijleijk aen UEd. na pinxter werden gesonden. Het is met coleuren gemaekt, dit is een curieus stuk, en UEd. wert gebeden, dat van mij te behouden. [...] Dus verre geschreven, so komt het portraijt van Alexander, daer nog bij hebbende het bovenste van desen na dese tekening moeten wagten. Het is een waerdig stukje en aen mijn vader gegeven voor tets bijsonders, wesende copij van een portraijt, dat aent hof van den groten Mogol wert bewaert. J.F. Gebhard, *Het leven van Mr. Nicolaas Witsen (1641–1717)*, Utrecht 1882, dl. 2, pp. 384 en 391. Vriendelijke mededeling Marion Peters.

Portretten van Alexander de Grote in de Mughal-miniatuurschilderkunst zijn te herkennen aan de gouden Griekse helm en een tuniek met rechthoekige halsuitsnijding; zie bijvoorbeeld B.N. Goswamy en Eberhard Fischer, *Wunder einer Goldener Zeit; Malerei am Hof der Moghul-Kaiser*, Zürich (Museum Rietberg) 1987, nr. 49. Ook in het in dit artikel vermelde album van 179 portretten van heersers van India in het Victoria & Albert Museum te Londen, inv.nr. IM 9 1912, komt een portret van Alexander de Grote voor (fol. 162).

1671

De Franse arts en numismaat Charles Patin (1633–1693) bezoekt in oktober 1671 Amsterdam en noteert daarover in zijn *Relations Historiques et Curieuses de Voyages*, Rouen 1674, p. 162: *J'y a vu de toutes les curiositez, & toutes les especes; des peintures que nous connoissons & de celles que nous ne connoissons pas: Des tableaux Indiens & Chinois, d'un travail inestimable. On descouvre dans celui-ci les plus secrettes particularitez des histoires, de la façon de viure, & de la religion du pays. On y voit des Martyrs qui sacrifient leur sang a la fureur de leur zeile, s'il est permis d'appuyer si mal se nom sacré qui n'appartient qu'aux Heros de la verité de l'evangile.*

Volgens Marion Peters slaat deze lovende passage op de verzameling van Jan Witsen,

Afb. 5 (rechtsboven). De Vierde Nederdaling van de God Vishnu op aarde, in de gestalte van een Mensleeuw, India, Gujarat, ca. 1640. Dekverf en goud. British Museum, Londen.

Nicolaas' oudste broer, in het familiehuis Keizersgracht 327; zie haar 'From the study of Nicolaes Witsen (1641-1717). His life with books and manuscripts', *Lias* 21 (1994), pp. 1-47.

1672

Voor de prenten van de Tien Nederdalingen van de God Vishnu in het deel *Afgoderije der Oost-Indische Heydenen* in Philippus Baldaeus, *Naauwkeurige beschrijvinge van Malabar en Choromandel*, Amsterdam 1672, en voor die in Olfert Dapper, *Asia*, Amsterdam 1672, hebben Indiase miniatures uit Gujarat van ca. 1640 model gestaan. Deze miniatures kwamen later in de verzameling van Hans Sloane en worden thans bewaard in het Brits

Afb. 6 (rechtsonder). Liefdespaar met dienaars, India, Centraal India, 17de eeuw. Dekverf en goud. Album van de keurvorst van Brandenburg, fol. 25. Staatsbibliotheek, Berlijn; verblijfplaats thans onbekend.

Museum te Londen, inv.nr. 1974 6-17 02 (58-67). Zie ook bij 1667 (afb. 4 en 5). Jarl Charpentier, 'The Brit. Mus. MS. Sloane 3290, the Common source of Baldaeus and Dapper', *Bulletin of the School of Oriental Studies London Institution* III (1923-'25), pp. 413-420; P.H. Pott, *Naar Wijder Horizon*, Den Haag 1962, pp. 57-59.

1676

Een album met 57 miniatures wordt in 1676 in Amsterdam aangekocht door Frederik III, Keurvorst van Brandenburg. In 1909 bevond het zich in de Koninklijke Bibliotheek te Berlijn, inv.nr. Libri picturati A 11. Het is helaas in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan. Vriendelijke mededeling van Dr. H.-O. Feistel, Orientabteilung van de Staatsbibliothek, Berlijn. F. Sarre, 'Ein neues Blatt von Rembrandts Indischen Zeichnungen', *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* xxx (1909), p. 290. Twee miniatures uit het album zijn gereproduceerd in H. Goetz, 'Studien zur Rajputen-Malerei', *Ostasiatische Zeitschrift* 10 (1922-'23), pp. 45-58, pl. 1-2. (afb. 6)

1678

In de atlas die de rijke Amsterdamse advocaat Laurens van der Hem (1621-1678) op basis van een Atlas Major van Joan Bleau samenstelde en die uiteindelijk 46 delen omvatte, bevindt zich in deel 40 een Indiase miniatuur. In de catalogus van de veiling op 20 november 1730 bij Adriaan Moetjens in Amsterdam is deze beschreven als: *Audience donné par le Roi de Maccassar avec ses Gardes, pièce exellente*. De miniatuur stelt echter een audiëntie van de grootmogol Shah Jahan (1628-1658) voor (afb. 7). De miniatuur moet kort voor Van der Hems dood in zijn atlas gevoegd zijn en kort daarvoor in India, in de Deccan, gemaakt zijn. De atlas werd op deze veiling voor Prins Eugenius van Savoye aangekocht en is later in de hofbibliotheek van de Oostenrijkse keizers gekomen.

Dorothea Duda, *Islamische Handschriften 1, Persische Handschriften*, Wenen 1983, pp. 291-292; cat.tent. *Een wereldreiziger op*

papier. De atlas van Laurens van der Hem (1621-1678), Amsterdam (Koninklijk Paleis op de Dam) 1992.

1678

In dezelfde atlas Van der Hem bevindt zich in deel 38 een kaart van het rijk van de grootmogol met in de rechter bovenhoek een tekening van een portret van de grootmogol Jahangir naar een Mughal-hofminiatuur van 1620-1625 (afb. 8). Pauline Lunsingh Scheurleer, 'Hoofse snuisterijen uit India', *Aziatische Kunst* 21 (1991), p. 8 en afb. 3.

1678

Drie schilderijen, samengesteld uit copieën van Mughal-miniaturen door Willem Schellinks (1623-1678) (afb. 9). Pauline Lunsingh Scheurleer, 'De Moghul-miniaturen van Rembrandt', in: Hanneke van den Muyzenberg en Thomas de Bruijn (red.), *Waarom Sanskrit? Honderdvijfentwintig jaar Sanskrit in Nederland*, Leiden 1991, p. 95, met opgave van eerdere literatuur.

1679

Catalogus van een seer wel gestoffeerde konst-camer vergadert deur Johan Jacobsz. Swammerdam, veiling te Amsterdam op 14 augustus 1679; in het eerste kunstboek van de *Tekeningen en Uitbeeldingen: elf Japansche, Mogolsche en Persiaense tronien*; in het tweede kunstboek: *tweenvijftig tronien, als van Turken, Moren, Kaffers, Persianen, Mogolders, Japanners en andere Aziatische volkeren meer*; in het derde kunstboek: *veertien Mogolsche en Persiaensche tronien*; in het zevende kunstboek: *negentien Japansche en Mogolsche, meest staande en actieuze tekeningen* en in het tiende kunstboek: *ses Indiaense facquiers of Boetveerdige*.

Vriendelijke mededeling Jan van der Waals.

1685

Vijf in prent gebrachte portretten naar miniatures gemaakt in Golconda omstreeks 1685 in: Daniël Havart, *Op- en Ondergang van Cormandel*, Amsterdam 1693, dl. 2, pp. 209-222. Het zijn afbeeldingen van de twee laatste sultans van Golconda, Abdulla en

Afb. 7. Audiëntie van de grootmogol Shah Jahan, India, Deccan, ca. 1675. Dekverf en goud, 345 x 224 mm. In Atlas Van der Hem, dl. 40. Österreichische Nationalbibliothek, Wenen.

Afb. 8. Kaart van het Mughal-rijk met een portret van de grootmogol Jahangir. In *Atlas van der Hem*, dl. 38, Österreichische Nationalbibliothek, Wenen. Het portret is geïnspireerd op een Mughal-hofminiatur van een portret van Jahangir.

Abul Hasan, de twee invloedrijke brahmaanse broers Madanna en Akanna, en van de veldheer Muhammad Ibrahim. Nr. 15 in het overzicht op pp. 190–191 en bijlage 4.

1690

In de koninklijke Deense kunstkamer wordt in 1690 een Indiase miniatuur met een portret van een staande jonge Mughal-edelman in een Hollandse zeventiende-eeuwse zwarte houten lijst met een gerobbelde binnenrand geïnventariseerd.

B. Dam-Mikkelsen & T. Lundbaek (red.), *Ethnographic Objects in The Royal Danish Kunstkammer 1650–1800*, Copenhagen 1980, p. 131, nr. EDC104. Vriendelijke mededeling Jan van der Waals.

Het type schilderijlijst komt vanaf ca. 1640 voor; zie P.J.J. van Thiel en C.J. de Bruijn Kops, *Prijst de Lijst*, Amsterdam (Rijksmuseum) 1984, cat.nr. 30. De lijst moet tussen 1640 en 1690 in Nederland voor de minia-

tuur gemaakt zijn; de miniatuur is omstreeks 1635–'40 te dateren. Vriendelijke mededeling Robert Skelton.

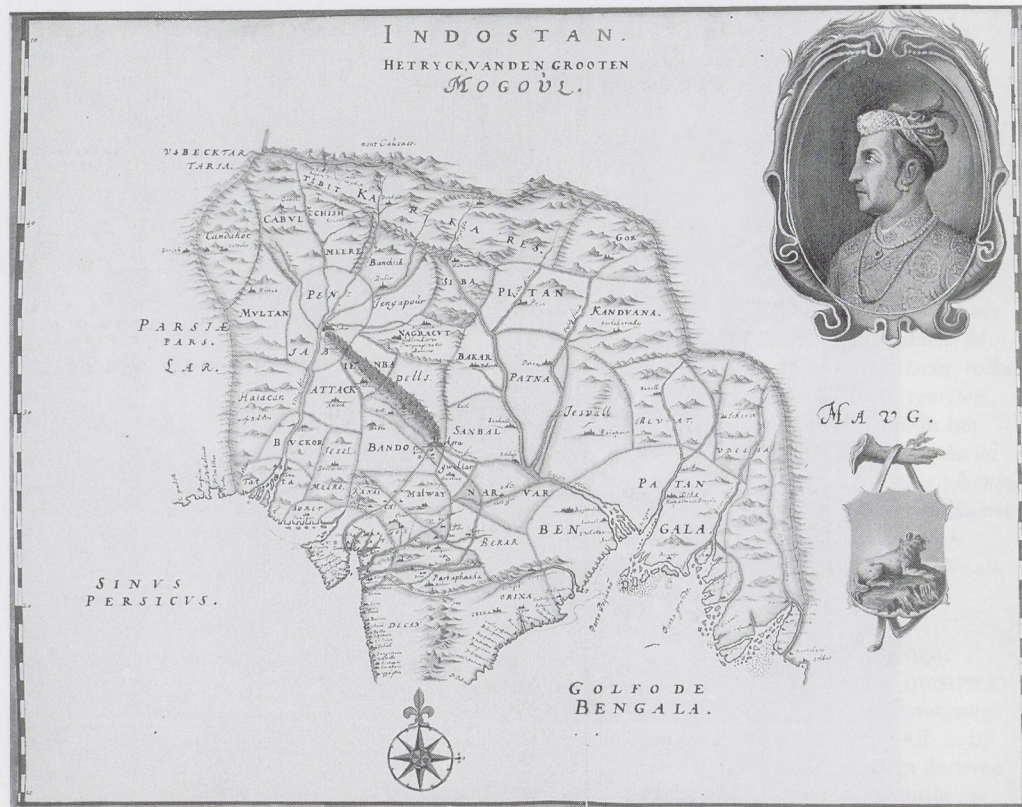
1691

Gouverneur-Generaal Joannes Camphuys (1634–1695) legateert aan zijn vriend de voc-advocaat Pieter van Dam vier boeken met verscheidene honderden Chinese, Japanse, Moorse en andere Oosterse tekeningen. C.R. Boxer *The Dutch Seaborne Empire*, Hammondsworth 1973, p. 193.

1692

In de boedel van de Amsterdamse verzamelaar Leonard Winnix worden beschreven: 7 portretjes van den grooten Tamerlaan en zijn geslacht en nog 2 briefjes daerop 9 seer kleyne tronitjes.

A. Bredius, 'Hindostan'sche teekeningen in Nederland in de xviiie eeuw', *Oud Holland* 29 (1911), pp. 139–142.

Afb. 9. W. Schellinks, *De grootmogol Shah Jahan en zijn vier zonen kijken te paard naar een gevecht tussen een rhinoceros en een olifant*. Olieverf op doek, 51 x 61,5 cm. Verblijfplaats onbekend (Veiling Sothe-

by's, Londen 8 juli 1981, nr. 79). De ruiters, en waarschijnlijk ook de vechtende dieren, zijn ontleend aan Mughal-miniaturen.

1695

Catalogus van een groote Partij Extraordinaire Curieuse Rariteyten, nagelaten bij wijlen Joan Brayne, veiling te Amsterdam op 7 juli 1693 en volgende dagen; bij de tekeningen: nr. 2 *Een Boeck daerin, 1 Mogolse Tekening en 15 stucx Suratse Tekeningen*, en nr. 32 *Vier Suratse Tekeningen*, in *Lijsten*.

Vriendelijke mededeling Jan van der Waals; zie ook S.A.C. Dudok van Heel, 'Honderdvijftig advertenties van kunstverkopingen uit veertig jaargangen van de Amsterdamsche Courant 1672-1711', *Jaarboek Amstelodamum* 67 (1975), p. 158.

1695

In een advertentie over een verkoop van

bezittingen van Theodorus de Vos, op 19 maart 1695 te Amsterdam: *rariteiten en Tekeninge in Lijsten, dito Mogols*.

S.A.C. Dudok van Heel, 'Honderdvijftig advertenties van kunstverkopingen uit veertig jaargangen van de Amsterdamse Courant 1672-1711', *Jaarboek Amstelodamum* 67 (1975), p. 158.

1700

In de boedel van de rijke Amsterdamse koopman Philips de Flines worden beschreven: *Suratse en Mogolsche teijkeningetjes*. In de krantenadvertentie voor de veiling van De Flines' collectie op 5 februari 1701 staat vermeld: *Item Chinese en Suratse teikeningen*. A. Bredius, 'Hindostan'sche teekeningen in

Afb. 10. Portret van Timur. Anonieme kopergravure in: *Atlas historique*, Amsterdam 1719, t.o. p. 110, naar een miniatuur van ca. 1702, wellicht uit het album met 178 portretten in de verzameling van de Italiaanse graaf Giovanni Antonio Baldini.

Nederland in de xviii eeuw', *Oud Holland* 29 (1911), p. 140; S.A.C. Dudok van Heel, 'Honderdvijftig advertenties van kunstverkopingen uit veertig jaargangen van de Amsterdamsche Courant 1672-1711', *Jaarboek Amstelodamum* 67 (1975), p. 161.

1704

Catalogus van veele curieuse rariteiten, nage-laten bij wijlen Constant Sennepart, veiling te Amsterdam op 27 en 28 maart 1704; bij de papierkunst: nr. 2. 66 *Stuks oprechte Mogolse Tekeningen, bestaande in Ordonnantien en Geselschappen, cierlijk en konstig verbeeld; van allerbeste soort die hier te lande ooit gezien zijn*; nr. 3. 30 *Stuks Oost-Indische Tekeningen, zijnde Mogolse, Suratse, Chi-neese en Persiaanse; bestaande in verscheijde Beelden en vreemde Verbeeldingen, niet minder als de voorgaande*; in lade nr. 22. *Het geslagt van den Grooten Mogol, bestaande in*

11 *Uitmuntende curieuse Tronien, in Minia-tuur als boven.*

Vriendelijke mededeling Jan van der Waals.

1707

In een advertentie over de verkoop van de collectie van Petronella de la Court, weduwe van Adam Oortmans, op 6 dec. 1707 te Amsterdam: 2 *Boeken met Mogolse, Suratse en Chinese Tekeningen.*

S.A.C. Dudok van Heel, 'Honderdvijftig advertenties van kunstverkopingen uit veer-tig jaargangen van de Amsterdamsche Cou-rant 1672-1711', *Jaarboek Amstelodamum* 67 (1975), p. 168.

1710

Op 23 oktober 1710 wordt de verzameling van de Amsterdamse koopman Dirk van der Hagen geveild, waaronder: *Oostindische teke-ningen, so Mogolse als Zuratse.*

S.A.C. Dudok van Heel, 'Honderdvijftig advertenties van kunstverkopingen uit veer-tig jaargangen van de Amsterdamse Courant 1672-1711', *Jaarboek Amstelodamum* 67 (1975), p. 172.

1711

Op 24 maart 1711 bezoekt Zacharias Conrad von Uffenbach de reiziger en schilder Corne-lis de Bruijn (1652-1726/7) in Amsterdam: *Zulezt zeigte uns Herr le Bruyn verschiedene sehr schöne Mogolische Mignatur-Zeichnun-gen, die er aber gar hoch hielte. Er hatte ins-onderheit ein schön Werk von etwa fünfzig Figuren, die Hofhaltung des grossen Mogols vorstellend.*

Z.C. von Uffenbach, *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und England*, Frankfurt/Leipzig/Ulm 1754, dl. 3, p. 677; zie ook Jaap van der Veen, 'Met grote moeite en kosten; de totstandkoming van zeventiende-eeuwse verzamelingen', in: E. Bergvelt en R. Kistemaker (red.), *De Wereld Binnen Hand-bereik*, Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum)/Zwolle 1992, p. 56.

Deze reeks portretten is van hetzelfde type als die in het Witsenalbum en kortgeleden teruggevonden in de Bibliothèque Nationale te Parijs. De Italiaanse graaf Baldini kocht de reeks van Cornelis de Bruijn (nr. 3 in het

Afb. 11. Portret van Timur, Deccan, ca. 1702. Dekverf en goud. Victoria & Albert Museum, Londen. Nicolaas Witsen had een gelijksoortig album.

overzicht op pp. 190–191 en bijlage 4). Zie ook bij 1719.

1717

In de veiling van de verzameling van Nicolaas Witsen (1641–1717) op 30 maart 1728 en volgende dagen te Amsterdam komen ca. 465 Indiase miniaturen voor; zie noot 15 in dit artikel.

1719

H.A. Châtelain, *Atlas historique*, Amsterdam 1719, dl. 5: de illustraties 36–39 bij p. 110 (afb. 10–11), en 42–44 bij p. 116 zijn naar Indiase miniaturen in de collectie van de Italiaanse graaf Giovanni Antonio Baldini. Hij had ze tussen 1712 en 1715 in Amsterdam verzameld.

R.W. Lightbown, 'Oriental Art and the Orient in Late Renaissance and Baroque

Italy', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 32 (1969), pp. 277–279; zie ook p. 173 van dit artikel.

1724

In de catalogus van de collectie tekeningen en prenten van de gerenommeerde Amsterdamse kunsthandelaar Jan Pietersz Zomer, door hemzelf samengesteld tussen 1720 en 1724, wordt op p. 42 genoemd: *Een boek in de hoogte No. 90 met een Hoorne band, daar in leggen Uytmuntende raare Mogolse, Suratse, en Sineese Tekeningen, aardig verbeeld in haar Bijeenkomste, Onthalinge, Klee-dinge, Gezelschappen, en wonderlijke Fratserijen meer.*

[Jan Pietersz. Zomer], *Catalogus van 't Heerlijk Konst-Kabinet van Tekeningen en Prenten bijeenvergadert door den Konst-vermaarden Ian Pietersz Zomer in Amsterdam*; S.A.C. Dudok van Heel, 'Jan Pietersz Zomer (1641–1724) makelaar in schilderijen (1690–1724)', *Jaarboek Amstelodamum* 69 (1977), p. 105.

1725

François Valentijn, *Oud en Nieuw Oostindiën*, Amsterdam/Dordrecht 1726, dl. iv, 2de stuk: de illustraties op pp. 173 (afb. 12), 175, 176, 177, 185, 187, 193, 202, 213, 217, 225, 229, 231, 234, 247, 250, 255, 258, 259, 260, 264 (afb. 13), 275, 294, 297, 304 en 305 zijn naar Indiase miniaturen. De portretten op pp. 245, 248 en 290 zijn naar miniaturen van hetzelfde type als die in het Witsenalbum. Alle prenten zijn gemaakt naar miniaturen uit de verzameling van de Amsterdamse tuinarchitect, tekenaar, schrijver en onderschout Simon Schijnvoet. Dit vermeldt Valentijn in de Inleiding van het derde deel van zijn boek dat in 1725 uitkwam. Zie ook bij 1728.

1728

Catalogus van een uytmuntende partij tekeningen en prenten nagelaten door Simon Schijnvoet, veiling te Amsterdam op 18 februari 1728: Kunstboek 27 Een Boek met Mogolische, Sineesche en Japansche Tekeningen, zijnde Ordinantiën, Beelden, Landschappen, Portraits, en andere, benefens eenige Chineesche Printen.

Afb. 12. Portret van Mir Timur. Anonieme kopergravure, 82 x 135 mm, in: F. Valentijn, *Oud en Nieuw Oostindiën*, dl. IV, 2de stuk, Amsterdam/Dordrecht 1726, p. 173. Naar een Indiase miniatuur van ca. 1702 in de verzameling van Simon Schijnvoet.

MIER TIMOER, EERSTE GROOTE MOGOL.

Vriendelijke mededeling Jan van der Waals.
Voor prenten naar zijn miniaturen, zie ook
1725.

1736

De Delftse notaris Valerius Röver maakt een
catalogus van zijn verzameling tekeningen. In
portefeuille 41 bevinden zich veertien Indiase
miniaturen, die als volgt zijn omschreven:

Mogolsche & Suratse Tekeningen

- 1 badende vrouwtjes, met goud en
couleuren te Suratte getekent, uit
de Collectie van Juffrouw Oortmans
te Amsterdam f 10,-
- 2 6 zittende Heiligen onder een boom f 9,-
- 3 6 zittende vrouwtjes met speeltuig f 1,5
- 4 een Mogolsche Tekenning verbeeld
elf zittende vrouwtjes
- 5 spelende en colationerende, op
dezzelfde carton, een slapende dame
met haar staatjuffers, uit de collectie

van de Burgemeester van den
Broucke te Dord

f 15,-

6 de Prince Darasecour, oudste zoon

7 van den koning Chasiaham, met

zijn vrouwen collationerende, op
dezelfde carton een ander Prins op
diergelijke manier, uit de gemelde
collectie f 20,-

8 de groote Mogol te paart met zijn
leger optrekkende f 10,-

9 5 geestelijke bij een grot zittende f 7,-

10 2 Mogolsche princen

f 1,5

11

12

13 3 dito, alle na 't leven

f 3,-

14

Vriendelijke mededeling Jan van der Waals.
Röver markeerde elke tekening met het
nummer van de portefeuille en daaronder dat
voor de tekening; zie Frits Lugt, *Les Mar-
ques de Collections de Dessins et d'Estampes*,

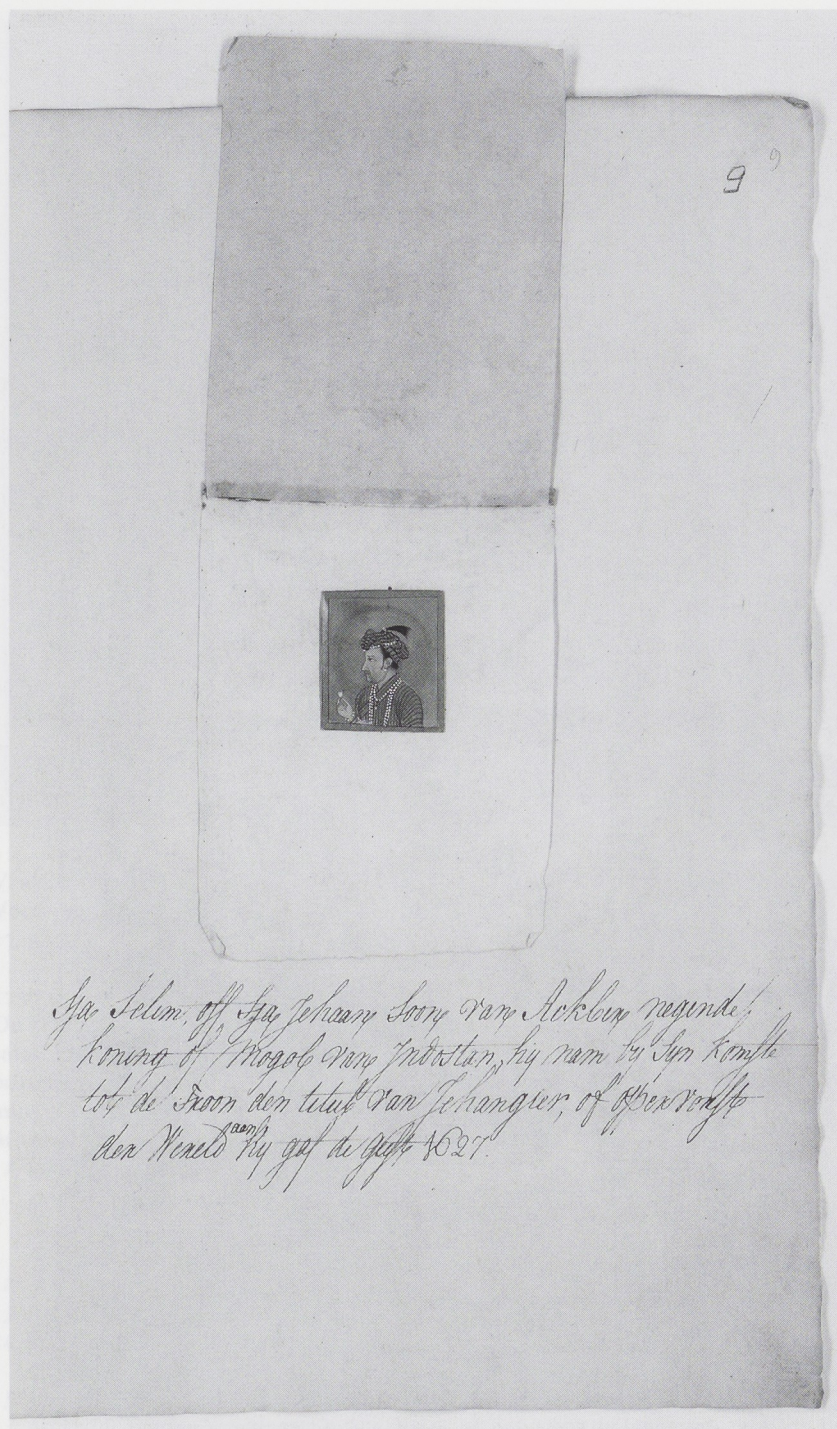
Afb. 13. Mir Jumla, vizier van de koning van Golconda Abdullah en later veldheer van de grootmogol Aurangzeb, ontspant zich in de harem. Anonieme kopergravure, 290 x 180 mm, in: F. Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-*

indiën, dl. IV, 2de stuk, Amsterdam/Dordrecht 1726, p. 264. Naar een Mughal-miniatuur van ca. 1650 uit de verzameling van Simon Schijnvoet.

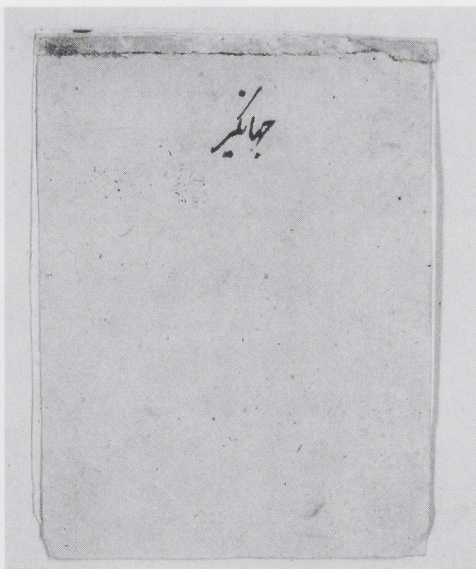

Nabab, of Veld Heer van Eurangzeeb, Miersumela genaamd, die zig, na dat hy hem gewasschen had, met syn Vroetwen en bywyven in syn Vrouwen Timmer vermaakt.

Afb. 14. Portret van Jahangir, India, Deccan, ca. 1710.
 Dekverf en goud, 35 x 30 mm. Geplakt achterin het
 handschrift van Adrianus Canter Visscher. Particulier
 bezit.

Afb. 15. Portret van afb. 14: het dekvel met het Perzische opschrift.

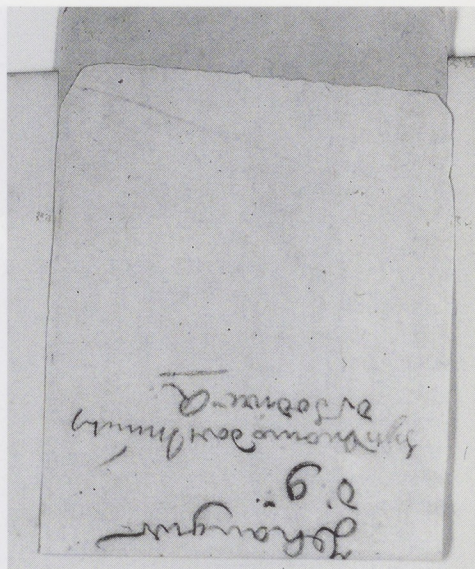
Supplement, Den Haag 1956, pp. 419-421, en H.-U. Beck, 'Anmerkungen zu den Zeichnungssammlungen von Valerius Röver und Goll van Franckenstein', *Nederlands Kunst-historisch Jaarboek* 32 (1981), pp. 111-125. Helaas is tot nu toe nog geen miniatuur met de nummering van Röver teruggevonden. Röver voltooide zijn catalogus op 31 december 1731; zie E.W. Moes, 'Het kunstkabinet van Valerius Röver te Delft', *Oud Holland* 31 (1913), p. 14.

1747

Een Indiase miniatuur met een voorstelling van een verliefd stel, nu in het Ashmolean Museum te Oxford, inv.nr. 1983.129, draagt de verzamelaarsstempels van vader en zoon Richardson. Zij bezaten een aantal tekeningen van Rembrandt naar Mogol-miniaturen. De veiling van hun verzameling vond plaats in Londen op 22 januari 1747. De miniatuur is in de achttiende eeuw uit Nederland uitgevoerd en in de verzameling van vader en zoon Richardson opgenomen.

R. Skelton, 'Indian Art and Artefacts in Early European Collecting', in: O. Impey en A. MacGregor (eds.), *The Origins of Museums*, Oxford 1985, p. 279 en fig. 107.

Afb. 16. Portret van afb. 14: het papier waarop de miniatuur geplakt is omhooggeslagen, waardoor de Nederlandse tekst op de achterzijde ondersteboven zichtbaar is.

1747

Twee Indiase miniaturen uit het begin van de achttiende eeuw werden ten minste sedert 1747 samen met enkele tekeningen naar Mughal-miniaturen door Rembrandt bewaard in het Prentenkabinet van het Brits Museum te Londen. Ze zijn vermoedelijk samen met Rembrandts tekeningen naar Mughal-miniaturen naar Engeland gekomen. Martin Royalton-Kisch, *Drawings by Rembrandt and his Circle in the British Museum*, Londen 1992, pp. 10-11 en cat.nr. 62, noot 10.

1750

In een manuscript in particulier bezit over de VOC-handel aan de Coromandelukst zijn 28 Indiase miniaturen geplakt. Het is geschreven in het midden van de achttiende eeuw door de uit Friesland afkomstige Adrianus Canter Visscher (1707-1782), die elf jaar in dienst van de VOC aan de Coromandelukst verbleef en in 1749 naar Nederland terugkeerde. Een aantal van de miniaturen waren zeker al een halve eeuw oud op het moment dat hij ze in het handschrift plakte (afb. 14-16).

1757

Twee middelmatige afbeeldingen van haremdames begeleiden in 1757 het verzoek van

Afb. 17. Portret van Sangram Singh II, vorst van Mewar (1710-1734), India, Udaipur, ca. 1711. Dekverf en kleuren, 290 x 185 mm. Österreichische Nationalbibliothek, Wenen. Op de achterzijde staat in oud-Hollands schrift: 'Maharana Sangram Singh'.

Martin, de Franse lijfarts van de grootmogol, aan Samuel van de Putte (1690–1745) in Vlissingen om hem medische literatuur te zenden. De Vlissingse Van de Putte had grote delen van Azië bereisd en bezocht in 1726 het hof van de grootmogol in Delhi. Hij was echter twaalf jaar voor de aankomst van de brief in Batavia overleden. De miniaturen werden door zijn erfgenamen geschonken aan het Zeeuws Genootschap en bevinden zich thans in het Zeeuws Museum te Middelburg.

Afb. 18. Portret van een Mughal-prins met het oud-Nederlandse opschrift 'Azem Tarra', India, Mughal, ca. 1680. Penseel in zwart, kleuren en goud, 101 x 198 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

E. Bergvelt en R. Kistemaker (red.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteiten-verzamelingen 1585–1635*, Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum)/Zwolle 1992, cat.nr. 364; *Spiegel van de tijd: 225 jaar verzamelen door het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, Middelburg 1994, p. 85.

1760

Indiase miniaturen moeten in de loop van de achttiende eeuw in partijen in Nederland aangekocht zijn door agenten van de Oostenrijkse keizerin Maria Theresia (1717–1780) om te dienen als wandversiering in rococo-stijl. Een groot aantal van de 260 hiervoor gebruikte miniaturen in de *Millionenzimmer* in slot Schönbrunn bij Wenen draagt Nederlandse opschriften. De keizerin liet deze kamer tussen 1760 en 1762 nieuw inrichten. De wanden werden met een exotische houtsoort betimmerd, waarbij er van rococolijsten voorziene vlakken werden uitgespaard. In deze uitsparingen werden Indiase miniaturen opgeplakt, nadat ze zo waren bijgeknipt, dat ze goed in de lijst en bij elkaar pasten. Daarna werden ze bijgeschilderd. De miniaturen dateren van het begin van de zeventiende eeuw tot ca. 1730. Latere miniaturen overheersen in aantal.

J. Strzygowski, *Die Indischen Miniaturen im Schlosse Schönbrunn*, Wenen 1923; Dorothea Duda, 'Das Millionenzimmer im Schloss Schönbrunn', in: *Texte. Noten. Bilder. Neuerwerbungen. Restaurierungen. Konservierungen 1977–1983*, Wenen (Österreichische Nationalbibliothek) (1984), pp. 113–139; Dorothea Duda, 'Das Forschungsvorhaben "Schönbrunner Millionenzimmer"', *Österreichisch Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 45 (1991), pp. 30–38.

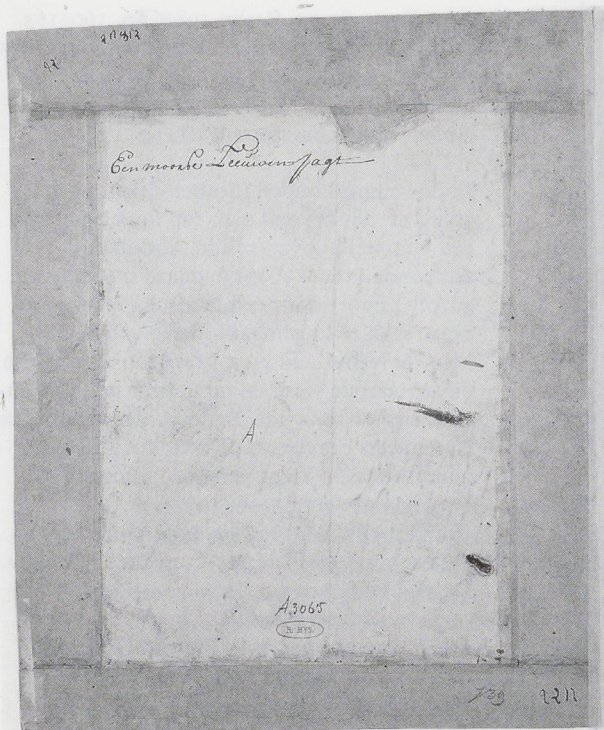
1760

In de Nationalbibliothek te Wenen worden twee albums met Indiase miniaturen bewaard, waarvan men vermoedt dat ze voor de decoratie van de *Millionenzimmer* naar Wenen zijn gehaald, maar niet geschikt of overtoollig waren. Het ene album, inv.nr. Min. 44, telt 24 bladen en heeft een Nederlandse band uit ongeveer 1760. Het andere,

Afb. 19. Een leeuwenjacht, Deccan, ca. 1690.
Dekverf en goud, 236 x 170 mm. Rijksprentenkabinet,
Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 20. Achterzijde van afb. 19 met een opschrift in oud-Nederlands: 'Een moorse Leeuwenjagt'.

inv.nr. Min. 64, telt 66 bladen, is omstreeks 1820 in Wenen gebonden en bevat resten van de miniaturen die gebruikt zijn voor de decoratie van de *Millionenzimmer*; zie Dorothea Duda, *Islamische Handschriften I: Persische Handschriften*, Wenen 1983, pp. 237–292. De meeste van deze miniaturen zijn van hetzelfde type als de van Nederlandse opschriften voorziene miniaturen in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam en het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden (zie hieronder). Er bevinden zich echter ook enkele Mughal-hofminiaturen onder die Rembrandt hoogstwaarschijnlijk heeft gekend (zie bij 1656 en afb. 1). Er zijn ook twee miniaturen met portretten van twee elkaar opvolgende vorsten van het rijk Mewar, Amar Singh (1698–1710) en Sangram Singh (1710–1734), gemaakt tijdens de regering van de laatstgenoemde vorst (inv.nr. Min. 64, fol. 66 en 65; zie Duda 1983, pp. 289–290) (afb. 17). De namen van de vorsten staan in oud-Nederlands op de achterzijden geschreven. De VOC-ambassade die in

1711–1712 onder leiding van Johan Joshua Ketelaar (1658–1718) van Surat naar het hof van de grootmogol Bahadur Shah in Lahore ging, nam op de heenweg een zeer ongebruikelijke route via het rijk Mewar in het zuiden van Rajasthan. Het Nederlandse gezelschap werd gastvrij onthaald aan het hof van de vorst te Udaipur. Hun aanwezigheid in die plaats, waar zelden of nooit Europeanen geweest waren, leidde in de schilderkunst van Udaipur zelfs tot het thema van de exotische Europeaan.

Het is zeer aannemelijk dat Ketelaar bij zijn bezoek de beide portretten van de vorst bij wie hij op bezoek was cadeau kreeg.

A. Topsfield, 'Ketelaar's embassy and the farangi theme in the art of Udaipur', *Oriental Art* NS XXX (1984–'85), p. 365, noot 4; P. Lunsingh Scheurleer, 'De Maharana van Udaipur ontvangt de V.O.C.-gezant J.J. Ketelaar in het voorjaar van 1711, India, Udaipur, ca 1711', *Bulletin van het Rijksmuseum* 37 (1989), p. 242–245; J. Ph. Vogel, *Journal van J.J. Ketelaars Hofreis naar de Groot-Mogul te Lahore*, Den Haag 1937.

Zonder datum

In het Rijksprentenkabinet te Amsterdam bevinden zich de volgende Indiase miniaturen met oud-Nederlandse opschriften: Portret van een staande prins, *Azem Tarra*, inv.nr. RP-T-1945-1 (afb. 18); Muhammad-Quli Qutb Shah van Golconda, *Coning van Golconda*, inv.nr. RP-T-1948-5; Een islamitische heilige, *Sja Mustaaiah*, inv.nr. RP-T-1895-A-3067; Een Deccanse vorst die in de spiegel kijkt, *d'odientje siet plaat van d' koningh van Hendestan* [?], inv.nr. RP-T-1895-A-3066; Een leeuwenjacht, *Een moorse leeuwenjagt*, inv.nr. RP-T-1895-A-3065 (afb. 19–20); Krishna aan de oever van de Yamuna, *Bindraban*, inv.nr. RP-T-1895-A-3064; zie H. Goetz, *Indian and Persian Miniature Paintings*, Amsterdam (Rijksprentenkabinet) 1958, nrs. 2, 3, 6, 7, 12 en 14; De grootmogol Farrukhsiyar te paard, *den Mogolsen koning Faroksier*, inv.nr. RP-T-1991-5; Portret van Muhammad, koning van Bijapur (1627–1656), met oud-Nederlands opschrift op de achterzijde, inv.nr. RP-T-1995-25, (zie nr. 1 van de aanwinstenrubriek in dit nummer

Afb. 21. Portret van Muhammad Shah (1719-1748), laatste van een serie van 18 portretten van de leden van de Mughal-dynastie, Deccan, ca. 1720. Dekverf en goud. Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden, inv.nr. 360-7363.

van het *Bulletin van het Rijksmuseum*); Portretten van de grootmogols Jahangir (*Jehaangier*) en Farrukhsiyar (*Farog sjeer*), respectievelijk nr. 9 en nr. 14 uit een serie portretten van de vorsten van de Mughal-dynastie met de naam in een cartouche in het Perzisch boven en in het Nederlands onder het ovaal van het portret, Deccan, ca. 1720, inv.nrs. RP-T-1966-75 en -76.

In het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden bevinden zich de volgende Indiase miniaturen met oud-Nederlandse opschriften: Een leeuwenjacht, *Jacht van prins sja alem*, inv.nr. 646-6; Een serie van 18 portretten van vorsten uit de Mughal-dynastie van Timur tot en met Muhammad Shah (1719-1748) (afb. 21) met de namen achterop geschreven, inv.nrs 360-7346 t/m 360-7363; Een serie van drie vorsten uit de Mughal-dynastie met de namen erop geschreven, inv.nrs 360-990 t/m 360-992.

In het Museum für Indische Kunst te Berlin bevindt zich een miniatuur met op de achterkant de oud-Nederlandse tekst: *Een moors hindostans geestelijk persoon, wetgeleerde of priester*, inv.nr. MIK I 5223; zie Rolf Weber, *Porträts und historische Darstellungen in der Miniaturensammlung des Museums für Indi-*

sche Kunst Berlin, Berlin 1982, pp. 160-163 en afb. 17. Bovendien is er een miniatuur met een voorstelling van een dame na haar bad met achterop de tekst: *een Hindoustanse moorse dame*, inv.nr. MIK I 5214.

In de veiling Londen (Sotheby's) 11 april 1988, nr. 28, bevond zich een miniatuur met een voorstelling van sultan Abdullah van Golconda (1626-1672) te paard met een gevolg te voet door een landschap trekkend, omstreeks 1650 gemaakt in Golconda. Blijkens de Nederlandse en Franse inscripties op de achterzijde werd de miniatuur in de zeventiende eeuw door een Nederlander verworven en aan een Fransman doorverkocht. Deze miniatuur is in kleur gereproduceerd op de omslag van *Marg* XLIV (1992), nr. 1. Van 1651 tot 1657 verbleef de opperchirurgijn en onderkoopman Pieter de Lange te Golconda. De VOC had hem daarheen gezonden op verzoek van sultan Abdullah. In 1652 bezocht de Franse juwelier Jean-Baptist Tavernier hem daar. De Lange zou de miniatuur hebben kunnen verwerven en wellicht in Tavernier een koper gevonden hebben. De Nederlandse opschrift luidt: *den Coningh van golkonda*, het Franse opschrift: *Cette peinture est venue des Indes orientales, dans le vaisseau l'Aigle noir en 1665. Au haure de grace, ce vaisseau est [...] commande par le Capitaine Hugot Hollandais qui a esté cause de l'establisement en france de la compagnie des indes Orientalle.*

De portretten van het Witsenalbum met de vertaling van de Perzische bijschriften

Hier worden alle portretten uit het Witsenalbum gereproduceerd met de oorspronkelijke Perzische en Portugese bijschriften. Bovendien is zowel een Nederlandse als een Engelse vertaling van het Perzisch toegevoegd.

Het Nastaliq-schrift waarin het Perzisch is geschreven wordt in deze bijlage getranscribeerd zoals gebruikelijk is bij de wetenschappelijke beoefening van de Perzische taal en literatuur. De transcriptie en Nederlandse vertaling van het Perzisch zijn gemaakt door professor dr. J.T.P. de Bruijn, Rijksuniversiteit Leiden, waarvoor wij hem zeer erkentelijk zijn. De Engelse vertaling is van de Nederlandse gemaakt.

1A. Tamerlane

1B. *Dit is het portret van Bābur Pādshāh, de zoon van Tīmūr, die na zijn vader regeerde over Hindūstān*

1B. *īn šūrat-i Bābur Pādshāh pīsar-i Tīmūr ki ba'd az pidar pādshāhī-yi Hindūstān karda ast*

1B. *filho de tamarlāng – Babār*

1B. This is the portrait of Bābur Pādshāh, the son of Tīmūr, who ruled over Hindūstān after his father

2. *Dit is het portret van Fath Jang Khān, de grootvizier van Aurangzēb*

2. *īn šūrat-i Fath Jang Khān' wazīr-i kalān-i Awrangzēb*

2. Culanel de Auranxa fatezancan

2. This is the portrait of Fath Jang Khān', the grand visier of Aurangzēb

3. *Dit is het portret van Akbar Pādshāh, de zoon van Humāyūn, die na zijn vader regeerde in Hindustan*

3. *īn šūrat-i Akbar Pādshāh pīsar-i Humāyūn ki ba'd az pidar pādshāhī dar Hindūstān karda ast*

3. *filho de Humauan Acbar*

3. This is the portrait of Akbar Pādshāh, the son of Humāyūn, who ruled in Hindūstān after his father

4. *Dit is het portret van Jihāngīr Pādshāh, de zoon van Humāyūn, die na zijn vader regeerde in Hindustan*

4. *īn šūrat-i Jihāngīr Pādshāh pīsar-i Humāyūn ki ba'd az pidar pādshāhī dar Hindūstān karda ast*

4. *filho de Acbar Qanguir*

4. This is the portrait of Jahāngīr Pādshāh, the son of Humāyūn, who ruled in Hindūstān after his father

5. *Dit is het portret van Shāh Jahān Pādshāh, de zoon van Jihāngīr, die na zijn vader regeerde in Hindūstān*

5. *īn šūrat-i Shāh Jahān Pādshāh pīsar-i Jihāngīr ki ba'd az pidar pādshāhī dar Hindūstān karda ast*

5. *filho de Jangir Xaian*

5. This is the portrait of Shāh Jahān Pādshāh,

the son of Jahāngīr, who ruled in Hindūstān after his father

6. *Dit is het portret van Aurangzēb, jongste zoon van Shāh Jahān, die in de tijd van zijn vader regeerde over de provincie Deccan, en na de dood van zijn vader over geheel Delhi regeert nadat hij alle drie zijn broers heeft gedood*

6. In šūra[t-i Aw]rangzēb pisar-i kūchik-i Shāh Jihān ki dar z[amān-i] pidar pādshāhī-yi ṭaraf-i Dagan <sic; v.l.: Dakan> -rā karda ast wa ba'd az fawt-i pidar tamām-i har si birādar-i khud-rā kushta pādshāhī-yi tamām-i Dihlī-rā mikunad

6. filho do Xaian Auranxa

6. This is the portrait of Aurangzēb, youngest son of Shāh Jahan, who ruled over the Province of the Deccan in his father's time and since the death of his father rules over the whole of Delhi, after having killed all three of his brothers

7. *Dit is het portret van Murādbaksh, zoon van Shāh Jahān, die na Shujā' is geboren en in de tijd van zijn vader regeerde over Gujarāt; na de dood van zijn vader heeft Aurangzēb hem gedood en Gujarāt in bezit genomen*

7. In šurat-i Murādbaksh pisar-i Shāh Jihān ki ba'd az tawallud-i Shujā' tawallud shuda wa dar zamān-i pidar pādshāhī-yi Gujarāt karda ba'd az fawt-i pidar Awrangzēb ū-rā kushta Gujarāt-rā girifta ast

7. irmao do Auranxa Muradbacax

7. This is the portrait of Murādbaksh, son of Shāh Jahān, who was born after Shujā' and who ruled over Gujarāt in his father's time; after his father's death Aurangzēb killed him and took possession of Gujarāt

8. *Dit is het portret van Dārā Shikōh, de oudste zoon van Shāh Jahān, die in de tijd van zijn vader regeerde over de provincie Delhi; na de dood van zijn vader heeft Aurangzēb hem gedood en is zelf heerser van Delhi geworden*

8. In šurat-i Dārā Shukōh pisar-i buzurg-i Shāh Jihān ki dar zamān-i pidar pādshāhī-yi ṭaraf-i Dihlī karda ast wa ba'd az fawt-i pidar Awrangzēb ū-rā kushta khud pādshāhī-yi Dihlī shuda ast

8. otro irmao Daraxur

8. This is the portrait of Dārā Shikōh, the eldest son of Shāh Jahan, who ruled over the Province of Delhi in his father's time; after his father's death Aurangzēb killed him and became ruler of Delhi himself

9. *Dit is het portret van Shujā, de zoon van Shāh Jahān, die na Dārā Shikōh is geboren en in de tijd van zijn vader regeerde over Bengalen; na de dood van zijn vader heeft Aurangzēb hem gedood en Bengalen in bezit genomen*

9. In šurat-i Shujā' pisar-i Shāh Jihān ba'd az tawallud-i Dārā Shikōh tawallud shuda wa dar zamān-i pidar pādshāhī-yi Bangāla karda ast wa ba'd az fawt-i pidar Awrangzēb ū-rā kushta Bangāla-rā girifta ast

9. otro irmao Sultan Suia

9. This is the portrait of Shujā, the son of Shāh Jahan, who was born after Dārā Shikoh and ruled over Bengal in his father's time; after his father's death Aurangzēb killed him and took Bengal in his own possession

10. *Dit is het portret van Sulṭānjī, de oudste zoon van Aurangzēb, de schoonzoon van Sulṭān Abdullāh; Aurangzēb heeft hem gevangen gezet en in die gevangenschap is hij ook gestorven*

10. In šurat-i Sulṭānjī pisar-i kalān-i Awrangzēb dāmād-i Sulṭān 'Abd-Allah ū-rā Awrangzēb dar qayd gudhāsht ki tā dar hamān qayd murd

10. filho Auranxa Sultagi

10. This is the portrait of Sulṭānjī, the eldest son of Aurangzēb, the son-in-law of Sultan Abdullah; Aurangzēb put him into prison and in prison he died

11. *Dit is het portret van Shāh 'Ālam, zoon van Aurangzēb die na Sulṭānjī werd geboren; hij is eerst gouverneur (sūbagar) van Deccan geweest; nadat hij vervolgens ten strijde was getrokken tegen Sambājī, de zoon van Sīwājī, heeft hij zich nu gekeerd tegen Sulṭān Abū'l-Ḥasan en voert oorlog met hem*

11. In šurat-i Shāh 'Ālam pisar-i Awrangzēb ba'd az Sulṭānjī tawallud shuda awwal sūbagarī-yi Dakan karda ba'd az-ān bar sar-i Sambājī pisar-i Sīwājī tākht nimūda alḥāl bar

Sultān Abū'l-Ḥasan tākht nimūda jang mīkunad

11. irmað de Sultangi, Sultan Mazam

11. This is the portrait of Shāh 'Ālam, the son of Aurangzēb who was born after Sultānjī; first he was gouvernor of the Deccan; then he went into battle against Sambājī, the son of Siwājī, and now he has turned against Sultan Abul Hasan and wages war against him

12. *Dit is het portret van Humāyūn Pādshāh, de zoon van Bābur, die na zijn vader in Hindūstān heeft geregeerd*

12. In šūrat-i Humāyūn Pādshāh pisar-i Bābur ki ba'd az pidar pādshāhī dar Hindūstān karda ast

12. filho de Babar Humauan

12. This is the portrait of Humāyūn Pādshāh, the son of Bābur, who ruled in Hindūstān after his father

13. *Rājā Bhāo Singh Rājput is vizier van Aurangzēb geweest*

13. Rājā Bhāw Sing Rājput wazīr-i Awrangzēb būda ast

13. Raia Bausingo

13. Rājā Bhāo Singh was the vizier of Aurangzēb

14. *Rājā Mān Singh Rājput is vizier van Aurangzēb geweest*

14. Rājā Mān Sing Rājput wazīr-i Awrangzēb būda ast

14. Raia manssingo

14. Rājā Mān Singh was vizier of Aurangzēb

15. *Mīrzā Īlich Khān is vizier van Aurangzēb geweest*

15. Mīrza Īlich Khān² wazīr-i Awrangzēb būda ast

15. Mirza Illichican

15. Mīrza Īlich Khān was vizier of Aurangzēb

16. *Rājā Karan is vizier van Aurangzēb geweest*

16. Rājā Karan wazīr-i Awrangzēb būda ast

16. Raia Caran

16. Rājā Karan was vizier of Aurangzēb

17. *Dalīl-khān, groot-vizier van Aurangzēb, is gouverneur (sūbagar) van de provincie Deccan geweest; hij is afkomstig van de Rōhēla Pathānen*

17. Dalīl-khān³ wazīr-i kalān-i Awrangzēb šūbagarī-yi Dakan (Dakhan) karda ast dhāt-ash Rōhēla Pathāns

17. Dilelcan

17. Dalīl-khān, grand vizier of Aurangzēb, was Governor of the Deccan; he comes from the Rōhēla Pathāns

18. *Şaf-shikan Khān is vizier van Aurangzēb geweest*

18. Şaf-shikan Khān wazīr-i Awrangzēb būda ast

18. Xafxifalcan

18. Şaf-shikan Khān was vizier of Aurangzēb

19A. *Dit is het portret van Bara Malik; hij is eerst vizier geweest van de sultan die over de stad Bīdar regeerde (?); later werd hij heerser van Golconda en heeft hij Golconda gesticht*

19A. In šūrat-i Bara Malik awwal wazīr-i Sultān-i⁴ pādshāh-i shahr-i Bīdar būda ast ākhir pādshāh-i Golkonda shud wa Golkonda-rā sākht

19A. Qeracað dos Res de Golconda do primeiro Baremalic

19A. This is the portrait of Bara Malik; first he was vizier of the Sultan who ruled over the town of Bīdar (?); later he became the ruler of Golconda and founded Golconda

19B. *Sultān Ibrāhīm, zoon van Bara Malik, regeerde na zijn vader over Golconda*

19B. Sultān Ibrāhīm pisar-i Bara Malik pādshāhī-yi Golkonda ba'd az pidar karda ast

19B. filho do Baremalic Ibraim

19B. Sultān Ibrāhīm, the son of Bara Malik, ruled over Golconda after his father

20. *Dit is het portret van Muḥammad-Qulī, zoon van Ibrāhīm; na zijn vader heeft hij over Golconda geregeerd*

20. In šūrat-i Muḥammad-Qulī pisar-i Ibrāhīm ba'd az pidar pādshāhī-yi Golkonda karda ast

20. filho do Ibraim Mamadculi

20. This is the portrait of Muhammad-Qulī,

son of Ibrāhīm; he ruled over Golconda after his father

21. *Sultān Muḥammad Qulī, zoon van Muḥammad-Qulī Pādshāh; na zijn vader heeft hij over Golconda geregeerd*

21. Sultān Muḥammad-Qulī pisar-i Muḥammad-Qulī Pādshāh ba'd az pidar pādshāhī-yi Golkonda karda ast

21. filho do Mamadculi Sultan Mamadculi

21. Sultan Muhammad-Qulī, son of Muhammad-Qulī Pādshāh; he ruled over Golconda after his father

22. *Sultān Abdullah, zoon van Sultān Muḥammad-Qulī; na zijn vader heeft hij over Golconda geregeerd*

22. Sultān 'Abd-Allāh pisar-i Sultān Muḥammad-Qulī ba'd az pidar pādshāhī-yi Golkonda karda ast

22. filho do Sultan Mamadculi Sultan Abadulla

22. Sultan Abdullah, son of Muhammad-Qulī; he ruled over Golconda after his father

23. *Dit is het portret van Sultān Abul Hasan, de schoonzoon van Sultān Abdullāh; de vader van Abul Hasan is de schoonzoon geweest van Ibrāhīm Pādshāh*

23. In šūrat-i Sultān Abū'l-Ḥasan dāmād-i Sultān 'Abd-Allāh pidar-i Abū'l-Ḥasan dāmād-i Ibrāhīm Pādshāh būda

23. genro do Sultan Abadulla Sultan Abadul acan

23. This is the portrait of Sultan Abul Hasan, the son-in-law of Sultan Abdullāh; the father of Abul Hasan was the son-in-law of Ibrāhīm Pādshāh

24. *Dit is het portret van Mīrzā Ahmad, die de oudste schoonzoon van Sultān 'Abdullāh is geweest; hij heeft [met de titel?] Ayn al-Mulk⁶ als vizier gediend*

24. In šūrat-i Mīrzā Aḥmad dāmād-i kalān-i Sultān 'Abd-Allāh būda wazīrī-yi 'Ayn al-Mulkī karda ast

24. Cunhado do Abadul acan Mirza Amad

24. This is the portrait of Mīrzā Ahmad, who was the eldest son-in-law of Sultan Abdullāh; he has served as vizier [with the title?] Ayn al-Mulk

25. *Dit is het portret van Nēknām-khān; hij is vizier van Sultān 'Abdullah geweest en heeft gediend als legeraanvoerder (sar-lashkar) van Karnātak na Mīr Jumla*

25. In šūrat-i Nēknām-Khān wazīr-i Sultān 'Abd-Allāh būda sar-lashkarī-yi Karnātak karda ast ba'd az Mīr Jumla

25. Culanel Necanamcan

25. This is the portrait of Nēknām-Khān; he was vizier of Sultan Abdullah and served as army leader of the Karnātak after Mīr Jumla.

26. *Dit is het portret van Mūsā Khān, die een page van Sultān 'Abdullāh is geweest; na Nēknām-Khān heeft hij gediend als legeraanvoerder van Karnātak*

26. In šūrat-i Mūsā Khān khurdsāla-yi Sultān 'Abd-Allāh būda ba'd az Nēknām-Khān sar-lashkarī-yi Karnātak karda ast

26. Mussacan

26. This is the portrait of Mūsā Khān, who was a page of Sultan Abdullāh; after Nēknām-Khān he has served as army leader of the Karnātak

27. *Dit is het portret van Shāh Mīrzā; ten tijde van Sultān Abul Hasan heeft hij na Sayyid Muẓaffar als commandant van de cavalerie (sar-khayl) gediend*

27. In šūrat-i Shāh Mīrzā dar zamān-i Sultān Abū'l-Ḥasan ba'd az Sayyid Muẓaffar sar-khaylī karda ast

27. Xamirza

27. This is the portrait of Shāh Mīrzā; at the time of Abul Hasan he served as troop commander

28. *Dit is het portret van Sayyid Muẓaffar; ten tijde van Sultān Abul Hasan heeft hij als opperbevelhebber (pēshwā)* gediend*

28. In šūrat-i Sayyid Muẓaffar dar zamān-i Sultān Abū'l-Ḥasan pēshwā'ī karda ast

28. Sayd muzafar

28. This is the portrait of Sayyid Muẓaffar; at the time of Sultan Abul Hasan he has served as Commander-in-Chief

29. *Dit is het portret van Muḥammad Ibrāhīm; eerst heeft hij gediend als legeraanvoerder van Karnātak; vervolgens is hij com-*

mandant van de cavalerie geworden en thans voert hij als legeraanvoerder oorlog met Aurangzēb

29. *īn šūrat-i Muḥammad Ibrāhīm awwal sar-lashkarī-yi Karnātak karda ba'd az-ān sar-khayl shuda wa-'lḥāl sar-lashkar shuda bā Awrangzēb jang mīkunad*

29. Mamad Ibraim

29. This is the portrait of Muḥammad Ibrāhīm; first he has served as army leader of the Karnātak; then he was troop commander and at the moment he is army leader at war with Aurangzeb.

30. *Dit is het portret van Shāh Rājū, de geestelijke leidsman (pīr) van Sulṭān Abul Hasan*

30. *īn šūrat-i Shāh Rājū pīr-i Sulṭān Abū'l-Ḥasan*

30. Xarazu

30. This is the portrait of Shāh Rājū, the spiritual guide (pīr) of Sultan Abul Hasan

31. *Dit is het portret van Mullā Tayfūr, die de leraar (ustād) van Sulṭān 'Abdullāh is geweest*

31. *īn šūrat-i Mullā Tayfūr ustād-i Sulṭān 'Abd-Allāh būda*

31. mula tvufic

31. This is the portrait of Mullā Tayfūr, who was the teacher of Sultan Abdullah

32. *Dit is het portret van Mullā 'Abd al-Samad, die secretaris (dabīr) van Sulṭān Abdullah is geweest*

32. *īn šūrat-i Mullā 'Abd al-Ṣamad dabīr-i Sulṭān 'Abd-Allāh būda*

32. mula Abadul samad

32. This is the portrait of Mullā Abd al-Samad, who was the Secretary of Sultan Abdullah

33. *Dit is het portret van Muḥammad Amīn, die vestingcommandant (qal'adār) van Golkonda is geweest, zowel in de tijd van Sulṭān Abdullah als in de tijd van Sulṭān Abul Hasan*

33. *īn šūrat-i Muḥammad Amīn qal'adār-i Golkonda būda ham dar zamān-i Sulṭān 'Abd-Allāh wa-ham dar zamān-i Sulṭān Abū'l-Ḥasan būda ast*

33. Mamadamin

33. This is the portrait of Muḥammad Amīn, who was commander of the fort at the time

of Sultan Abdullah as well as at the time of Sultan Abul Hasan

34. *Dit is het portret van 'Abd al-Jabbār, die vizier van Sulṭān Abdullah is geweest*

34. *īn šūrat-i 'Abd al-Jabbār wazīr-i Sulṭān 'Abd-Allāh būda*

34. Zabarbeg

34. This is the portrait of Abd al-Jabbār, who was vizier of Sultan Abdullah

35. *Dit is het portret van Sharza Khān, die in de tijd van Sulṭān Abdullāh als vizier heeft gediend en ook vizier is in de tijd van Abul Hasan*

35. *īn šūrat-i Sharza Khān ham dar zamān-i Sulṭān 'Abd-Allāh wazīrī karda wa-ham dar zamān-i Sulṭān Abū'l-Ḥasan wazīr ast*

35. Xarza can

35. This is the portrait of Sharza Khān, who served as vizier in the time of Sultan Abdullah and is also vizier at the time of Abul Hasan

36. *Dit is het portret van 'Abd al-'Azīz, broer van Bahlūl-Khān, die vizier van Sulṭān Abul Hasan is*

36. *īn šūrat-i 'Abd al-'Azīz birādār-i Bahlūl-Khān wazīr-i Sulṭān Abū'l-Ḥasan ast*

36. Abdul aziz

36. This is the portrait of Abd al-Azīz, brother of Bahlūl-Khān, who was vizier of Sulṭān Abul Hasan

37. *Dit is het portret van Mādannā Panīt, belastingklerk (majmūdār) van Abul Hasan Pādshāh*

37. *īn šūrat-i Mādannā Pandīt majmūdār-i Abū'l-Ḥasan Pādshāh*

37. Madana

37. This is the portrait of Mādannā Pandīt, revenue auditor (majmudar) of Abul Hasan Pādshāh

38. *Dit is het portret van Akannā Pandīt, opperschrijver van de koning (shāhnawīs-i kull) in het domein van Sulṭān Abul Hasan*

38. *īn šūrat-i Akannā Pandīt shāhnawīs-i kull-i qalamraw-i Sulṭān Abul-Hasan ast*

38. Acana

38. This is the portrait of Akannā Pandīt,

Secretary-in-Chief of the King (shāhnawīs-i kull) in the domain of Sulṭān Abul Hasan

39. *Dit is het portret van Ibrāhīm 'Ādil-shāh, die de eerste heerser van Bījāpur is geweest*

39. īn šūrat-i Ibrāhīm 'Ādil-shāh awwal pādshāh-i Bīchāpūr <sic> būda ast

39. Qeracaō do Res de Vizabur Ibram edalxa
39. This is the portrait of Ibrāhīm 'Ādil-shāh, who was the first ruler of Bījāpūr

40. *Dit is het portret van Sulṭān Mahmūd, zoon van Ibrāhīm 'Ādil-shāh; na zijn vader is hij heerser van Bījāpur geweest*

40. īn šūrat-i Sulṭān Maḥmūd pisar-i Ibrāhīm 'Ādil-shāh, ba'd az pidar pādshāhī-yi Bījāpūr būda ast⁹

40. filho do Ibram edalxa Sultan Mamud edalxa

40. This is the portrait of Sulṭān Maḥmūd, son of Ibrāhīm 'Ādil-shāh; he was ruler of Bījāpūr after his father

41. *Dit is het portret van 'Ali 'Ādil-shāh, zoon van Sulṭān Maḥmūd; na zijn vader is hij heerser van Bījāpur geweest*

41. īn šūrat-i 'Ali 'Ādil-shāh pisar-i Sulṭān Maḥmūd ba'd az pidar pādshāhī-yi Bījāpūr karda ast

41. filho do Sultan Mamud edalxa Ali adalxa

41. This is the portrait of 'Ali 'Ādil-shāh, son of Sulṭān Maḥmūd; he was ruler of Bījāpūr after his father

42. *Dit is het portret van Khawwāš-Khān, de Abessijn, de opperbevelhebber (pēshwā) van Sulṭān Maḥmūd, de heerser van Bījāpur*

42. īn šūrat-i Khawwāš-Khān Ḥabash pēshwā-yi Sulṭān Maḥmūd pādshāh-i Bījāpūr

42. Culanel Cauax can

42. This is the portrait of Khawwāš-Khān, the Abyssinian, the Commander-in-Chief (pēshwā) of Sulṭān Maḥmūd, the ruler of Bījāpūr

43. *Dit is het portret van Muṣṭafā Khān, die de opperbevelhebber van Sulṭān Maḥmūd is geweest*

43. īn šūrat-i Muṣṭafā Khān pēshwā'ī-yi¹⁰ Sulṭān Maḥmūd būda

43. Mustafacan

43. This is the portrait of Muṣṭafā Khān, who was the Commander-in-Chief of Sulṭān Maḥmūd

44. *Dit is het portret van Bāhlūl-khān, de opperbevelhebber van Sulṭān Sikander, die thans heerser van Bījāpur is*

44. īn šūrat-i Bāhlūl-khān pēshwā-yi Sulṭān Sikandar ki dar ḥāl pādshāh-i Bījāpūr ast

44. Balolcan

44. This is the portrait of Bāhlūl-khān, the Commander-in-Chief of Sulṭān Sikander, who is now ruler of Bījāpūr

45. *Dit is het portret van Sayyid Makhdūm Sharza Khān, die vizier van Bījāpur is geweest; ook nu is hij vizier in Nījāpur*

45. īn šūrat-i Sayyid Makhdūm Sharza Khān wazīr-i Bījāpūr būda alḥāl nīz dar Bījāpūr wazīr ast

45. Said macatum

45. This is the portrait of Sayyid Makhdūm Sharza Khān, who was vizier of Bījāpūr; he is also now vizier of Bījāpūr

46. *Dit is het portret van Sīwajī*

46. īn šūrat-i Sīwajī ast

46. Siuagi

46. This is the portrait of Sīwajī

47. *Dit is het portret van Shāh Sulayman, de heerser van Iṣfahan*

47. īn šūrat-i Shāh Sulaymān pādshāh-i Iṣfahān

47. Re do perci Xabazō

47. This is the portrait of Shāh Sulaymān, ruler of Iṣfahān

Noten

¹ H. Goetz, *Indian and Persian Miniature Paintings* Amsterdam (Rijksprentenkabinet) 1958, p. 36 heeft hier Fīrōz Jang Khān.

² Goetz, *op.cit.* (noot 1), p. 37, Qilīj Khān, father of Fīrōz-Jang (cf. nr. 2).

³ Goetz, *op.cit.* (noot 1), p. 37, Dilēr Khān Dā'ūdzaī.

⁴ Het is niet zeker of de tekst hier correct is; misschien is er een eigennaam weggelaten.

⁵ Volgens Goetz *op.cit.* (noot 1), p. 41, een portret van de voorafgaande op latere leeftijd, maar in de *Encyclopaedia of Islam* (s.v. Kutb Shāhī) wordt Muḥammad (1612–1626) genoemd als zoon en opvolger van Muḥammad Kuli, d.w.z. op de plaats in de rij van vorsten die overeenkomt met de reeks van de portretten.

⁶ Dit is mogelijk de betekenis van de uitdrukking *wazīrī-yi 'Ayn al-Mulkī*.

⁷ Misschien is dit bedoeld met *khurdsāla* dat letterlijk 'minderjarige' betekent.

⁸ Onder de Maratha's was *pēshwā* ook een politieke functie.

⁹ De tekst bevat hier een grammaticale contaminatie: het moet zijn of *pādshāhī-yi Bījāpur karda ast*, 'heeft over Bījāpur geregeerd' (vgl. nr. 41), of *pādshāh-i Bījāpur būda ast*, 'is koning van Bījāpur geweest'.

¹⁰ Dezelfde contaminatie als in nr. 40; gelezen moet worden *peshwa-yi Sultan Mahmud būda* of *pēshwā ī-yi Sultan Mahmud karda*.

1A

1B

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

10

13

14

15

16

17

18

19A

19B

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

De brief van Hendrik Francken aan Nicolaas Witsen

WelEdele Achtbare Heer

Mijn Heer

in 't nae soeken der Araebische en persianse schrijvers hebb ik geen net vervolg kunnen vinden omtrent de successie van tamerlan om dat nae zijn doot het rijk verdeelt sijnde ider (die een deel besat) sigh een wettigh successeur noemde van Timur waer door noch tarters, persianen en indianen hier van daen haer afkomst reekenen. den Mogol (die Abulfeda in 't jaer 1321 al schrijft dat van de tarters zijn oorspronk heeft) kan op tweederleij wijze zijn successie brengen op timur t' sij door een huwelijk van timur met een dochter van den Mogol, als sommige stellen, maer dit is seer oneijgen t sij wel om de afkomst van Baber en hier op sien de schrijvers van t' oosten waerom dit ook seer waerscheynlijk hebbe gevonden. de afbeeldinge en de naemen daer bij (geloof ik) dat bij occasie van de oorloghen in t' Rijk van den Mogol en omleggend landen ontstaen Ao 1656: sijn in t' licht gegeven en een figuurlijke historie behelscht van t' geen daer door die personen welke hier afgebeeld sijn is voorgevallen gelijk Bernier in Memoires du Mogol en Tavernier voyage des indes--eenige van die naemen aenteekenen. ik hebbe de namen met No 1 en 2 etc. geteekent gelijk die in de Cedulles waeren onder scheijden, en bijsonder myn oogmerk gehad op de koninghen van indostan als die hier in de voornaemste personagien voeren. ik hebbe ook alle de kinderen of die de successie van timur pretenderen hier in niet aengeteekent (om dat dit tot een historie soude behooren) maer alleen die geene die voor de afkomst van den Mogol diende. hoope u Edele dit geringh oordeel met een gunstigh oog sal aensien en mij

weeder eenige stoffe sal geeven waer door my in syn dienst mach ophouden ik soude de inscripties, hier hebben bij gevoeght doch terwijl de gesondene van den Edelen Cuper weeder te moet sie met aenteekeningh van de swaerigheeden om te sien of ik die soude kunnen uijt voeren hebbe ik die geene welke voor u Edele uijt geschreeven had soo lange opgehouden om de selve in meer perfectie over te leveren. hebbe de laeste mael in den haegh sijnde bij de heer Woet trachten gehoor te kreygen maer schoon mij daer noch een dach en nacht ophielte konde sijn Edele niet t' huys vinden en terwijl van u Edele mijn afschrift hadden genoomen derfde ik de vrijmoedigheid niet neemen om u Edele weeder te koomen begroeten, indien dan u EdelAchtbare voor mij bij dito heer of bij ander mocht hebbe gesproken en mijn teegenwoordigheid op eenige plaets noodigh was t' sij wel dat mij iets anders sal gelieven te gebieden, bidde ootmoedigh daer van eenige kennis mach hebbe. ik voege dit hier aen om dat voorneemen was in t' laest van aenstaende week een reijse nae Overijsel te doen om niet te missen t' geen u Edele moogelijk tot mijn vordering mocht hebben geffectueert. waer meede nae alle seegen over u Edele en familie afgebeden te hebben sal my met alle eerbiedigheid noeme wel Edele Achtbaere Heer Mijn Heer

u Edelachtbare onderdanigst dienende

Amsterdam 1692 18 julij

Hendrik Francken

Bijlage 4

De herkomsten van de portretseries uit Golconda in het overzicht op pp. 190–191

Nr. 1 – Louvre, Parijs, inv.nrs. 35.491, 35.492, 35.497, 35.499, 35.502, 35.506, 35.554, 35.556, 35.558–35.561, 35.565, 35.567.

De herkomst van deze reeks is blijkens de opschriften Nederlands; zie Ivan Stchoukine, *Miniatures indiennes du Musée du Louvre*, Parijs 1929, nrs. 78–91, afb. XVIII–XIX. Over de herkomst zegt Stchoukine in zijn inleiding, p. 2, dat het niet bekend is waarvandaan deze *apports napoléoniens* komen, maar dat het gezien de Nederlandse bijschriften waarschijnlijk is dat ze uit Nederland afkomstig zijn.

Hoewel Stchoukine 1806 als jaar van verwerking geeft, zou volgens H. Goetz, 'Een van de bronnen waaruit Mr. Nicolaas Witsen geput heeft voor zijn werk "Noord- en Oost-Tartarijen" teruggevonden', *Tijdschrift voor geschiedenis* 50 (1935), p. 247, deze serie net als het Witsenalbum afkomstig zijn uit de collectie Van Buren. Voor deze veronderstelling is geen enkele grond.

Nr. 2 – Cabinet des Estampes, Bibliothèque Nationale, Parijs, inv.nr. OD 45.

Deze serie is gemaakt in opdracht van Niccolao Manucci (1639–1717). Deze Italiaanse avonturier verbleef van 1678 tot 1686 in het gevolg van Shah Alam, zoon van de Groot-Mogol Aurangzeb, in de Deccan; zie M. Archer, 'Company Paintings in South India: the early collections of Niccolao Manucci', *Apollo* XCII (1970), pp. 104–113;

W. Irvine (ed. and transl.), *Storia do Mogor or Mogul India, 1653–1708*, by Niccolao Manucci, Venetian, Londen 1907–1908, 4 dln., in het bijzonder dl. I, pp. XVII–LXXXVIII.

Nr. 3 – Cabinet des Estampes, Bibliothèque Nationale (Manuscripts orientaux), Parijs, inv.nr. Smith-Lesouëff 233.

Uit een Italiaanse notitie op de eerste pagina van dit album blijkt dat het afkomstig is van de in het artikel genoemde Italiaanse graaf Antonio Baldini (1654–1725), die het van de Nederlandse kunstenaar en reiziger Cornelis de Bruijn (1652–1726/7) heeft verworven. Deze zou het tussen 1701 en 1708 op zijn reis door Rusland, Perzië, Ceylon en Java verkregen hebben. Over Cornelis de Bruijn: Johan van Gool, *De Nieuwe Schouburg der Nederlandsche Kunstschilders en Schilderessen* I 's-Gravenhage 1750, pp. 113–115; Ellinoor Bergvelt en Renée Kistemaker (red.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585–1735*, Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum)/Zwolle 1992, pp. 54–56. De Italiaanse inscriptie met vertaling en toelichting hoop ik volledig te publiceren in een artikel over de Indiase miniatures die deel uitmaakt hebben van Baldini's collectie. Baldini's collectie is na zijn dood in 1725 verkocht en uit elkaar geraakt.

Nr. 4 – Cabinet des Estampes, Bibliothèque Nationale (Manuscripts orientaux), Parijs,

inv.nr. Smith-Lesouëff 232.
Blijkens de bijschriften moet dit album een Nederlandse herkomst hebben, waarover echter niets bekend is.

Nr. 5 – Musée des Beaux-Arts, Rennes, 794.1.585.1 t/m 7.
Dit album is in Bengalen verworven in de eerste helft van de achttiende eeuw; zie Madeleine Perriot, 'Une série de portraits Deccani; La collection d'art indien du président de Robien au musée de Rennes', *La revue du Louvre et des Musées de France* 1987, pp. 379-388.

Nr. 6 – British Museum, Oriental Antiquities, Londen, inv.nr. Sloane 5254 1974-6-17-02 (1-67).
Dit album komt uit de collectie van de Engelse aartsverzamelaar Hans Sloane (1660-1753), wiens collectie de grondslag voor het Brits Museum vormt. Hij kocht vooral aan in Nederland; zie Norah M. Titley, *Miniatures from Persian Manuscripts; a catalogue and subject index of paintings from Persia, India and Turkey in the British Library and the British Museum*, Londen 1977, p. 12.
De serie is ingebonden samen met een serie miniaturen die de Tien Nederdalingen van de Hindoe-God Vishnoe (*dashavatara*) voorstellen (zie bijlage 1, s.v. 1672). Het totaal aantal miniaturen in dit album is 67, waarvan er 10 behoren tot de Tien Nederdalingen. Van de 57 overige miniaturen behoren ook de folio's 3 en 5-12 niet bij de rest. De overige 48 portretten zijn steeds op beide zijden van het papier aangebracht.
Het leren album is in de late negentiende eeuw in het Brits Museum aangebracht. Het papier waarop de miniaturen geplakt zijn heeft een achttiende-eeuws I. Villedary-watermerk. Dit papier was in Engeland gangbaar tot ongeveer 1770. De manier waarop de miniaturen en de strookjes met de bijschriften zijn gemonteerd is niet gebruikelijk voor het Brits Museum en is zeer waarschijnlijk uit Sloanes tijd. Doordat deze en andere series uit Sloanes collectie in het Brits Museum opnieuw zijn gebundeld, is niet meer na te gaan waar Sloane ze verworven

heeft. Voor de informatie over het album ben ik veel dank verschuldigd aan Anthony Griffiths, Hoofd van het Department of Prints and Drawings van het Brits Museum.

Nr. 7 – British Museum, Department of Oriental Antiquities, Londen, inv.nr. Add 7964 BM 1974-6-17-04.
Van dit album is niets bekend over de vroege herkomst; zie Norah M. Titley, *Miniatures from Persian Manuscripts; a catalogue and subject index of paintings from Persia, India and Turkey in the British Library and the British Museum*, Londen 1977, p. 14.

Nr. 8 – British Museum, Department of Oriental Antiquities, Londen, inv.nr. Add. 22,282 BM 1974-6-17-011.
Dit album heeft blijkens de bijschriften een Nederlandse herkomst; zie Norah M. Titley, *Miniatures from Persian Manuscripts; a catalogue and subject index of paintings from Persia, India and Turkey in the British Library and the British Museum*, Londen 1977, pp. 15-16.

Nr. 9 – Huidige verblijfplaats onbekend; was in de veiling Sotheby's, Londen 3 april 1957, nr. 49.
Volgens de beschrijving bevat dit album 46 portretten van vorsten en hoogwaardigheidsbekleders uit de rijken van de grootmogol, van Bijapur en van Golconda. Het is voor een Nederlandse handelaar of avonturier gemaakt in Golconda tijdens de regering van Abul Hasan (1672-1687) die in de bijbehorende lijst als regerend vorst wordt vermeld. De stijl waarin de portretten zijn geschilderd, is van ca. 1680 en de randen er omheen zijn voorzien van een decor van bloeiende planten in verguldsel. De band is van contemporain rood leer. De bladen zijn aan beide zijden beschilderd. De bijbehorende geschreven lijst met namen in het Nederlands wijst op een Nederlandse herkomst.

Nr. 10 – Huidige verblijfplaats onbekend; was in de veiling Sotheby's, Londen 14 april 1976, nr. 267.
Volgens de beschrijving bevat dit album 19 portretten van Mughal-vorsten, waaronder

Timur, Babur, Humayun, Akbar, Jahangir, Shah Jahan en Aurangzeb. Achterop elk blad staat de naam van de geportretteerde in het Nederlands en in het Perzisch vermeld. Blijkens de bijschriften heeft dit album een Nederlandse herkomst.

Nr. 11 – Museum für Indische Kunst/Staatsbibliothek/Islamisches Museum, Berlijn, inv.nrs. MIK 1 5066, MIK 1 5067 en MIK 1 5068/Libri pict. A91.

Deze serie is over drie musea in Berlijn verdeeld en is blijkens inscripties op de achterkant afkomstig van K.C. Waagen, een negentiende-eeuwse Duitse verzamelaar; zie Rolf Weber, *Porträts und Historische Darstellungen in der Miniaturenmalerei*, Berlijn 1982, nrs. 44–46.

Nr. 12 – Österreichische Nationalbibliothek, Wenen, inv.nr. Min. 64.

Dit album is omstreeks 1820 samengesteld in Wenen. De portretten behoren niet tot één en dezelfde serie. Folio's 1, 4 en 5, en folio's 6, 7, 8 en 9 horen bij elkaar. De miniaturen in dit album zijn vermoedelijk overgebleven uit een veel groter aantal dat in de tijd van keizerin Maria Theresia (1717–1780) naar de rococo-mode als exotische wanddecoratie in de *Millionenzimmer* in paleis Schönbrunn bij Wenen is aangebracht. Gezien de grote hoeveelheid Nederlandse opschriften op andere miniaturen in dit album en op die aan de wandversieringen moeten deze Indiase miniaturen vóór 1760 speciaal voor dit doel in grote partijen in Nederland opgekocht zijn; zie Dorothea Duda, *Islamische Handschriften, Perzische Handschriften*, Wenen 1983, dl. 4 en 5, Min. 64, pp. 256–290 en pls. 446–451.

Nr. 13 – Keizerlijke Openbare Bibliotheek, St. Petersburg, inv.nr. 1872-42.

Dit album uit de collectie Van Suchtelen staat in de inventaris van de keizerlijke openbare bibliotheek in Sint Petersburg van 1872 vermeld. Een tak van de Deventerse regentenfamilie Van Suchtelen is in het begin van de negentiende eeuw, onder tsaar Alexander I, naar Rusland gekomen. In het album ligt een papier met een Nederlandse notitie van 1695. Volgens T.V. Grek, 'Histo-

rische portretten uit de Deccani School van de tweede helft van de 17de eeuw' (artikel in het Russisch), *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaza* 5 (1961), pp. 118–119, zou er in deze notitie staan, dat de portretten afbeeldingen zijn van de koningen van Golconda en dat ze door George Eduard Ploos van Amstel tijdens zijn reis op het schip 'Castricum' in mei 1688 aan de Coromandelukust zijn gekocht; zie T.V. Grek, *Indische Miniaturen des 16.–18. Jahrhunderts*, Moskou 1971, pls. 65–66; Rolf Weber, *Porträts und historische Darstellungen*, Berlin (Museum für Indische Kunst) 1982, p. 256; Madeleine Perriot, 'Une série de portraits Deccani; la collection d'art indien du président de Robien au musée de Rennes', *La revue du Louvre et des musées de France* 1987, p. 380.

Volgens gegevens in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag voer Georg Eduard Ploos van Amstel, fiscaal uit Utrecht, op 13 mei 1688 in dienst van de VOC op het schip 'Castricum' uit naar Batavia, waar hij arriveerde op 13 feb. 1689. Ploos van Amstel stierf 4 maart 1692 (scheepssoldijboeken VOC 1633–1804, nr. 5365, nr. 98 A 1688). De bladzijde waarop zijn geboortedatum was vermeld, is grotendeels verloren gegaan. In deze lacune werd vriendelijk voorzien door Jhr. G. Ploos van Amstel te Haarlem. Georg Eduard werd gedoopt op 7 januari 1647 in Wijk bij Duurstede. Uit Daniël Havart, *Open Ondergang van Coromandel*, Amsterdam 1693, dl. 1, p. 24, blijkt dat Ploos van Amstel de eerste Independent Fiscaal Generaal aan de Coromandelukust was. Voordat hij in VOC-dienst trad was hij burgemeester van Amersfoort en gepromoveerd in de rechten. Zijn vrouw Aletta Liefink en zijn drie kinderen gingen mee naar de Oost. Via Paleacatta kwam hij in Negapatam, waar hij tot zijn dood verbleef. Hij moet dus na aankomst in Batavia naar Paleacatta gegaan zijn. De portretten moet hij tussen eind 1689 en begin 1692 verworven hebben. Met dank aan Femke Koens, Rijksmuseum Amsterdam, voor de toelichting op de Russische passage. Een portret van Abul Hasan, dat zich tot eind 1976 in Nederlands bezit bevond (zie veilingcatalogus Sotheby's, Londen 4 april 1978, nr. 245), evenals een portret van

Sharza Khan (zie veilingcatalogus Sotheby's, Londen 28 november 1983, nr. 139), beide met zowel een Perzisch als een Nederlands bijschrift op de achtergrond van het portret zelf, zijn in afmeting en omlijsting identiek aan de Petersburgse serie. Aangezien Abul Hasan daarin al vertegenwoordigd is, moeten ze tot een andere serie behoord hebben.

Nr. 14 – Rijksprentenkabinet, Amsterdam, inv.nrs. RP-T-1972-24 en RP-T-1972-25. Portretten van Mohammed Amin Khan en van Shivaji, koning der Maratten, met op de marge van elk portret een vierregelig gedicht dat de geportretteerde karakteriseert: *Mahometh Amienchan, de soon van Miersjumla/ vermaard in Rijkdom, tragt gerust en stil te leven./ Dus diend hij den Mogol, die hem beveelt Agra,/ in 's Compagnies geschrift staat veel van hem geschreven. en Den Maratischen vorst Siewage wijd vermaert/ door wackerheyt en niet min listige aanslagen/ trotseert den Aurangseeph en vorsten van zijn aart/ Jaa durft den Portugees in India belagen.* Deze twee portretten zijn in 1972 door de toenmalige directeur van het Rijksprentenkabinet, K.G. Boon, als vergelijking met het Witsenalbum verworven; zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 21 (1973), p. 46. Gezien de Nederlandse gedichtjes onder de portretten zijn ze door een Nederlander in Golconda gekocht en van de verzen voorzien.

Nr. 15 – Huidige verblijfplaats onbekend. Deze serie kennen we alleen uit contemporaine reproducties in prent van vijf portretten in: Daniël Havart, *Op- en Ondergang van Coromandel*, Amsterdam 1693. Havart verbleef van december 1672 tot oktober 1685 aan de Coromandelukst, waar hij de miniaturen zal hebben aangeschaft. De vijf portretten illustreren het gedeelte over de koningen van Golconda (dl. 2, pp. 209–222). I. Stchoukine, *Miniatures indiennes du Musée du Louvre*, Parijs 1929, nrs. 78–91, afb. XVIII–XIX, p. 2, heeft gesuggereerd dat vijf portretten in het Louvre (bewaard in het Musée Guimet) tot voorbeeld gediend hebben van de gravures in Havarts boek. Goetz heeft dat overgenomen en de veronderstelling is daarna in elke publicatie over

dit soort miniaturen herhaald. Toch is deze bewering zeer onwaarschijnlijk omdat de portretten in het Musée Guimet rechthoekig zijn en de figuren ten voeten uit zijn weergegeven, terwijl die in Havarts boek in ovale lijsten gevatte borststukken zijn; dit soort omlijsting komt, zoals nu bekend is, veel voor bij dit type Golcondase portretten. Bovendien zijn zowel Havarts schrijfwijze van de namen als zijn karakterisering van de geportretteerden anders dan in de oude Nederlandse inscripties op de serie in het Musée Guimet.

Nr. 16 – De prenten in François Valentijn, *Oud en Nieuw Oostindiën*, dl. IV, 2de stuk, Amsterdam/Dordrecht 1726, pp. 245, 248, 255 en 290 zijn portretten van [Ali] Adil Shah, Shivaji, Murad Baksh en Shah Alam naar miniaturen die omstreeks 1685 in Golconda gemaakt zijn. Ze bevonden zich toen in de verzameling van de Amsterdamse verzamelaar Simon Schijnvoet. In het voorbericht van den schrijver aan den bescheiden lezer van deel III kon de auteur niet nalaten hier te melden, dat de verstandige en uitmuntende verzamelaar van alles, dat fraay is, de Hr. Simon Schijnvoet, mij met veele Mogolsche en andere teekeningen, als ook met veele fraaye Kaarten, meest daar te Lande opgestelt, een ongemeenen dienst gedaan heeft. Over de Amsterdamse tuinarchitect, tekenaar, schrijver en onderschout Simon Schijnvoet (1652–1727), die ook intekende voor een exemplaar van Valentijns *Oud en Nieuw Oostindiën*: A.J. van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, Haarlem 1874, dl. 17, 1e stuk, pp. 578–579, en Ellinoor Bergvelt en Renée Kistemaker (red.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen 1585–1835*, Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum)/Zwolle 1992, pp. 34, 88, 132, 134, 188, 189, 194, 202, 209, 211, 226, 228, 231, 240, 241, 252, 286, 287, 292.

Nr. 17 – Dit album was vóór 18 juli 1692 in bezit van Nicolaas Witsen en vormt het onderwerp van dit artikel.